

Päivi Syrjänen

ÄÄNIKIRJA, LUKIJA JA KUUNTELIJAT
2000-LUVUN SUOMESSA

Suomen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto
Taideaineiden laitos
Toukokuu 2008

TAMPEREEN YLIOPISTO

Taideaineiden laitos

SYRJÄNEN, PÄIVI: Äänikirja, lukija ja kuuntelijat 2000-luvun Suomessa

Pro gradu -tutkielma, 92 s., 4 liites.

Suomen kirjallisuus

Toukokuu 2008

Opinnäytetyöni on perustutkimus äänikirjoista Suomessa, erityisesti kuuntelijoiden kokemusten, käyttötottumusten ja mieltymysten kannalta. Aiheena on uuden mediumin vastaanotto kokonaisuutena, suhteessa painettuihin kirjoihin. Teoriataustana olen käyttänyt erityisesti kulttuurintutkija Mikko Lehtosen tutkimuksia kirjan asemasta sekä puheviestinnän tutkija Maarit Valon empiiristä tutkimusta, jossa selvitettiin kuuntelijoiden arvioita radiopuheen äänellisistä ominaisuuksista.

Päämetodini on empiirinen kyselytutkimus, joka toteutettiin Kustannusosakeyhtiö Otavan verkkosivuilla helmikuussa 2008. Vastauksia tuli yhteensä 895 kappaletta, ja analysoin niitä pääosin kvalitatiivisesti. Erityisesti pyrin selvittämään kokemuksia siitä, mikä on äänikirjan lukijan merkitys kuuntelijoille.

Oletukseni mukaisesti kuuntelijat pitivät lukijaa varsin merkittävänä. Vastaajista ylivoimaisesti suurin osa piti vielä painettua kirjaa mieluisampana välineenä kuin äänikirjaa, mutta äänikirjojakin kuunneltiin paljon rauhassa keskittyen, ei vain automatkoilla ja kotitöitä tehdessä. Kuuntelijoiden taustat ja tottumukset olivat kyselyn perusteella varsin monipuolisia. Yllättävä tulos oli se, että neutraalia lukutapaa ei korostettu kovin vahvasti edes aikuisten kirjoista puhuttaessa, vaan lukijalta toivottiin useammin eläytymistä kuin neutraalia lukemista. Tämä tosin tuli vielä selvemmin ilmi lastenkirjoista puhuttaessa, kuten odotinkin. Tulevaisuuden toiveet liittyivät paljolti tekniseen kehitykseen ja valikoiman kasvamiseen.

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Lähtökohdat ja tavoitteet	1
1.2. Teoria ja menetelmät	3
1.3. Tutkimusongelma ja -aineisto	5
2. ÄÄNIKIRJAN HISTORIA JA ASEMA SUOMESSA	12
2.1. Kirjallisuutta näkövammaisille	12
2.1.1. Ensimmäiset äänikirjat	14
2.1.2. Tekniikka kehittyi	15
2.2. Äänikirjoja kaikille	18
2.2.1. Cd-äänikirjat tuotiin markkinoille	20
2.2.2. Mp3-tallennusmuoto alkoi yleistyä	24
2.2.3. Äänikirjan asema mediumina	26
3. MONIPUOLINEN VÄLINE VAI KIRJAN KORVIKE?	29
3.1. Painetun kirjan valta-asema	29
3.2. Kirjallista vai oraalista kulttuuria?	34
3.3. Äänikirjan edut ja haitat	39

4. KUUNTELIJAT JA KUUNTELUTILANTEET	44
4.1. Tietoa ja oletuksia kuuntelijoista	44
4.2. Kyselyyn vastanneiden taustat	46
4.3. Missä ja miten äänikirjoja kuunnellaan?	49
5. LUKIJAN MERKITYS KUUNTELIJOILLE	54
5.1. Hyvän lukijan kriteerit	54
5.2. Kuuntelijoiden kokemuksia	62
5.2.1. Kyselyyn vastanneiden mielipiteet	62
5.2.2. Tutkija-kuuntelijan kokemukset	65
5.2.3. Julkiset arviot lukijoista	67
6. ÄÄNIKIRJAN TULEVAISUUS SUOMESSA	73
6.1. Kuuntelijoiden toiveita	73
6.2. Äänikirjat kirjastoissa	81
6.3. Kustantajien ja kirjakaupan toiveet ja näkymät	83
7. LOPUKSI	86

Lähteet

Liitteet

1. JOHDANTO

1.1. Lähtökohdat ja tavoitteet

Äänikirjojen kaupallinen levitys suurelle yleisölle on Suomessa vielä varsin uusi ilmiö. Suurten kustantajien markkinointiyhteistyö toi cd-levyjen muodossa julkaistut äänikirjat näkyvästi markkinoille vuonna 2003. Tieteellistä tutkimusta äänikirjoista ei ole tehty, vaan niistä on tähän mennessä kirjoitettu lähinnä lehtiartikkeleita. Kirjallisuuden tulevaisuutta käsittelevä teos *Kirja 2010 – Kirjallisuuden kehitystrendit* ilmestyi sekin jo vuonna 2001, jolloin äänikirjan uusi tuleminen oli vasta edessä. *Kirja 2010* -teoksessa on muuttuvaa toimintaympäristöä käsittelevässä ensimmäisessä pääluvussa äänikirjoista lyhyt maininta, luvussa ”Kirja käsitteenä, ilmaisumuotona ja esitystapana”:

Äänikirjat ovat ääneen luettuja ja kasetille – tai nykyään myös cd-levylle – nauhoitettuja kirjoja. Ne eroavat kuunnelmasta siinä, että niissä ei ole näyttelijöitä (vain yksi lukija), dramatisointia, eikä tehosteita. Äänikirjojen ensisijainen kohdeyleisö on heikkonäköiset tai muuten lukemisrajoitteiset henkilöt, mutta myös yhä lisääntyvässä määrin ihmiset, jotka haluavat nauttia kirjallisuudesta muun toiminnan ohella (esimerkiksi autoa ajettaessa, kotitöitä tehdessä jne.). (Kirja 2010, 2001, 21.)

Tämä määritelmä esitetään alaotsikon ”Kirjan kaltaiset uudet tuotteet” alla omalla otsikollaan ”Äänikirjat”. Muut samassa yhteydessä käsitellyt kirjan kaltaiset uudet tuotteet ovat massatallenteet – cd-rom ja dvd, sähköiset lukulaitteet – e-book, sähköpaperi ja -muste –, digi-tv, lukuohjelmat ja sähkökirjat, verkkotekstit, mobiilitextit sekä hybriditekstit ja vuorovaikutteiset palvelut (Kirja 2010, 21–29.)

Edellä esitetty äänikirjan määritelmä sisältää kaksi lajin olennaista piirrettä: äänikirjan historian kytkeytymisen tekniikan kehitykseen ja sen yleisöjen laajenemisen näkövammaisista muihin ryhmiin. Kaupalliset kustantajat ovat toivoneet, että äänikirjat tavoittaisivat myös sellaisia kuuntelijoita, jotka eivät aiemmin ole kovin hanakasti tarttuneet perinteiseen kirjaan. Yhtenä esimerkkinä todennäköisistä kuuntelijoista on useissa yhteyksissä mainittu ammatikseen pitkiä matkoja ajavat miehet, mutta tämän ”rekkakuskioletuksen” paikkansapitävyyttä ei ole Suomessa tutkittu (Taponen 2007).

Ruotsissa Annica Andersson ja Annika Hjertström ovat tutkineet kirjasto- ja informaatiotieteen maisterintutkinnon lopputyötään varten kuorma-autonkuljettajien käsityksiä lukemisesta ja sitä, miten nämä käyttävät valtateiden varsille (huoltoasemille ja ravintoloihin) Ruotsissa sijoitettuja kirjastoja. Taustalla oli havainto siitä, että kouluttamattomat miehet ovat alkaneet kiinnostua äänikirjoista. Aiemmin oli uskottu, ettei tämä ryhmä ole erityisen kiinnostunut kirjallisuudesta.

Anderssonin ja Hjertströmin keskeisiä tuloksia olivat se, että kuljettajilla oli useita lukemistapoja, sekä se, että useimmat heistä kuuntelivat mielellään dekkareita, historiallisista tapahtumista kertovia teoksia tai tietokirjoja yleensä. He kertoivat kuuntelevansa äänikirjoja oppimisen, rentoutumisen ja viihtymisen takia. (Andersson ja Hjertström 2006.)

Äänikirjojen laajentunutta kuuntelijakuntaa ja kuuntelijoiden mieltymyksiä ei siis ole aiemmin tutkittu Suomessa. Itsekään en ollut perehtynyt äänikirjoihin tietokirjallisuuden kustannustoimittajan työssäni tai vapaa-aikana. Sekä minua että äänikirjojen parissa työpaikassani Kustannusosakeyhtiö Otavassa työskenteleviä kiinnostivat kuitenkin samantyyppiset asiat: ketkä kuuntelevat äänikirjoja, missä tilanteissa ja millaisia kirjoja mieluiten kuunnellaan sekä miten suuri merkitys

äänikirjan lukijalla on kuuntelukokemuksen kannalta? Näiden asioiden selvittämiseksi päädyin laatimaan Otavan verkkosivuille kyselyn yhteistyössä kustantamon asiantuntijoiden, ensisijaisesti äänikirjojen tuottajan Jaana Taposen kanssa. (Ks. liite 1, kyselylomake.)

1.2. Teoria ja menetelmät

Tutkielmani aiheena on uuden mediumin vastaanotto kokonaisuutena, ei yksittäisten kaunokirjallisten teosten vastaanotto, joten kirjallisuudentutkimuksessa käytetyistä reseptiteorioista ei ollut apua. Sen sijaan kulttuurintutkimuksen puolella etenkin Mikko Lehtosen tutkimukset kirjan asemasta olivat hyödyllisiä. Niistä olen käyttänyt oman työni lähteenä vuonna 2001 ilmestynyttä teosta *Post scriptum. Kirja medioitumisen aikakaudella*.

Kaunokirjallinen äänikirja vertautuu painetun kirjan lisäksi myös kuunnelmaan ja muuhun radiopuheeseen. Äänikirjan erityinen piirre on henkilö, joka lukee valmiin tekstin ääneen kuunneltavaksi. Lukijan rooli on siis tässä tapauksessa enemmän välittävä kuin vastaanottava. Hain tukea myös puheviestinnän tutkimuksesta, ja löysin Maarit Valon empiirisen tutkimuksen *Käsitykset ja vaikutelmat äänestä. Kuuntelijoiden arviointia radiopuheen äänellisistä ominaisuuksista* (1994). Muuten radiopuhettakaan ei juuri ollut tutkittu.

Maarit Valo selvitti tutkimuksessaan, millaisia ominaisuuksia kuuntelijat arvostavat radiopuhujan äänenkäytössä. Hänen esittämänsä ajatus hyvän (radio)äänen prototyypistä on käytössäni, kun analysoin äänikirjan kuuntelijoiden vaikutelmia äänikirjoista ja niiden lukijoista. Omassa tutkielmassani nämä vaikutelmat eivät siis perustu ääninäytteisiin, vaan jälkikäteen muotoiltuihin yleisiin näkemyksiin äänikirjan lukijan merkityksestä ja hyvän lukijan ominaisuuksista.

Nils Trowaldin kirjoittama raportti *Från text till tal* (1978) käsittelee nimenomaan painettujen kirjojen muuntamista äänikirjoiksi, mutta siinä kyseessä ei ole kaunokirjallisuus, vaan näkövammaisille suunnatut oppikirjat erityisvaatimuksineen ja muokkaustarpeineen. Trowald toteaa, että tekniikan kehittyessä on kohentunut paitsi äänen laatu, myös mahdollisuudet kirjojen toimitustyöhön (Trowald 1978, 27.). Toimitustyötä tekstin muokkaamisen merkityksessä ei Suomessa tehdä, kun kaunokirjallisia teoksia muunnetaan äänikirjoiksi kaupallista levitystä varten. Ennen julkaisemista äänikirjat kyllä oikokuunnellaan huolellisesti, jotta lopputulos vastaa alkutekstiä ja on muutenkin kunnossa. (Taponen 2007.)

Oma tutkielmani on perustutkimusta aiheesta, ja olen toteuttanut sen pääosin empiirisenä kyselytutkimuksena. Tavallaan työni tarjoaa myös kirjallisuussosiologista tietoa äänikirjojen kuuntelijoista, mutta analyysini on luonteeltaan lähes täysin kvalitatiivista. En ole tehnyt tilastollisia yleistyksiä aineistosta, sillä Internet-kyselyä ei voi pitää riittävän luotettavana tällaisten 895 kappaletta.

Äänikirjan historiaan tutustuessani keskeinen lähde on Kirsi Keravuoren vuonna 1990 ilmestynyt teos *Siannahkataulusta digitaalitekniikkaan. Sata vuotta näkövammaisten kirjastotoimintaa 1890–1990*. Tukena työssäni käytän myös omia muistiinpanojani siitä, miten aloittelevana kuuntelijana olen kokenut muutaman, jatkossa tarkemmin esiteltävä, äänikirjan ja ääninäytteen.

1.3. Tutkimusongelma ja -aineisto

Tutkielmani pyrkii siis olemaan perusselvitys äänikirjoista Suomessa, erityisesti 2000-luvulla, jolloin kaupalliset cd-äänikirjat ovat toden teolla tulleet markkinoille. Työtäni ohjaa kaksi päätarkoitusta: Ensinnäkin haluan tutkia suomalaisten kuuntelijoiden käsityksiä äänikirjoista, omana kirjallisuuden lajinaan ja suhteessa perinteisiin painettuihin kirjoihin. Toiseksi haluan kiinnittää huomiota erityisesti siihen, mikä on äänikirjan lukijan rooli teoksen välittämisessä kuuntelijalle. Häiritseekö ”ulkopuolinen” ääni vai tuoko se tekstin entistä lähemmäksi vastaanottajaa? Pitäisikö lukijan olla mahdollisimman huomaamaton ja neutraali vai pikemminkin läsnä oleva ja eläytyvä tulkitsija?

Ennako-oletukseni oli se, että äänikirjan kuuntelijat pitäisivät lukijaa varsin merkittävänä. Lisäksi oletin, että aikuisten kirjoja kuuntelevat korostaisivat neutraalin lukutavan paremmuutta, mutta lastenkirjoilta toivottaisiin suurempaa eläytymistä ja tekstin maailmaan heittäytymistä. Muut hypoteesit liittyivät kuuntelutilanteeseen: arvelin, että äänikirjoja kuunnellaan paljon toisaalta automaatioilla perheen kanssa, toisaalta muun tekemisen ohessa. Kuuntelijoiden taustoista minulla ei entuudestaan ollut käsitystä, mutta yhdessä tuottaja Jaana Taposen kanssa jännitimme, saako ”rekkakuskioletus” kyselyn perusteella todellisuuspohjaa.

Kyselyä laadittaessa tavoitteena oli kokonaisuus, johon pystyy vastaamaan Internetissä melko nopeasti, mutta joka toisaalta antaa olennaista tietoa äänikirjojen kuuntelijoista ja heidän mieltymyksistään. Mukaan haluttiin sekä valmiita vastausvaihtoehtoja että useita avoimia kysymyksiä.

Keskustelujen jälkeen muotoilin kysymyslomakkeeseen yhteensä 15 kysymystä. Niistä ensimmäiset kuusi pyrkivät kartoittamaan vastaajien suhdetta äänikirjojen kuunteluun käytännön tasolla. Kysymyksessä 1. Missä olet kuunnellut äänikirjoja? annettiin kuusi valmista vaihtoehtoa sen perusteella, millaisiin tilanteisiin äänikirjan on ajateltu erityisesti soveltuvan: autossa, muussa kulkuneuvossa, kotona, työpaikalla, kuntoillessa, lomamatkoilla, jossain muualla, missä. Kysymyksessä 2. Millaisessa tilanteessa olet kuunnellut äänikirjoja? haluttiin selvittää kuuntelutilanteen sosiaalisuutta tai intiimiyttä sekä kuuntelun yhteyttä muuhun tekemiseen. Vaihtoehdot olivat siksi: yksin, perheen kanssa, ystävien kanssa, pelkkään kuunteluun keskittyen, muun tekemisen (esim. kotityöt, käsityöt) ohessa, jotenkin muuten, miten. Kummassakin kysymyksessä oli mahdollista valita useita vaihtoehtoja.

Kysymykset 3.–6. pyrkivät selvittämään, kuinka paljon vastaajat toisaalta kuuntelivat äänikirjoja, toisaalta lukivat painettuja kirjoja. Näiden kahden mediumin suhde käyttäjien kannalta oli tutkimuksessa merkittävä lähtökohta, joten siitä esitettiin kahdenlaisia kysymyksiä: toisaalta kysyttiin, kuinka usein kuuntelua tai lukemista harrastetaan, ja toisaalta haluttiin tietää, montako äänikirjaa tai kirjaa vastaajat kuuntelevat tai lukevat vuoden aikana. Koska kysely päätettiin julkaista kaikille avoimilla Otavan verkkosivuilla, otettiin useutta ja määrää koskeviin kysymyksiin mukaan myös ei yhtään- ja ei koskaan -vaihtoehdot. Kysymykset muotoiltiin näin: 3. Kuinka usein harrastat äänikirjojen kuuntelua? 4. Montako äänikirjaa kuuntelet vuoden aikana? 5. Kuinka usein harrastat painettujen kirjojen lukemista? 6. Montako kirjaa luet vuoden aikana? Tärkeää muotoilussa oli se, että puhuttiin harrastamisesta eli vapaaehtoisesta lukemisesta tai kuuntelemisesta. Sekä useutta että vuodessa luettujen kirjojen tai kuunneltujen äänikirjojen määrää tiedusteltiin siksi, että harrastuksen intensiivisyys saattaa vaihdella kausittain.

Useuden vaihtoehdot olivat päivittäin tai lähes päivittäin, joka viikko, joka kuukausi, joitakin kertoja vuodessa ja harvemmin tai en koskaan. Määrää koskevat vaihtoehdot olivat: en yhtään, 1–5, 6–10, 11–15 tai ainakin 16 kappaletta vuodessa. Tuo 16 kappaleen raja perustui vanhaan muistikuvaani siitä, että koulun äidinkielen tunnilla aikanaan kerrottiin vain harvojen suomalaisten lukevan yli 16 kirjaa vuodessa, mikä minusta tuntui tuolloin hämmästyttävältä. Epähuomiossa lopulliseen kyselylomakkeeseen tuli kaksi kertaa kysymyksen numeroksi 5., mutta kysymyksestä 7. lähtien numerot olivat taas oikein, eikä pienestä epäloogisuudesta ollut haittaa käytännössä.

Kysymyksellä 7. Kumpi harrastus on sinulle mieluisampi? haluttiin selvittää, miten vastaajat suhtautuvat äänikirjojen kuunteluun ja kirjojen lukemiseen harrastuksena. Onko jompikumpi niistä mieluisampi ja mitkä ovat syyt? Mahdollisimman selkeiden vastauksen saamiseksi tässä kohdassa pyydettiin vain valitsemaan harrastuksista mieluisampi ja kirjoittamaan perustelut avoimeen tilaan.

Kysymys 8. Millaisia äänikirjoja kuuntelet mieluiten? pyrki saamaan tietoa siitä, mitkä kirjallisuuden lajit kiinnostavat kuuntelijoita eniten. Tässä kohdassa annettiin pelkästään valmiit vaihtoehdot: lastenkirjoja, nuortenkirjoja, aikuisten romaaneja, runoja, tietokirjoja, jännityskirjoja, rakkaustarinoita, huumoria, fantasiaa. Näistä kukin vastaaja sai valita niin monta vaihtoehtoa kuin halusi.

Kysymyksillä 9. ja 10. pyrittiin pureutumaan äänikirjan lukijan merkitykseen kuuntelijalle ja selvittämään samalla, mitkä muut asiat ovat merkittäviä vastaajille. Kummassakin kysymyksessä käytettiin viisiportaista asteikkoa, jolla vastaajat saivat arvottaa kunkin ominaisuuden merkitystä painoarvoilla 1–5. Kysymyksen 9. Mitkä ominaisuudet tekevät äänikirjasta onnistuneen? vaihtoehdot olivat kiinnostava sisältö, hyvä lukija, äänityksen virheettömyys ja laatu, käsittelyn helppous (esim. hakumerkkien määrä), houkutteleva ulkoasu ja helppo saatavuus.

Kysymyksen 10. Mitkä ominaisuudet tekevät äänikirjan lukijasta hyvän? vaihtoehdot olivat miellyttävä puheääni, rauhallinen lukunopeus, sujuva ja virheetön lukeminen, mahdollisimman eläytyvä lukutapa, mahdollisimman neutraali lukutapa ja kirjaan sopivan tunnelman luominen. Lisäksi kummassakin kysymyksessä annettiin tilaa vastaajan omille kommentteille.

Kysymykset 11. ja 12. liittyivät äänikirjojen hankintapaikkaan. Niistä arvelimme olevan hyötyä erityisesti kustantamojen markkinointiväelle. Kysymyksen 11. Mistä hankit äänikirjoja? vaihtoehdot olivat kirjastosta, kirjakaupoista, marketeista, verkkokaupasta, jostain muualta, mistä. Kysymyksen 12. Mistä muualta haluaisit hankkia äänikirjoja? vaihtoehdot olivat hieman runsaammat eli kirjastosta, kirjakaupoista, marketeista, verkkokaupasta, huoltoasemilta, kioskeista, jostain muualta, mistä.

Kysymys 13. Millä välineellä mieluiten kuuntelisit äänikirjoja? koska äänikirjojen teknistä toteutustapaa ja samalla myös käyttäjien tottumuksia. Vaihtoehdot olivat kasettisoittimella, cd-soittimella, mp3-soittimella, matkapuhelimella, jollain muulla, millä.

Kaksi viimeistä kysymystä olivat avoimia ja niillä haluttiin varmistaa, ettei mitään vastaajien kannalta olennaista tietoa jäänyt kyselyn ulkopuolelle. Kysymys 14. Mitä äänikirjoihin liittyviä toiveita tai parannusehdotuksia sinulla on? ja 15. Kirjoita tähän mahdolliset muut kommenttisi? antoivat mahdollisuuden kommentoida paitsi äänikirjoja, myös itse kyselyä. Kyselyn lopussa oli taustatietolomake, jossa kysyttiin vastaajan nimeä, ikää, osoitetta, ammattia, lasten määrää ja lasten ikää.

Kaiken kaikkiaan käytössäni on ollut useita tiedonlähteitä: ensinnäkin edellä mainittu Internet-kysely ja omat kuuntelukokemukseni sekä edellä mainitut ja muut aiheita sivuavat teokset. Lisäksi olen tehnyt useita taustahaastatteluja äänikirjoista

mediumina ja siihen liittyvistä tulevaisuuden toiveista. Taustatietoa olen saanut myös aiemmin toteutetuista kuuntelutesteistä, muutamista äänikirjojen lehtikritiikeistä ja muusta äänikirjoja koskevasta lehtikirjoittelusta eli lähinnä haastatteluista ja kolumneista.

Äänikirjakyselyssäni keskeistä on äänikirjan lukijan merkityksen pohtiminen. Lomakekysely tai muu strukturoitu kysely ei kuitenkaan ole muotona täysin ongelmaton, kuten esimerkiksi Sirpa Leppänen tuo esiin:

Se miten tekstit – tässä tutkimuksen kysymykset – tarjoavat lukijoille tietyn lukija- ja vastaajaroolin on ensisijaisesti kielellinen prosessi. Se on kielellinen prosessi siinä mielessä, että tekstin kirjoittaja (potentiaalisen tietoisesti) valitsee erilaisia kielellisiä muotoja rakentaakseen tekstinsä, ilmaistakseen asiasisältöjään ja luodakseen implikoidun lukijan roolin. Nämä keinot ovat niin sanastollisia, syntaktisia, diskursiivisia kuin pragmaattisiakin keinoja. Kirjoittaja voi esimerkiksi käyttää tietynlaista sanastoa ja tietynlaisia rakenteita, tietynlaista murretta tai slangia; hän voi puhutella lukijaa suoraan tai tukeutua jaettuun yhteisölliseen tai kulttuuriseen tietoon; hän voi rakentaa tekstinsä tukeutumalla tietentyyppeihin tekstitradiitioihin ja genreihin; tai niin, että sen kautta 'puhuu' jokin ideologia, kulttuurinen tai sosiaalinen diskurssi. (Leppänen 1996, 86.)

Rosa Liksom -tutkimuksen aineistoa analysoidessaan Leppänen on pyrkinyt vastaamaan kahteen kysymykseen:

- (1) Minkälaisen vastaajaroolin tutkimuksen kysymykset, konteksti ja pohjateksti tarjoavat vastaajille?
- (2) Miten vastaajat ottavat tarjotun vastaajaroolin vastaan?

Metodina hänellä on kielellinen analyysi. Hän tarkastelee tutkimuksen kysymyksiä siltä kannalta, millaisia presupposioita eli itsestään selvänä ja valmiiksi annettuna esitettyjä oletuksia lukemisesta ne sisältävät, mitä kysymystyyppiä ne edustavat ja mitä yleisempiä sosiaalisia ja institutionaalisia diskursseja ne mahdollisesti välittävät. Hän selvittää myös sitä, miten vastaustilanne ja sen implikoimat diskurssit ohjaavat ja rajoittavat tutkimuksen vastaajien mahdollisuuksia vastata kysymyksiin. (Leppänen 1996, 86–87.)

Se, että vastaajille ylipäättänsä esitettiin kysymyksiä tai tehtäviä tietenkin ohjasi heidän toimintaansa. Niin kuin keskusteluanalytikot ovat yksityiskohtaisesti osoittaneet, länsimaisissa kulttuureissa normaaliolotuksena yleensä on se, että kysymyksiin (elleivät ne sitten ole retorisia) annetaan aina vastaus. Tämä pitää paikkansa erityisesti tutkimuksissa ja kyselyissä, joissa vastaajien miltei moraalisenä velvollisuutena on vastata annettuihin kysymyksiin. (Leppänen 1996, 88–89.)

Strukturoiduissa, yleensä lomakkeen avulla tehtävissä haastatteluissa olisi myös kysymysten muotoiluun kiinnitettävä erityistä huomiota silloin, kun ne toteutetaan sähköisesti (ko. teoksessa virtuaalihaastatteluna, toisin kuin oma kyselyni). Sanamuotojen olisi ilmaistava haluttu merkitys mahdollisimman eksaktisti, koska mahdollisuutta merkitysten tarkentamiseen ei ole ainakaan heti saatavilla. Sähköpostia voi kuitenkin käyttää sekä strukturoidun että strukturoimattoman haastattelun tekemiseen. (Tiittula ym. 2005, 265–266.)

Virtuaalihaastatteluun vastaaminen vaatii tiettyjä teknisiä valmiuksia, mikä jättää sivuun osan mahdollisista vastaajista (Tiittula ym. 2005, 267). Lisäksi viestinnän tekstipohjaisuus merkitsee sitä, että osallistujilla ei ole käytössään samanlaisia tulkinnan vihjeitä kuin suullisessa viestinnässä. Kumpikaan osapuoli ei välttämättä tiedä toisesta mitään, ei hänen sukupuoltaan, ikäänsä, eikä edes sitä, onko hän se, joka väittää olevansa. (Emt., 267)

Monet virtuaalihaastatteluja tehneet tutkijat ovat kuitenkin sitä mieltä, että vastausten kieli on harkitumpaa, selvempää, suurempaa ja organisoidumpaa kuin suullisissa haastatteluissa; onhan osallistujilla aikaa muotoilla sanottavansa paremmin kuin puheessa. (Tiittula ym., 268.)

Internet-kyselyssä on monia ongelmallisia puolia: kyselyä ei voi etukäteen kohdentaa mitenkään, joten vastaajaksi voi osua kuka hyvänsä. Sama henkilö voisi vastata huvikseen useita kertoja, antaa vääriä taustatietoja ja vastata muutenkin, mitä sattuu. On vaikea saada takeita siitä, että näin ei ole käynyt. Lisäksi täsmentävien kysymysten teko puolin tai toisin on hankalaa, ellei kyselyä lavenna varsinaiseksi haastatteluksi. Omassa Internet-kyselyssäni oli mukana sähköpostiosoitteeni, mutta aivan oikein arvelin jo etukäteen, ettei yhteydenottoja vastaajilta tulisi.

Webropol-ohjelmalla toteutettavan Internet-kyselyn valitsin tämän työni päämetodiksi, koska se vaikutti paitsi helposti toteutettavalta ratkaisulta, myös riittävän tarkalta yleistä perustutkimusta varten. Toki olin kyselyä laatiessani tietoinen siitä, että ihmiset eivät välttämättä antaisi riittävästi taustatietoja itsestään tai että jotkin kyselyssä käyttämäni käsitteet, kuten neutraali/eläytyvä lukutapa voidaan mieltää monella tavalla.

Aikomukseni oli laajentaa tutkimusta muutamien erityyppisten äänikirjan kuuntelijoiden teemahaastatteluksi, mikäli vastauksia Internet-kyselyyn tulisi kovin niukasti. Sekä vastausten määrä että laatu kuitenkin yllättivät minut sangen myönteisesti.

2. ÄÄNIKIRJAN HISTORIA JA ASEMA SUOMESSA

2.1. Kirjallisuutta näkövammaisille

Äänikirjoja alettiin Suomessa valmistaa vuonna 1955 erityisesti sotasokeiden ja muiden aikuisena näkövammautuneiden tarpeisiin, kolmen näkövammaisjärjestön yhteistyönä (Äänikirjat 2006, 7). Ensimmäiset kaupallisten kustantajien äänikirjatkin julkaistiin jo 1950-luvun puolella, mutta niistä kerron tarkemmin luvussa 2.2.

Kansainvälisesti katsottuna äänikirjan historia alkaa jo vuodesta 1877, jolloin yhdysvaltalainen keksijä Thomas Alva Edison teki maailman ensimmäisen äänilevyn ja luki sille lastenrunon ”Mary Had a Little Lamb”. Luotuaan näin tekniset edellytykset kirjojen äänittämiselle Edison listasi keksinnölleen eli Tin Foil Phonograph -äänentoistolaitteelle kymmenen mahdollista käyttötarkoitusta. Listalla toisella sijalla oli sokeille puhuvien fonografikirjojen äänittäminen, ja musiikin äänittäminen tuli vasta neljäntenä. Yhdysvalloissa ja Euroopassa ”puhuvien kirjojen” (talking books) valmistus näkövammaisia varten aloitettiin LP-levyjen avulla 1920-luvulla. (Keravuori 1990, 105.)

Jo 1930-luvulla tuli levysoitinten rinnalle uusi äänentoistolaite eli magnetofoni. Äänikirjatuotannossa magnetofoninauhat otettiin käyttöön 1950-luvulla. Magnetofoninauhat olivat kestävämpiä kuin äänilevyt, ja niiden äänitusaika oli huomattavasti pitempi. Niitä oli kuitenkin vaikea käyttää muun muassa nauhojen katkeilun vuoksi, joten 1950-luvun puolivälin jälkeen Englannin Royal National Institute for the Blind alkoi kehittää kasettia, jota näkövammaiset pystyisivät käyttämään helpommin. Ensimmäiset kasettinauhut ja kuuntelulaitteet tulivat markkinoille, aluksi Englannissa vuonna 1960 – toisaalta esimerkiksi Yhdysvalloissa kehiteltiin edelleen levyille tallennettuja äänikirjoja. (Keravuori 1990, 106.)

Kun äänikirja alkoi tehdä tuloaan Pohjoismaihin, näkövammaisilla Yhdysvalloissa ja Englannissa oli jo käytössään laajat kokoelmat äänikirjoja. Yhdysvalloissa Recording for the Blind alkoi jo vuonna 1951 äänittää opiskelijoille ilmaisia levyjä, joilta voi kuunnella oppikoulun ja yliopiston kurssikirjallisuutta sekä ammattikirjallisuutta. Vapaaehtoiset äänikirjojen lukijat olivat valtaosin kotirouvia, mutta joukossa oli myös opettajia, lakimiehiä, tutkijoita ja kuuluisia näyttelijöitä. (Keravuori 1990, 106.)

Pohjoismaista myös Ruotsi ja Norja aloittivat magnetofoninauhoille tallennettujen äänikirjojen lainauksen vuonna 1955, Tanska laajemmin vuonna 1957, sillä siellä oli aluksi jääty odottamaan kasettien kehittämistä. (Keravuori 1990, 106.)

Äänikirjat mullistivat myös suomalaisen Sokeain kirjaston toiminnan. Sen lainaajakunta oli aiemmin koostunut pistekirjoitustaitoisista näkövammaisista eli lähinnä sokeainkoulun käyneistä, mutta uusi mahdollisuus kirjojen kuunteluun laajensi kirjaston lainaajakuntaa räjähdysmäisesti. Suomessakin oli puhuvasta kirjasta haaveiltu jo 1930-luvulla, mutta sota-aika, Sokeain kirjaston talousvaikeudet ja äänentoistotekniikan kehityksen nopeus olivat viivytäneet haaveen toteutumista. (Keravuori 1990, 107.)

Vuonna 1955 Kirjoja sokeille -yhdistys, Sokeain keskusliitto ja Sotasokeat ry sitten hyväksyivät norjalaiset Tandberg-magnetofonit sopivimmiksi laitteiksi kirjojen nauhalle lukemiseen, samoin kuin Ruotsin ja Norjan sokeainjärjestöt. Samana vuonna kolme suomalaisjärjestöä perustivat äänikirjatoimikunnan, ja kokeilujen jälkeen aloitettiin kirjojen äänitys marraskuussa. (Keravuori 1990, 109–110.)

Äänikirjatuotannon alkaminen herätti suurta innostusta Suomessa. Alkuaikoina vapaaehtoisiksi lukijoiksi saatiin muun muassa partiolaisia. Suomen Punainen Risti lahjoitti muutamia äänityksiä, samoin kuin jotkin liikeyritykset. Keskusvankilassa äänitettiin joitakin kirjoja korvausta vastaan. (Keravuori 1990, 110.)

Vuoteen 1963 asti äänikirjoja luettiin nauhalle vapaaehtoistyönä. Vuonna 1962 vapaaehtoisia lukijoita oli parikymmentä, valtaosa naisia ja eläkeläisiä, osa esimerkiksi toimistotyöntekijöitä. Nauhoitukset toteutettiin Helsingissä Hallituskadulla sijaitsevassa akustisesti eristetyssä pienessä huoneessa, kunnes Sokeain Keskusliitto vuonna 1963 perusti uuden äänitysstudion valtakunnallisen keräyksen tuotolla. Siten äänitysten tekninen taso parani ja tuotantoa voitiin tehostaa. Lukijoille alettiin maksaa palkkaa, ja koska halukkaita riitti, voitiin sopivat lukijat valita entistä tarkemmin. (Keravuori 1990, 110.) Lukijoista ja valintaprosessista kerron tarkemmin luvussa 4.

Kun Suomessa säädettiin uusi tekijänoikeuslaki vuonna 1961, tuli mukaan pykälä, jonka mukaan kirjallisesta tai sävellysteoksesta sai valmistaa kappaleita pistekirjoituksella tai äänittämällä sokeain lainakirjastotarkoituksiin. Enää ei tarvinnut anoa kirjojen tekijöiltä lupia, ja äänitettävät kirjat saatiin yleensä lahjoituksina kustantajilta. (Keravuori 1990, 111.)

2.1.1. Ensimmäiset äänikirjat

Suomessa äänitettävät kirjat valitsi äänikirjatoimikunta, jossa oli edustaja Sokeain Keskusliitosta, Sotasokeista ja Kirjoja sokeille -yhdistyksestä. Kirjojen valinta uskottiin kirjastoalan ammattilaisille. Kevättalvella 1956 oli saatu valmiiksi 13 äänikirjaa, joista kaikki olivat suomenkielisiä ja suurin osa kotimaisia. Valikoimaan

sisältyi kotimaisia klassikoita, sen ajan suosikkikirjoja, huumoria, poliittisia muistelmia ja tietokirjoja. Mukana olivat esimerkiksi Väinö Linnan *Tuntematon sotilas*, Mannerheimin muistelmien lyhennetty painos ja F.E. Sillanpään *Hurskas kurjuus*. (Keravuori 1990, 112.)

Äänikirjojen lainaus Sokeain kirjastossa alkoi toukokuussa 1956. Se kaksinkertaisti Sokeain kirjaston lainaajakunnan muutamassa vuodessa, kun uusiksi lainaajiksi olivat tulleet sotasokeat ja muut aikuisiällä sokeutuneet, vanhukset ja muut näkövammaiset, jotka eivät osanneet lukea pistekirjoja. Vuosien 1956 ja 1965 välillä lainaajien määrä kolminkertaistui. Lainaajia olisi varmasti tullut enemmänkin, mutta kuuntelua varten oli hankittava kallis magnetofoni, jonka sotasokeat ja sokeainyhdistyksen jäsenet tosin saattoivat saada lainaksi valtion tai em. yhdistysten tuen ansiosta. Sokeain kirjaston lainausoikeus oli kaikilla näkövammaisilla, ja äänikirjojen tultua oli kirjastolle toimitettava lääkärintodistus. (Keravuori 1990., 114–115.)

Äänikirjatuotannon alkuaikoina myös paikalliset näkövammaisyhdistykset äänittivät ja lainasivat kirjoja, mutta tämä toiminta väheni 1960-luvulla, kun Sokeain kirjaston äänikirjakokoelma kasvoi ja se pystyi vastaamaan lainaajien tarpeisiin paremmin. (Keravuori, 119.)

2.1.2. Tekniikka kehittyi

Myös Suomessa avokelanauhurien käyttö todettiin hankalaksi erityisesti vanhuksille ja vastasokeutuneille. Nauhat katkeilivat, sotkeutuivat, kelautuivat väärin päin ja niitä saatettiin vahingossa tyhjentää tai äänittää uudelleen. Helsinkiläisiä lainaajia varten oli kotiinkuljetuspalvelu, mutta muilla paikkakunnilla kirjat oli noudettava postista.

Niinpä kirjasto ja näkövammaisjärjestöt päättivät 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa siirtyä englantilaisiin Clarke & Smith -kuusiraitakasetteihin ja niitä varten valmistettuihin kuuntelulaitteisiin, jotka oli suunniteltu nimenomaan näkövammaisille. Suurin osa kirjoista voitiin äänittää yhdelle kasetille, joka voitiin postittaa suoraan lainaajan kotiin. Kasetit olivat myös kestävämpiä ja edullisempia kuin avonauhat. (Keravuori 1990, 119–120.)

Vielä vuonna 1969 arvioitiin, että kolme neljännestä näkövammaisista jäi varattomuuden vuoksi kirjastopalvelujen ulkopuolelle. Kasetteihin siirryttäessä päästiin valtion kanssa sopimukseen siitä, että valtio kustantaa laitteet ja kirjasto antaa ne lainaajiensa käyttöön ilmaiseksi. Kasettilainausta kirjastossa alkoi vuonna 1972, ja lainaajakunnan määrä nousi vuodessa 1 497:stä 2 136:een. (Keravuori 1990, 133–134.)

Lapset ja nuoret olivat merkittävä lainaajaryhmä Sokeain kirjastossa, mutta lasten- ja nuortenkirjakokoelmaa ei ollut uudistettu riittävästi. Äänikirjojen lainaus oli pitkään kielletty koululaisilta, jotta sokeat lapset oppisivat riittävän sujuvan pistekirjoitustaidon. Perusteluna oli myös se, että lasten katsottiin voivan keskittyä pistekirjan lukemiseen helpommin kuin äänikirjan kuunteluun. Kirjasto noudatti sokeainkoulun toivomusta, eikä äänikirjoja siksi lainattu alaikäisille, ennen kuin kymmenvuotinen kansakoulukurssi oli suoritettu. Ruotsissa äänikirjoja käytettiin sokeainkoulun opetuksessa jo 1960-luvulla, ja myös esimerkiksi Yhdysvalloissa lapset saivat lainata äänikirjoja. Suomessa lasten tilanne alkoi kohentua 1970-luvulla, ja myös näkövammaisille vanhemmille alettiin hankkia erityisiä Luetaan yhdessä -kirjoja, joita he voivat lukea näkevien lastensa kanssa. (Keravuori 1990, 136–137.)

Vuonna 1978 Sokeain kirjasto aloitti toimintansa valtion kirjastona ja samalla sen nimi muuttui Näkövammaisten kirjastoksi. Se alkoi toimia opetusministeriön alaisena. Myös Sokeain Keskusliitto muutti vuonna 1980 nimensä Näkövammaisten Keskusliitoksi. (Keravuori 1990, 141–142.)

Invalidiliitto oli jo vuonna 1973 tehnyt opetusministeriölle aloitteen kirjaston palvelujen laajentamiseksi muihin vammaisryhmiin, jotka eivät voi lukea tavallisia kirjoja. Muutos saatiinkin uuteen vuoden 1978 lakiin Näkövammaisten kirjastosta. Muihin vammaisryhmiin kuuluvia oli kuitenkin vuonna 1990 kirjaston yli 8 000 lainaajasta vain noin 250 eli kolmisen prosenttia. Kirjaston resurssit olivat menneet näkövammaisten kirjatarpeen tyydyttämiseen, joten lainausoikeuden laajenemisesta ei voitu tiedottaa kovin laajasti. (Keravuori 1990, 145.)

Vuonna 1990 tilanne oli se, että valtaosa kaunokirjallisuudesta ostettiin edelleen Näkövammaisten Keskusliitolta. Näkövammaisten kirjasto tuotti kuitenkin äänikirjoja kahdessa studiossaan myös itse, sekä oppikirjoja että vähälevikkistä kirjallisuutta, jota ei muuten saataisi valikoimiin. Lisäksi kirjastoon hankittiin myös kaupallisten kustantajien äänikirjoja. (Keravuori 1990, 149–150.)

Vuonna 1990 Näkövammaisten kirjaston oma äänikirjatuotanto tehtiin kokonaan c-kaseteille, mutta digitaalitekniikkaan siirtymistä kaavailtiin jo (Keravuori 1990, 151–153). 1990-luvulla myös Celiانا tunnetun kirjaston käyttö tuplaantui (Karppanen 2001).

Digitaaliseen DAISY-äänikirjajärjestelmään päästiin siirtymään Celiassa vuoden 2005 lopussa. Kirjasto ryhtyi silloin tallentamaan kokoelmaansa kansainväliseen uutuusformaattiin, jota oli kirjastonhoitaja Minna von Zansenin mukaan helppo selailta, kuten painettua teosta. (Taloussanomat 24.12.2005.)

2.2. Äänikirjoja kaikille

Myös kaupalliset kustantajat kiinnostuivat kirjallisuuden äänellisestä taltioinnista jo 1950-luvulla. Otava aloitti tuolloin kirjallisten äänilevyjen tuotannon. Ensimmäiset levyt olivat tietenkin vinyylejä, joko LP-levyjä tai pienempiä EP-levyjä.

Ensimmäisellä Otavan LP:llä vuodelta 1958 kuullaan Nobel-kirjailija F.E. Sillanpään omaa ääntä. Otava ehti tuottaa 78 kirjallista levyä ennen vuotta 1977, jonka jälkeen formaatti vaihtui kaseteiksi. Kirjallisten äänitteiden tuotannon Otava lopetti kuitenkin vuonna 1980. (Karppanen 2001.)

Toinen suuri kustantaja WSOY tuli mukaan markkinoille vuonna 1966 Lauri Viidan lukemilla runoilla. Kahdenkymmenen vuoden aikana WSOY julkaisi 26 LP:tä, joista suuri osa sisälsi lyriikkaa joko kirjailijan itsensä lukemana tai lausujien esittämänä. Samankaltaista julkaisupolitiikkaa noudatettiin myös Otavassa, jonka valikoimaan tosin mahtui myös satukuunnelmia, kalevalaista runolaulua, Nils-Aslak Valkeapään joikuja ja Marja-Leena Mikkolan kabareelauluja. (Karppanen 2001.)

WSOY:n ryhdyttyä tuottamaan kasettikirjoja (vuonna 1981; Kivinen 2008) lyriikan valtakausi vaihtui proosan kukoistukseen. Kasettikirjoiksi tuotettiin useimmiten kokonaisia romaaneja. Syyt olivat pelkästään taloudelliset, koska romaaneja pystyttiin kasettimuodossakin myymään paremmin kuin runoutta. Näin kertoi WSOY:n äänikirjojen tuotannosta jo 30 vuoden ajan vastannut Jorma Malinen vuonna 2001. Kahdenkymmenen vuoden aikana WSOY oli julkaissut kuutisensataa äänikirjanimekettä. Kirjojen lukijoina käytettiin ammattinäyttelijöitä. Toisin kuin anglosaksisissa maissa, teoksia ei lyhennetty, vaan liian paksu kirja jätettiin ennemmin äänittämättä. Mika Waltarin *Sinuhe egyptiläinen* oli tosin päätynyt peräti 30 kasetin äänikirjaksi, mutta hintakin oli korkea: vuonna 2001 tuolloiset 1 875 markkaa. (Karppanen 2001.)

Jorma Malinen kertoi vuonna 2001, että cd-kirjoihin ei vielä ollut siirrytty, koska ikääntyneemmällä väestöllä ei ollut cd-soittimia. Kirjallisia cd-levyjäkin oli tosin tehty, ja myös uusintapainoksia c-kasetille tallennetuista klassikoista suunniteltiin. (Karppanen 2001.)

Äänikirjoja tuotti jo tuolloin myös Uudessakaarlepyyssä toimiva Suomen Äänikirjat Oy. Se julkaisi kaikkien muiden kustantajien paitsi WSOY:n teoksia kasettikirjoina ja myi niitä vain kirjastoille. Lukijoina toimivat tuotantopäällikkö Mika Niinikosken mukaan usein Vaasan kaupunginteatterin näyttelijät. (Karppanen 2001.)

Myös pienemmät kustantamot julkaisivat silloin tällöin kirjallisia äänilevyjä ja kasetteja. Vuonna 2001 uusimpia tulokkaita oli Oiva Arvolan Odysseus Oy Rovaniemellä. Se oli julkaissut paitsi Arvolan ja Tapio Soinnun *Puhuvan keittokirjan* myös Arvolan saagoja hänen itsensä lukemina. Vaikka Arvolan saagaäänitteitä saattoi ostaa jopa lappilaisilta huoltoasemilta, kirjakaupoissa äänikirjoille ei vielä ollut tilaa. (Karppanen 2001.)

Samana vuonna Kuluttaja-lehdessä kerrottiin äänikirjoista ja Internetistä imuroitavista elektronisista kirjoista. Tuolloin cd-muodossa oli saatavana ruotsin- ja englanninkielisiä romaaneja, suomenkielisiä runoja sekä WSOY:n vuonna 1995 julkaisemassa ”Elävänä Bulevardilla” -sarjassa otteita Anja Snellmanin, Kari Hotakaisen ja Jari Tervon tuotannosta, kirjailijoiden itsensä lukemana. (Salonen 2001.) Jo vuonna 2000 Jorma Malinen kertoi Demarissa, että tarjolla oli esimerkiksi kahdeksan cd:n satukirjasarja, joka koostui klassikkosaduista. Malisen mukaan äänikirjoina menestyivät samat kirjat kuin paperisina versioina. Kirjan heikkous tulee hänestä helposti ilmi, kun se on muunnettu kuunneltavaan muotoon. Siksi julkaistavat äänikirjat on valittava huolellisesti:

Äänikirja saa olla syvämietteinen, mutta tekstissä saa mielellään olla myös huumoria. On tietysti myös tärkeää, että lukija on ammatti-ihminen. Me käytämme eturivin näyttelijöitä tai joskus lukija on kirjailija itse. Usein käy niin, että kuuntelija vaatii saman kirjailijan tekstiin aina saman lukijan. (Kotkamaa 2000.)

2.2.1. Cd-äänikirjat tuotiin markkinoille

Kesän 2003 kynnyksellä suuret kaupalliset kustannusyhtiöt WSOY, Otava ja Tammi sitten yhdistivät voimansa uusien cd-muotoisten äänikirjojen markkinoinnissa, ottaen mallia Ruotsista, jossa cd-äänikirjat olivat nopeimmin kasvava tuote kirjamarkkinoilla. Saksassa äänikirjojen osuus kaunokirjallisuuden markkinoista oli silloin jo lähes kymmenen prosenttia, ja Yhdysvalloissa cd-kirjat olivat vakiintuneet ”isoksi bisnekseksi”. (Ervamaa 2003b.)

Ensimmäisten cd-äänikirjojen kirjoittajat ja lukijat olivat suurelle yleisölle entuudestaan tuttuja: kirjailijoita edustivat esimerkiksi Kari Hotakainen, J.R.R. Tolkien, Mauri Kunnas, Laila Hietamies, Leena Lehtolainen ja lukijoita muun muassa teatteri-ihmiset Lars Svedberg, Vesa Vierikko ja Vuokko Hovatta. Syksyksi 2003 luvattiin cd-äänikirjamarkkinoille myös uutuuskirjoja. Cd-äänikirjat olivat kasetteja kestävämpiä ja edullisempia. Kahdesta viiteentoista levyä sisältävien äänikirjojen hinta vaihteli 20 ja 40 euron välillä. (Rantanen 2003; Nurmesniemi 2004.)

”Nyt ne ovat halvempia kuin oikeastaan saisivat olla. Ne on hinnoiteltu rimaa hipoen: kustantaja ei vielä tee niistä voittoa”, Tammen markkinointipäällikkö Marjatta Matala kertoi Helsingin Sanomien haastattelussa. Äänikirjojen painokset olivat Matalan mukaan 2000–3000 kappaletta. ”Toivottavasti painoksia päästään kasvattamaan, ettei hintoja tarvitse nostaa.” (Ervamaa 2003a.)

Helsingin Sanomien haastattelussa Matala otti kantaa myös äänikirjojen kohdeyleisöön: ”On paljon ihmisiä, jotka mieluummin kuuntelevat kuin lukevat.” Keskeisenä kohderyhmänä pidettiin lapsiperheitä. Ajatuksena oli, että hyvin tehty cd innostaa lapset tarttumaan myös painettuun kirjaan. ”Kirjassa olennaista on tarina, eikä elämys häviä mihinkään, jos joku toinen lukee tarinan ääneen”, vakuutti Otavan markkinointipäällikkö

Päivi Isosaari. Hän muistutti, ettei kuunteleminen välttämättä ole helpompaa kuin itse lukeminen. (Ervamaa 2003a.)

”Äänikirjatuotanto on Otavassa suunnattu ennen kaikkea lapsille, erityisesti niille, jotka eivät osaa lukea tai vielä opettelevat”, kertoo äänikirjojen tuottaja Jaana Taponen (Taponen 2007.) Toisaalta pyritään palvelemaan myös lukihäiriöisiä aikuisia, jotka haluavat esimerkiksi osallistua keskusteluun kirjallisuudesta. Taposen käsityksen mukaan heitä on todella paljon. (Emt.)

Markettien vapaa-aikaosastoilla äänikirjat oli kesän 2003 aikana kuitenkin löydetty heikommin kuin valikoimapäällikkö Anne Pajukallio Ketjuedusta oli kuvitellut. Maximarketeissa ja Euromarketeissa kaikki eniten myydyt äänikirjat olivat lapsille suunnattuja. Akateemisessa kirjakaupassa Kari Hotakaisen edellisyksyistä Finlandia-voittajaa *Juoksuhaudantie* oli myyty kirjana yli 17 000 kappaletta, mutta äänikirjana vain 70 kappaletta. (Kaseva 2003.)

Kustantajat kuitenkin vakuuttivat olevansa tyytyväisiä äänikirjojen myyntiin, sillä joistakin aikuisten kirjoista parintuhannen kappaleen cd-painokset oli melkein myyty loppuun. WSOY:n markkinointipäällikkö Mika Hänninen kommentoi:

Eri maista on kokemuksia, että äänikirjojen myynti käynnistyy lasten- ja nuortenkirjojen kautta. Kyllä aikuisten äänikirjojakin on ihan kohtuullisesti mennyt, esimerkiksi Hotakaisen ja Remeksen viimeisyksyiset kirjat ovat varastosta melkein loppu. (Kaseva 2003.)

Kirjastoissa äänikirjojen kysyntä oli Helsingin pääkirjaston tietopalvelukonsultti Sinikka Koskisen mukaan hieman lisääntynyt kustantamojen mainoskampanjan ansiosta. Suuntaus oli kuitenkin jo pidempään ollut se, että äänikirjojen kuuntelijakunta on laajentunut. Lastenosastolla äänikirjat ovat olleet aina suosittuja, kertoi saman kirjaston lastenosaston johtaja Tytti Tuunanen. (Kaseva 2003.)

Elokuussa 2004 Iltalehti siteerasi Kirjakauppaliiton toimitusjohtajaa Olli Eräkiveä, jonka mielestä Tammen, Otavan ja WSOY:n cd-muotoisten äänikirjojen pakkausten vakiointi oli kirjakauppiaiden kannalta hyvä ratkaisu. Runsaan vuoden aikana cd-muotoisten

äänikirjojen myynti oli kasvanut jatkuvasti tasaisesti. WSOY:n kustannuspäällikön Jorma Malisen mukaan äänikirjoja ostivat nyt myös nuoret sekä aktiivisesti liikkuvat aikuiset. (Iltalehti 3.8.2004)

Kustantajat tuottivat äänikirjoja noin kymmenen artikkelin vuosivauhdilla. Otavan kotimaisen kaunokirjallisuuden kustannuspäällikkö Jaana Koistinen kertoi yhtiön laajentaneen äänikirjatuotantoaan suuren yleisön suosikeista esimerkiksi runoihin ja dekkareihin ja totesi myös lastenkirjojen menestyvän hyvin. Usein äänikirjat valittiin varsinaisen kirjan menestyksen perusteella. Myös suomalaisten kirjailijoiden suhtautuminen äänityksiin oli ollut positiivista, koska he katsoivat äänikirjojen tavoittavan sellaisiakin, jotka eivät muuten tarttuisi kirjaan. (Iltalehti 3.8.2004)

Vuonna 2005 kolme suurta kustantajaa Otava, WSOY ja Tammi järjestivät uuden yhteisen äänikirjatempauksen. Silloin tehtiin näytelevyjä ja esitteitä yhdessä sekä käytiin yhteistä keskustelua äänikirjojen laadun tärkeydestä. Suurimpien kustantajien lisäksi myös esimerkiksi Karisto, Gummerus ja Like olivat alkaneet tuottaa äänikirjoja. (Taponen 2007.)

Joulukuussa 2005 Otavan julkaisema *Eläköön lapsi!* -äänikirja sai kultalevyn 20 000 kappaaleen myynnillään. Se oli ensimmäinen kerta, kun äänikirja oli myynyt kultalevyn tarvittavan määrän eli 15 000 kappaletta. *Eläköön lapsi* -äänikirjassa kahdeksan ääneltään tuttua julkisuuden henkilöä lukee satuja, ja sen myynnillä Pelastakaa Lapset ry, Kustannusosakeyhtiö Otava ja Suomalainen Kirjakauppa keräsivät varoja Lasten hätäapurahastoon. (Otavan lehdistötiedote 15.12.2005.)

Euroopan mitassa Ruotsin äänikirjamarkkinat ovat ylivoimaisesti kehittyneimmät ja kasvavat voimakkaasti. Siellä julkaistiin vuonna 2006 uusia nimikkeitä yhteensä 400, ruotsalainen eLib-lataamo myi samana vuonna 24 500 mp3-kirjaa ja vuonna 2007 luku näytti lähes kaksinkertaistuneen. Suomessa kaupalliset kustantajat olivat samoihin aikoihin tuottaneet fiktioäänikirjoja 50–60 nimikkeen vuosivauhtia, ja vuoden 2007 lopulla nimikkeitä oli kaikkiaan saatavilla kolmisensataa. (Heikkinen 2007.)

Ruotsissa myynti alkoi vilkastua siinä vaiheessa, kun valikoimaa oli pikku hiljaa kertynyt tarpeeksi ja hinta oli laskenut lähelle painetun kirjan hintaa (Heikkinen 2007). Suuri merkitys naapurimaan menestystarinalle on ollut Bonnierin omistamalla Lyssnarklubben-äänikirjakerholla, joka on Ruotsin ainoa äänikirjoihin keskittyvä kirjakerho (Majander-Reenpää 2008; www.lyssnarklubben.se).

Vuonna 2007 Helsingin keskustan Akateemisessa kirjakaupassa äänikirjojen myynti oli kasvanut noin 15 prosenttia. Kyseisessä myymälässä niiden osuus kotimaisen kaunokirjallisuuden myynnistä oli jo yli 10 prosenttia. Tyypillisimmin äänikirjojen painokset olivat olleet 1000–2000 kappaletta. (Heikkinen 2007.)

Vuonna 2007 julkaistussa *Kirjan matka tekijöiltä lukijoille* -teoksessa oli äänikirja jo mukana parissakin puheenvuorossa. Otavan kotimaisen kaunokirjallisuuden kustannuspäällikkö Jaana Koistinen kirjoitti otsikolla ”Äänikirjat”. Hänen mukaansa äänikirjoja eivät Suomessa yllättäen hanki keski-ikäiset naiset, jotka muuten kannattelevat kaikkea kulttuuria, vaan esimerkiksi rekka- ja taksikuskit sekä monet muut yksinäisen työn tekijät. On siis onnistuttu ”melkein pä vahingossa hankkimaan uutta yleisöä”. Myös lastenkirjat ovat Koistisen kertoman mukaan menestyneet äänikirjoina. (Koistinen 2007, 48–49.)

Leena Krohnin osuudessa samassa teoksessa mainittiin ohimennen audiokirjat, toisin sanoen äänikirjat:

E-kirjoja käytetään yhä enemmän, mutta ne ovat perinteisiä teoksia, joita vain luetaan näyttöpäätteen avulla. Myös audiokirjat ovat saavuttamassa lisää kuulijakuntaa esimerkiksi pikkuruisten mp3-soittimien vuoksi. Oraalinen traditio näyttää elpyneen uudelleen. Mutta toistaiseksi ei hyperteksti tai niin sanottu ergodinen proosa ole muuttanut lukevan yleisön lukutottumuksia eikä vapauttanut ihmistä lineaarisuuden kahleista. Tokkopa vapauttaakaan. Kertomus, jolla on juoni, on keskushermostollemme ominainen tapa tulkita todellisuutta. (Krohn 2007, 28.)

Krohnin mainitsemasta oraalisesta traditiosta ja toisaalta kirjallisesta traditiosta on Mikko Lehtonen kirjoittanut varsin kiinnostavasti. (Lehtonen 2001). Tässä yhteydessä tyydyn kuitenkin toteamaan, että mielestäni äänikirjat eivät ole

varsinaisesti oraalista kulttuuria, koska ne on alun perin tuotettu kirjalliseen muotoon ja luettu sitten sellaisenaan ääneen. Esimerkiksi kielen rakenteet noudattelevat kirjoitetun kielen rakenteita. Tarkemmin esittelen oraalisen ja kirjallisen kulttuurin eroja ja rajankäyntiä luvussa 3.1.

Lapsille on julkaistu myös sellaisia – varsin hyvin menestyneitä – äänikirjoja, joissa on samassa paketissa sekä satukirja että siihen liittyvä äänite. Äänimerkin kuullessaan lukija/kuuntelija tietää kääntää sivua. Näitä kirjoja on julkaissut Sanoma Magazinesin Lasten Oma Kirjakerho vuodesta 2002 lähtien Disney-kirjoista. Vuosina 1984–87 ja vuodesta 1991 lähtien Disneyn kirjan ja satukasetin yhdistelmiä on julkaissut Kirjalito ja vuosina 1988–90 Sanoma Magazinesin edeltäjä Sanomaprint. (Siltanen 2008.)

2.2.2. Mp3-tallennusmuoto alkoi yleistyä

Kesällä 2007 Gummerus laittoi ensimmäisen suomalaisen mp3-muotoisen kirjan, Jarkko Sipilän *Kylmän jäljen* ladattavaksi Adlibris-verkkokirjakauppaan. Syksyllä saataville tuli myös Gösta Knutssonin *Pekka Töpöhännän uudet seikkailut*. Painettuna kirjana *Kylmä jälki* maksoi noin 29,90 euroa, seitsemän cd:n äänikirjana 39 euroa ja Internetistä ladattuina mp3-tiedostoina 17,90 euroa. Kustantaja kertoi loppuvuodesta, että äänikirjaa oli mp3-muodossa ladattu kolminumeroinen määrä. Myös WSOY ja Otava kaavailivat mp3-myyntin aloittamista, mutta vuoden 2007 lopulla selviteltiin vielä tekijänoikeuksiin ja kopiosuojaukseen liittyviä seikkoja. (Heikkinen 2007.)

Mahdollista olisi myös tehdä kirja alun alkaen kuunneltavaksi äänikirjan muodossa.

Ääniefektien, useiden lukijoiden ja äänidramaturgian myötä tosin ollaan jo keksimässä uudestaan kuunnelmaa. Yleisradiolla olisi mahtavat äänitearkistot Radioteatterin tuotantoa, mutta tekijänoikeussyistä vain murto-osa siitä on tavallisen kuluttajan ostettavissa. (Heikkinen 2007.)

Vuonna 2007 äänikirjojen valikoima Suomessa laajeni myös tietokirjallisuuden puolelle. WSOY julkaisi äänikirjan *Onnistu esimiehenä* ja Tammi puolestaan äänikirjan *Onnistu alaisena*. (Heikkinen 2007.)

Tammikuussa 2008 ilmestyi Mika Waltarin *Sinuhe, egyptiläinen* verkossa ladattavana äänikirjana. Kyseessä oli sama Lars Svedbergin lukema äänite, joka aiemmin oli julkaistu cd-muodossa. (Helsingin Sanomat 31.1.2008.)

Markkinointi&Mainonta -lehdessä kerrottiin toukokuussa 2008, että kirjoja julkaistaan Suomessa mp3-äänitiedostomuodossa kuluvana vuonna enemmän kuin koskaan aikaisemmin. Cd-äänikirjan rinnalle on siis tulossa kevyempi vaihtoehto, jonka voi ladata Internetistä ja kuunnella halutessaan vaikkapa omasta puhelimestaan. Mp3-kirjan valttina pidettiin myös ympäristöystävällisyyttä. Mp3-kirjojen myynti laskettiin vielä muutamissa sadoissa, mutta niiden uskottiin vievän markkinaosuutta cd-kirjoilta. (Wallenius 2008.)

WSOY:n verkkoliiketoimintapäällikkö Fredrik Rahka kertoi kirjoituksessa, että kustantamolla on myynnissä 18 mp3-muotoista äänikirja ja lista laajenee jatkuvasti. Otavan markkinointipäällikkö Reetta-Liisa Pikkola kertoi, että Otava aloittaa ”ämpeekirjojen” julkaisun tulevana kesänä kahdella Henning Mankellin teoksella. Kaikkiaan oli luvassa ainakin seitsemän käännöskirjaa mp3-muodossa. Kotimaisten teosten vuoro koittaisi, kun sopimusasiat on saatu kuntoon. (Wallenius 2008.)

Tässä vaiheessa mp3-kirjat työstettiin suoraan cd-äänikirjoista, ja ladattu äänikirja maksoi kuluttajalle noin puolet cd-äänikirjan hinnasta. Gummeruksen kaunokirjallisuuden kustannusjohtaja uskoi mp3-kirjojen kasvattavan kokonaismarkkinoita. Kuuntelumahdollisuuksien lisääntyminen autoissa tai matkapuhelimen välityksellä lisäisi myös äänikirjojen latausten määrää. (Wallenius 2008.) Mp3-kirjan tulevaisuuden näkymistä kerron enemmän luvussa 6.

2.2.3. Äänikirjan asema mediumina

Vuoden 2000 tilastotietojen mukaan Suomessa myytiin noin 22 miljoonaa yleiseen kirjallisuuteen kuuluvaa kirjaa. Yleisten kirjastojen kokoelmissa oli 37 miljoonaa kirjaa ja vajaa 4 miljoonaa kappaletta muuta aineistoa, kuten videoita, cd-romeja, musiikkiäänitteitä ja äänikirjoja. (Kirja 2010, 2001, 115.)

Juhani Niemi pohti vuosituhaten alussa painetun kirjallisuuden asemaa suhteessa muihin medioihin. Tilastokeskuksen Joukkoviestimet 1998 -julkaisun mukaan graafisen viestinnän painoarvo oli vähentynyt vuodesta 1980 vuoteen 1996 kaikkiaan 8 prosenttiyksikköä, 72 prosenttiin, ja sähköisen joukkoviestinnän peitto markkinoista oli noussut noin 20 prosenttiin. Kirjojen markkinaosuus kaikesta graafisesta viestinnästä oli 12 prosenttia vuonna 1996, ja se oli kolmessa vuodessa pudonnut noin yhden prosenttiyksikön. Tallenneviestintä eli äänitteet, kuvataallenteet ja elokuvaesitykset oli pysynyt suunnilleen samalla tasolla eli 8 prosentissa. (Niemi 2000, 96.)

Kustannusosakeyhtiö Tammen myynti- ja markkinointijohtaja Anne-Marie Suomalainen luennoi toukokuussa 2008 kustannustoimittajien peruskurssilla ja mainitsi ajankohtaisten ilmiöiden joukossa myös äänikirjat. Hänen mukaansa niiden osuus kirjamarkkinoista on Suomessa arviolta 1–2 prosenttia ja kirjastojen ostoista jo 4 prosenttia – valikoima kasvaa ja kysyntää on. Näissä luvuissa eivät ole mukana näkövammaisille tuotetut äänikirjat. Titteleitä on markkinoilla noin 150–200, joista puolet on lastenkirjoja, toisin kuin Ruotsissa, jossa valtaosa julkaistuista äänikirjoista on aikuisten kirjallisuutta. (Suomalainen 2008.)

Äänikirjat ovat nähtävissä myös osaksi kulttuuriteollisuutta. Sen eri alalajit voidaan toimintatavan perusteella ryhmitellä (1) editoriaaliseen teollisuuteen (kirjankustannus, elokuva, äänitteet), (2) ohjelmavirtateollisuuteen (radio, televisio), (3) kirjoitetun informaation tuotantoon (sanoma- ja aikakauslehdet) ja (4) sähköiseen viestintäteollisuuteen (uusmedia). Lisäksi voidaan mukaan lukea myös (5) esittävä taide ja tapahtumatuotanto (teatteri, tanssi, ooppera, konserttimusiikki, näyttelyt). (Uusitalo 1999, 137.)

Editoriaalisen teollisuuden voidaan Uusitalon mukaan nähdä olevan elinkaarensa kypsässä vaiheessa, jolloin kasvumahdollisuudet eivät ole kovin suuret. Tuosta päätelmästä on kuitenkin kulunut lähes kymmenen vuotta. Vuoteen 1999 mennessä äänitetekniikan uudet kasvusysäykset olivat tulleet toisaalta uusista musiikin genreistä (kuten rockmusiikki), toisaalta uuden teknologian ja virtakulttuurin kautta (cd-levyt, radioaitto, suosikkilistat). (Uusitalo 1999, 137.)

Kulttuuriteollisuudesta puhuttaessa kirjat ja äänitteet, siis myös äänikirjat, kuuluvat näin samaan kategoriaan. Elektroninen julkaiseminen on puolestaan toisaalla määritelty näin:

Elektronisella julkaisemisella tarkoitetaan mm.

1. elektronisesti toteutettua julkaisuprosessia, esim. desktop publishingia
2. elektronisia tallenteita (cd-levyt, videolevyt, laserkortti)
3. tietokantoja tai esim. videotexillä välitettyä aineistoa.

(Ekholm 1989, 66.)

Suomen Kustannusyhdistyksen tilastoissa olivat vuodesta 2004 lähtien näkyneet äänikirjat Top 10 -myyntilistalla, mutta kevään 2008 tilastoissa niiden tuotantoa ja myyntiä oli ensimmäistä kertaa kysytty ja eritelty tarkemmin, myös kirjallisuudenlajeittain. Toukokuussa 2008 vuoden 2007 tuotanto- ja myyntiluvut eivät vielä olleet julkisia, mutta SKY:n toimitusjohtajan Sakari Laihon antamien tietojen mukaan digitaaliset julkaisut oli tilastossa jaettu äänikirjoihin tallenteina, ladattaviin äänikirjoihin ja muihin digitaalisiin tallenteisiin. Kirjallisuudenlajeista oli eritelty kaunokirjallisuus, lasten- ja nuortenkirjallisuus sekä tietokirjallisuus. (Laiho 2008; Suomen Kustannusyhdistyksen verkkosivut www.kustantajat.fi.)

Kymmenen myydyimmän äänikirjan joukkoon pääsi jo varsin vaatimattomalla myynnillä, mikäli myyntilukuja verrataan painettujen kirjojen lukuihin.

Myyntitilaston kärjessä oli hyväntekeväisyyteen tuotetun lasten satukokoelman *Iloa liikkeelle* osa 2 (Otava), joka oli yltänyt 16 100 kappaleen myyntiin. Toisella sijalla oli niin ikään lasten satukokoelma eli Jaakko Liukkosen *Suomen kansan eläinsatuja* (Tammi) 15 400 kappaleen myynnillä. Kolmanneksi ylsi runoilijan itsensä lukema murteellinen runokokoelma, Heli Laaksosen *Ratio Sulavoi* (Otava) 12 800 kappaleen myynnillä. (Suomen Kustannusyhdistyksen verkkosivut www.kustantajat.fi.)

Muut kymmenen kärjessä -listalle yltäneet äänikirjat olivat Kari Hotakaisen lyhyiden novellien kokoelma *Finnhits* (WSOY), jota oli myyty 5 100 kappaletta, R.L. Stinen *Goosepumps. Elävien nukkejen yö* (Sanoma Magazines) 5 000 kappaleen myynnillä, Gösta Knutssonin) *Pekka Töpöhännän uudet seikkailut* (Gummerus, 2 400 kpl), Marko Leinon *Joulutarina* (Gummerus, 2 200 kpl), Henning Mankellin *Riian verikoirat* (Otava, 1 200 kpl), Kjell Westön Finlandia-palkittu romaani *Missä kuljimme kerran* (Otava, 1 200 kpl) ja Veikko Huovisen klassikko *Havukka-ahon ajattelija* (WSOY, 1 200 kpl). (Suomen Kustannusyhdistyksen verkkosivut www.kustantajat.fi.)

Eniten myytyjen äänikirjojen joukossa oli siis oletetusti useita lastenkirjoja, mutta kuitenkin monentyyppistä kirjallisuutta lyhyistä novelleista ja runoista laajaan romaaniin. Useimmat kirjailijat olivat entuudestaan suuren yleisön suosimia.

Kevään 2008 aikana Suomen Kustannusyhdistyksessä oli myös nimitetty ensimmäinen sähkö- ja äänikirjatoimikunta. Siihen kuuluivat yhdistyksen jäsenkustantamojen edustajina Tammen Anne-Marie Suomalainen, WSOY:n Fredrik Rahka, Otavan Jaana Taponen, Kariston Pirkko Mikkola ja Gummeruksen Johanna Paaso. Toukokuussa 2008 tuore uutinen oli myös se, että EU:n komissio oli aikeissa pohtia, voisivatko myös äänikirjat kuulua kirjallisuuden alennetun arvonlisäveron (8 prosenttia) piiriin. Ruotsi oli aiemmin alentanut äänikirjojen arvonlisäveron muun kirjallisuuden tasolle ja saanut sitten sitkeydellään EU:n kannan muuttumaan, niin ettei oikeustoimiin asiassa ryhdyttäisi. (Laiho 2008.) Suomessa äänikirjojen arvonlisävero on ollut sama kuin kulutushyödykkeiden eli 22 prosenttia ja painettujen kirjojen arvonlisävero 8 prosenttia, mikä on osaltaan nostanut äänikirjojen hintaa.

3. MONIPUOLINEN VÄLINE VAI KIRJAN KORVIKE?

3.1. Painetun kirjan valta-asema

Näkövammaisille tuotettujen äänikirjojen historiaa kuvatessaan Kirsi Keravuori toteaa myös näin, ajatustaan kuitenkin perustelematta: ”--- voidaan myös olettaa, että useimmat lukijat haluavat lukea painettuja kirjoja niin kauan kuin se suinkin on mahdollista, vaikka äänikirjojakin olisi saatavilla.” (Keravuori 1990, 145–146.)

WSOY:n äänikirjatuotannosta pitkään vastannut Jorma Malinen näkee puolestaan asian näin:

Viime vuosikymmenet ovat osoittaneet, että äänitteet ovat ja pysyvät tavallisten kirjojen täydentäjinä. Äänite täydentää, mutta ei korvaa kirjaa. Ja kenties äänite sopii joissain tapauksissa henkilölle, joka ei muuten kirjaan tartu. (Kotkamaa 2000.)

Kirja 2010 -teoksessa on pohdittu paitsi lukemisen tilannetta ja aikaa, myös perinteisten kirjojen lukemistilanteen usein ylleen saamaa arvostusta:

Erilaisissa tilanteissa lukemista hallitsevat erilaiset, yleensä suhteellisen vahvat lukemistavat. Lukutilanne voi olla staattinen tai liikkuva, pitkä- tai lyhytjännitteinen. Fiktio lukemista määrittää lähes aina ajanvietefunktio tai ´elämyksellinen´ lukeminen. Tällaiset määreet yhdistetään yleensä korkeakirjallisuuteen, ja ne vaativat tietynlaisen lukutilanteen. Fiktio lukemisella voi olla myös käytännöllisiä ulottuvuuksia: esimerkiksi odotushuoneessa tai matkalla luetaan usein lehtiä tai kioskirjallisuutta, joka nimensä mukaisesti on helposti saatavilla juuri tällaisissa yhteyksissä. (Kirja 2010, 2001, 45.)

Kaunokirjallisuuden lukemiseen on teoksen mukaan perinteisesti yhdistetty ”rauhoitettu hetki”, tilanne, jolloin on mahdollista keskittyä ainoastaan lukemiseen. Niin sanottuja lukuromaaneita on nimittäin vaikea lukea lyhytjännitteisesti, pilkkoen lukemista muilla askareilla. (Kirja 2010, 2001, 45) Usein kuultu tokaisu ”aikani ei riitä lukemiseen” kertoo teoksen mukaan juuri siitä, että tekstin ja lukijan vuorovaikutuksessa syntyvä elämys vaatii maaperäkseen lukemiselle pyhitetyn hetken:

Tällainen tilanne liittyy perinteisen kirjallisuuden lukemista puolustavaan argumenttiin, joka määrittelee lukemisen rauhoittumisen, pitkäjänteisyyden, keskittymisen ja sisäistyneen ”minä-dialogin” määreillä. (Kirja 2010, 2001, 45.)

Vastakohtana keskustelussa nähdään uusimuotoisen, digitaalisen tekstin lukeminen, johon saattaa liittyä multimedia-aineistoa, ja joka on enemmän katkonaista, kokoavaa tai luotaavaa kuin perinteinen lukeminen. Äänikirjoista ja niiden kuuntelemisesta ei tässä yhteydessä puhuta. (Kirja 2010, 2001, 45.) Oletettavaa on, että äänikirjoja kuunnellaan paljon myös muun tekemisen ohessa, mutta tämän luvun lopussa kerron tarkemmin äänikirjakyselyn tuloksista tältä osin.

Useissa lähteissä tulee ainakin ohimennen esille se ajatus, että ainakin painettu kirja on lukijoilleen merkityksellinen myös esineenä, ei vain sisältönsä tähden. *Kirja 2010* -teoksessa tämä tosin esitetään kysymyksen muodossa, erityisesti kaunokirjallisuuden ostajia ajatellen ja myymälä- ja verkkokaupan eroja pohtien: ”[O]staako asiakas ensisijassa sisällön vai myös kouriintuntuvan ja visuaalisen esineen. Kirjan ostaja on usein hypistelevä asiakas.” (Kirja 2010, 2001, 49.) Kyselyn tuloksia analysoidessani kiinnitän huomiota myös siihen, onko äänikirja kuuntelijoiden mielestä esineenä kiinnostava.

Painettu kirja on ainakin toistaiseksi aika ylivoimainen väline äänikirjaan verrattuna, näin myös Otavan verkkosivuilla toteuttamani äänikirjakyselyn perusteella. Kirjojen lukemisen valitsi mieluisammaksi harrastukseksi valtaosa 880 vastaajasta eli lähes 84 prosenttia. Äänikirjojen kuuntelua piti mieluisampana noin 16 prosenttia.

Kysymykseen vastanneista lähes kolmasosa eli noin 30 prosenttia ilmoitti kuuntelevansa äänikirjoja harvemmin kuin joitakin kertoja vuodessa tai ei koskaan. Tyypillisin vastaus äänikirjojen kuuntelutiheyteen oli ”joitakin kertoja vuodessa”. Sen valitsi melkein puolet eli noin 47 prosenttia 889 vastaajasta. Varsin harvat kuuntelivat äänikirjoja päivittäin tai lähes päivittäin (889 vastaajasta noin viisi prosenttia). Painettujen kirjojen lukemista harrasti päivittäin tai lähes päivittäin melkein puolet eli noin 47 prosenttia 888 vastaajasta.

Vuoden aikana kuunneltujen äänikirjojen määräksi valtaosa 886 vastaajasta valitsi 1–5 kappaletta. Tämän vaihtoehdon valinnoita oli runsaat kaksi kolmasosaa eli noin 64 prosenttia. Niitä, jotka eivät olleet kuunnelleet yhtään äänikirjaa, oli vastaajista noin vajaa viidesosa eli noin 17 prosenttia. Vaihtoehdon 6–10 äänikirjaa valitsi noin 10 prosenttia, vaihtoehdon 11–15 valitsi noin viisi prosenttia ja ainakin 16 äänikirjaa ilmoitti kuunnelleensa noin neljä prosenttia vastaajista.

Painettujen kirjojen lukijoista huomattavasti suurempi osa oli aktiivisia harrastajia. Ainakin 16 kirjaa vuodessa ilmoitti lukevansa 43 prosenttia 891 vastaajasta. Avoimissa vastauksissa yhteensä 10 vastaajaa kommentoi kyselyssä esiintynyttä 16 tai useamman kirjan ylärajaa pitäen sitä kovin alhaisena. Heidän mukaansa oli tavallista, että kirjoja luetaan yli sata kappaletta vuodessa. Kyselyn tuloksiin vaikuttaa varmasti myös se, että äänikirjojen valikoima on huomattavasti suppeampi kuin painettujen kirjojen ja niiden kuuntelemisen perinne paljon lyhyempi kuin perinteisten kirjojen lukemisen.

Vastaajista noin viidesosa eli noin 20 prosenttia kertoi lukevansa yhdestä viiteen kirjaa vuodessa. Vaihtoehdon 6–10 kirjaa valitsi niin ikään lähes viidesosa eli noin 19 prosenttia ja vaihtoehdon 11–15 kirjaa vuodessa vähän harvempi eli noin 15 prosenttia. Vastaajista noin kaksi prosenttia oli sellaisia, jotka eivät lue yhtään kirjaa vuoden aikana.

Kirjojen lukeminen oli siis lähes joka toiselle vastaajista päivittäinen tai lähes päivittäinen harrastus. Joka viikko kertoi kirjoja lukevansa viidesosa vastanneista eli noin 20 prosenttia. Joka kuukausi kirjoja luki 15 prosenttia ja joitakin kertoja vuodessa noin 14 prosenttia. Harvemmin tai ei koskaan painettuja kirjoja kertoi lukevansa neljä prosenttia vastaajista.

Kyselyyn vastanneista tyypillisin oli henkilö, joka lukee yli 16 kirjaa vuodessa, mutta kuuntelee vain yhdestä viiteen äänikirjaa vuoden aikana. Heitä oli yli 16 kirjaa vuodessa lukevista noin 220 henkeä. Yhteensä noin sata henkeä oli sellaisia, jotka eivät kuunnelleet yhtään äänikirjaa vuoden aikana tai kuuntelivat niitä alle 10. Noin 50 henkeä aktiivisimmista, yli 16 kirjan lukijoista, kuunteli paljon myös äänikirjoja. Heistä 28 ilmoitti kuuntelevansa 11–15 äänikirjaa vuodessa ja 24 kertoi kuuntelevansa yli 16 äänikirjaa vuoden aikana. Usein aktiivisimmat kuuntelijat myös valitsivat äänikirjan suosituimmaksi harrastukseksi, vaikka he lukivat paljon myös painettuja kirjoja. Syyt olivat yleensä käytännöllisiä, mutta joukossa oli myös niitä, jotka kokivat kuuntelemisen nautinnon suuremmaksi kuin lukemisen ilon.

Kiinnostava ja suurehko vastaajaryhmä oli myös sellainen, johon kuuluvat ilmoittivat kuuntelevansa yhdestä viiteen äänikirjaa vuodessa ja lukevansa kirjoja saman verran. Heitä oli yhteensä lähes sata, ja heistä yksi kolmasosa (36 henkeä) valitsi äänikirjan suosikikseen, kaksi kolmasosaa (62 henkeä) taas painetun kirjan.

Kaiken kaikkiaan kyselyn perusteella vaikutti siltä, että luku- ja kuuntelutottumukset ovat varsin yksilöllisiä. Lisäksi moni oli myös valmis muuttamaan tottumuksiaan. Äänikirjat saattavat lisätä suosiotaan tuntuvastikin, kun ne tulevat kirjan ystäville tutummiksi, kun valikoima laajenee ja kun ahkerien lukijoiden silmien rasittuminen alkaa vaatia muita vaihtoehtoja kirjoista nauttimiseen.

Kulttuurintutkija Mikko Lehtonen on pohtinut, onko kirja arvo sinänsä. Lähtökohtana on ollut kulttuurin kuvallistuminen, mutta ajatukset sopivat myös kirjan julkaisumuotojen puntarointiin:

Kenties kirjan määrittelemisen on vaikeaa juuri siksi, että sanojen ja ajatusten tallennus- ja siirtokeinoina kirjoilla ei ole yhtä identiteettiä. Vanhaan metaforiikkaan turvautuakseni kirjat ovat säiliöitä tai kuljetusastioita. Samoin kuin pulloille on yhdentekevää täytetäänkö ne samppanjalla vai etikalla, ei myöskään kirjojen kirjanmuotoisuus kerro itsessään siitä, mitä niissä säilötään tai siirretään. Tässä mielessä ”kirja” on pelkkä muodon kategoria, minkä vuoksi sen määrittelyyrityksetkin jäävät formaaliselle tai nominaaliselle tasolle. Ei muoto vaan sisältö lienee sitten aiheuttanut sen, että kirjaa on alettu pitää itsessään arvokkaana ilmiönä. (Lehtonen 2001, 25.)

Lehtonen kuitenkin muistuttaa, että kirja on tuntemassamme muodossa ollut merkittävä ilmiö vain tietyissä kulttuureissa ja melko lyhyen aikaa. Kun painettu sana oli uusi asia, mediapelko kohdistui siihen. (Lehtonen 2001, 25–26.) Hänen mukaansa uudet viestimet eivät useinkaan syö tilaa vanhoilta, vaan paremminkin auttavat vanhoja viestimiä täyttämään omaa tehtäväänsä entistä tehokkaammin (emt., 28).

3.2. Kirjallista vai oraalista kulttuuria?

Kiehtova näkökulma aiheeseen on myös se, millä tavoin äänikirjat liittyvät oraaliseen eli suulliseen tai toisaalta kirjoitettuun kulttuuriin. Länsimaissa arvostetaan lukutaitoa ja kirjallista kulttuuria, mutta kulttuurintutkija Mikko Lehtonen laventaa näkökulmaamme näin:

Esimerkiksi modernin kirjahanismin esikuvakseen näkemä antiikin Kreikka oli oraalinen kulttuuri, jossa kirjoituksella oli toissijainen, muistiin merkitsemistä palveleva tehtävä.--- Antiikin Kreikan oraalisuus ei kuitenkaan estänyt innovatiivisuutta tai produktiivisuutta.--- Kirjoitus sinänsä ei ole valistuksen väline, vaan sitä – yhtä lailla kuin puhuttakin – voidaan käyttää niin ihmisten valistamiseen kuin heidän tyhmistämiseensäkin. (Lehtonen 2001, 41, 42.)

Lehtosen mukaan kirjoitus ei koskaan esiinny yksinään, vaan aina yhteydessä puheeseen. ”Oraalinen kieli edeltää, ympäröi ja seuraa kirjoitetun kielen tuottamista, tulkintaa ja analysoimista.” Oraalinen ja kirjallinen logiikka ovat erilaisia, mutta eivät välttämättä eriarvoisia. (Lehtonen 2001, 44.)

Kirjoittaminen olikin pitkään suorassa yhteydessä puheeseen. Sillä oli aluksi suullista tietoa ja traditiota tukeva ja tallentava tehtävä. Antiikin Kreikassa ja Roomassa tähän tallentavaan tehtävään liittyi sitten kirjoittaminen suullista esittämistä varten. Keskiajalla alettiin kirjallista tekstiä tuottaa luostareissa sitä varten, että sitä luettaisiin itsekseen. Tosin tällöinkin lukeminen tapahtui useimmiten ääneen. Vasta uudella ajalla on vähitellen tultu tilanteeseen, jossa suurin osa kirjoittamisesta tähtää siihen, että teksti luettaisiin hiljaa itsekseen. (Lehtonen 2001, 45.)

Painettu sana on Lehtosen mukaan ensimmäinen etäviestinnän eli telekommunikaation laajalle levinnyt muoto. Painetut tekstit ovat siten tuottajistaan

irtaantunutta, esineistynyttä kieltä, joka ei enää kerro siitä työstä tai niistä ihmisistä ja sosiaalisista suhteista, joita se on vaatinut valmistuakseen. Historiallisesti vasta kirjoitus sai aikaan sellaisen käsityksen, että kieli eroaa kohteistaan. Kirjoitettuna sanoista tulee aivan kuin itsenäisiä olioita, irrallisia siitä, mihin ne viittaavat. Kaiken kaikkiaan painetun sanan ajatellaan olevan *viimeistely tuote*, ”prosessin lopputulos, merkityksen esineistynyt sulkeuma, joka kätkee valmiin pintansa alle kaiken prosessuaalisuutensa”. (Lehtonen 2001, 46.)

Oraalisten kulttuurien logiikka pohjautuu pitkälle puheen rakenteisiin, siis jatkumoihin, toistoon, uudelleen sanomiseen, uudelleen muotoiluun, hitaaseen kehittelyyn. Kirjoittamisen logiikka taas on hierarkian, tiivistämisen ja mutkikkaiden syntaktisten keskinäissuhteiden logiikkaa. Kirjoitus sijaitsee ikään kuin visuaalisen ja oraalisen rajalla, mutta se liittyy kuitenkin vahvemmin visuaaliseen kuin oraaliseen. Kirjoittamisessa aika ja ajallisuus korvataan tilalla ja avaruudellisuudella, ja akustinen kielen tuottaminen vaihtuu sen optiseen tuottamiseen. Näin ollen kielen muotoon ja sen elementtien keskinäisiin suhteisiin voidaan kiinnittää eri tavalla huomiota kuin puhuttua kieltä kuunneltaessa. Kirjoitus rinnastuu myös teknologiaan. Se edustaa pysyvyyttä ja valvontaa, toisin kuin ohimenevä ja ennakoimaton puhe. (Lehtonen 2001, 65.)

Näistä pohdinnoista herää monta kiinnostavaa kysymystä, ainakin se, ovatko lukutaidottomat lapset siksi äänikirjoille otollista yleisöä, että he muutenkin elävät oraalisen kulttuurin piirissä ja hahmottavat maailmaa sen kautta. Äänikirjat eivät toisaalta mielestäni edusta aitoa oraalista kulttuuria sen enempää kuin aitoa kirjallista kulttuuriakaan, vaan ovat jonkinlainen välimuoto niistä. Painettujen kirjojen dialogi herää tavallaan eloon äänikirjoista kuunneltuna, mutta toisaalta sitä jossain määrin latistaa se, että yleensä yksi lukija esittää kaikkien kirjassa puhuvien henkilöiden repliikit.

Kirjailija Heli Laaksonen perustelee sitä, miksi hän teki aloitteen Uudenkaupungin-Turun murteella kirjoitetun runokirjansa Jänes pussis (Sammakko, lukijana Heli Laaksonen itse) julkaisemisesta äänikirjan muodossa: ”ko murre on syntyn ja kasvan ääneks”. Kirjoitusasu on murteessa hankala tulkintaerimielisyyksien vuoksi ja usein vieraspaikkakuntalaisille myös vaikeaselkoinen, mutta puhuttuna murre on luontevaa ja helpommin ymmärrettävää. (Rantanen 2003b.)

Mikko Lehtonen toteaa edelleen, että lukeminen on samaan aikaan sekä hallitsemista että hallittuna olemista, sekä aktiivista että passiivista (Lehtonen 2001, 77). Sekä äänikirjakyselyssä että omissa kuuntelukokemuksissani tuli jossain määrin esiin ajatus siitä, että kuunteleminen on passiivisempaa toimintaa kuin painetun kirjan lukeminen. Toisaalta myös passiivisuuden, ts. hallittuna olemisen, voi kokea vapauttavaksi olotilaksi. Myös silmien sulkeminen ja kuunteluun keskittyminen voi olla vapauttavaa visuaalisuuteen painottuvassa kulttuurissamme.

Äänikirjakin on Lehtosen teoksessa mainittu ohimennen, kun hän kirjoittaa kulttuurin medioitumisesta:

Kirjallisten teosten sovitukset muihin mediuumeihin voivat herättää uudelleen eloon kiinnostuksen teosta ja tekijää kohtaan. Mutta media voi myös tarjota työtä kirjailijalle. Tämä voi kirjoittaa uusia teoksia tai sovituksia: kuunnelmia, televisiosovituksia, äänikirjoja ja elokuvakäsikirjoituksia---. Koko nykyaikainen kirjallinen instituutio on syntymästään lähtien elänyt symbioottisissa suhteissa muiden mediamuotojen kanssa. (Lehtonen 2001, 106, 109.)

Lisäksi Lehtonen muistuttaa, että kirjallisuus on monessakin suhteessa myös sosiaalista kanssakäymistä, jossa solmiutuu suhteita paitsi kirjoittajien ja lukijoiden välille, myös kirjoittajien, toisten kirjoittajien, kustantajien ja kriitikoiden välille.

Kun joku identifioi itsensä ”kirjallisuushimiseksi”, hän samastuu paitsi painotuotteisiin, myös joukkoon ihmisiä – muihin kirjallisuudenharrastajiin ja alan ammattilaisiin. (Lehtonen 2001, 159.)

Jos vaikkapa keski-ikäinen akateeminen nainen ostaa kirjan, hän osaltaan tekee siitä kirjan, ”joita keski-ikäiset akateemiset naiset ostavat”, ja samalla itsestään ”naisen, joka ostaa kirjoja, joita keski-ikäiset akateemiset naiset ostavat”. Kyse on siis jatkuvasta keskinäisestä määrittelystä, jossa eri osapuolet määrittävät toinen toisiaan ja samalla myös itseään. Aiemmin määrittelyvalta kuului paljolti kirjalliselle eliitille. Nytemmin valta on siirtynyt markkinoille sekä osin myös yleisölle. Näiden kaikkien kesken on käynnissä jatkuva kamppailu siitä, kuka määrittelyvaltaa saa kulloinkin käyttää. (Lehtonen 2001, 159.)

Ajatus auditiivisuuden ja visuaalisuuden rajankäynnistä esiintyy myös ulkomaisessa kirjallisuudessa. Brittiläisessä opaskirjassa *Writing for Radio* (2001) pohtii Vincent McInerny radion erityislaatua mediumina, sen omaa filosofiaa. Musiikki on tietysti sellaista kuunneltavaa, joka vetoaa kaikkiin ihmisryhmiin, mutta myös radiopuheella on oma viehätöksensä:

Television may entertain, film visually impress, the theatre stimulate; but radio is more like the old friend who never fails to call after lunch; the comforting voice at night next to the bed; the cheery whistle of the postman in the early morning.
(McInerny 2001, 1)

Kirjoittajan mukaan radio vastaa monenlaisiin tarpeisiimme niin iloisina kuin stressaavina aikoina. Se on myös ystävä, kun yksinäisyys vaivaa. McInerny korostaa sitä, että radiosta kuunneltavan tekstin on tuotettava kuuntelijan mieleen kuvia, aivan kuin hyvät tarinankertojat ennen kirjoitettujen tarinoiden aikaa.
(McInerny, 1–2.)

Suurin osa teoksen sisällöstä on tarkoitettu käytännön harjoituksiksi ja ohjeiksi radioon kirjoittaville. Kirjan lopussa McInerny tekee yhden sellaisen havainnon radion kielestä, joka lienee sovellettavissa myös äänikirjaan. Hän muistuttaa, että rumat sanat vaikuttavat oudoilta kuultuina, koska kuuntelija näkee noiden sanojen tarkoittamat asiat mielikuvissaan. (McInerny, 260.) Tässä rohkenen tosin olla eri mieltä ja vedota siihen, että on olemassa eriaisteisesti auditiivisia tai visuaalisia ihmisiä. Itse en esimerkiksi ole kokenut kuuntelemiani äänikirjoja voimakkaan kuvallisesti, vaikka osittain tuntui siltä, että kuvailevat osuudet oli helpompi vastaanottaa kuunneltuina kuin painetusta kirjasta luettuina.

Kotilieden haastattelussa vuonna 1988 pohtii näyttelijä Veikko Honkanen, paljon äänikirjoja kasetille luettuaan ja niitä itsekin vapaa-aikana kuunneltuaan, eri aistien merkitystä taideteoksen vastaanotossa. Honkasen mukaan kuultu on loppujen lopuksi kaikkein visuaalisinta taidetta, sillä kuva syntyy kuulijan mielikuvituksessa. Hän muistuttaakin, että ennen television aikaa radion kuunnelmia kuunneltiin hartaasti keskittyen ja eläytyen. (Järstä 1988.)

Helsingin Sanomien Kanavalla-kolumnissaan Vesa Karonen (Radio voi vietellä. – Helsingin Sanomat 11.4.2008) kehuu Ylen Radio 1:stä kuulemaansa Juhani Ahon *Papin rouvaa* Tarja Keinäsen lukemana. Karosen mukaan lukija ”punnitsee, rytmittää ja sävyttää, muttei tyrkytä”. Radioon lukiessaan ei saa Karosen mielestä ryhtyä lausujaksi. Hänellä on hyvä muistikuva vuosien takaa siitä, kun Rauno Ketonen luki Volter Kilven romaania *Alastalon salissa*, tuoden esiin sen kiihkeyden ja huumorin. ”*Papin rouva* ja *Alastalon salissa* osoittavat, että radiosta voi kuulla sen, mitä televisio ei pysty koskaan näyttämään.” (Karonen 2008.)

Radiossa ääneen luettu kirja on tavallaan oma taiteenlajinsa, oikeastaan äänikirja, vaikka se lähetetään radio-ohjelmana. Kuuntelutilanne on kuitenkin sidotumpi tiettyyn ajankohtaan kuin äänikirjan kuunteleminen.

3.3. Äänikirjan edut ja haitat

Äänikirjakyselyn avoimista kysymyksistä eniten tuotti vastauksia kysymys, jossa pyydettiin perustelemaan, miksi painettujen kirjojen lukeminen tai äänikirjojen kuuntelu on kyseiselle lukijalle/kuuntelijalle mieluisampi harrastus. Selvästi suurin osahan siis valitsi mieluisammaksi painettujen kirjojen lukemisen. Perusteluja annettiin kaikkiaan 712 vastauksessa, ja ne olivat usein varsin monisanaisia. Seuraavassa olen luokitellut vastauksia niiden teemojen mukaan, joita niissä nostettiin esiin.

Useimmissa vastauksissa mainittiin enemmän kuin yksi perustelu sille, miksi kyseinen kuuntelija suosii painettujen kirjojen lukemista tai äänikirjojen kuuntelua. Hyvin monet erittelivät myös kummankin vaihtoehdon hyviä ja huonoja puolia, vaikka olivat kyselyssä joutuneet valitsemaan jommankumman itselleen tärkeämmäksi. Äänikirjojen puolesta tuli vähemmän vastauksia ja hajonta oli vähäisempää.

Ylivoimaisesti tärkein perustelu äänikirjojen kuuntelulle 895 vastaajan joukossa oli se, että niitä kuunnellessaan voi samalla tehdä muutakin (78 mainintaa), kuten ajaa autoa tai tehdä kotiaskareita. Alle kymmenen vastaajista toi erikseen esiin, että kyseessä olisi nimenomaan ajankäytön tehostaminen. Kenties on vain mukavaa vaikkapa kuunnella äänikirjaa samalla, kun tekee vaikkapa käsitöitä (kuten olen itse tämän opinnäytteen laatimisen aikana kokenut äänikirjoja koemielessä kuunnellessani).

Toiseksi suurin ryhmä vastaajista (31 mainintaa) perusteli äänikirjojen kuuntelua sillä, että silmät eivät kuunnellessa rasitu, tai että muuten väsyneenä tai sairaana on helpompi kuunnella äänikirjaa kuin lukea painettua kirjaa. Mukana oli pari sellaista vastaajaa, joiden näkövamma jo täysin esti painettujen kirjojen lukemisen.

Vastaajista viisi kertoi lukevansa painettuja kirjoja niin kauan kuin se vielä sujuu ja kolme totesi kuuntelevansa äänikirjoja vain ”pakosta”, esimerkiksi muiden perheenjäsenten toivomuksesta, tai siinä tapauksessa, että ei voi lukea. Yksi vastaajista toisaalta kertoi olevansa laiska lukija ja suosivansa siksi äänikirjoja.

Painetun kirjan mieluisammaksi valinneista useat vastaajat korostivatkin avoimissa vastauksissa sitä, kuinka he rakastavat kirjoja ja lukemista, kirjaa kauniina esineenä (neljä mainintaa) tai jopa kirjaimia (yksi maininta). Syynä painettujen kirjojen lukemiseen oli myös kirjan konkreettisuus esineenä (15 mainintaa). Yksi vastaaja nosti esiin sen, kuinka jo kirjan kansi on oma taideteoksensa ja toinen kertoi nauttivansa paperin rapinasta. Myös kirjan ja paperin tuntu saivat kumpikin oman mainintansa kyselyn vastauksissa.

Kirjasta esineenä nauttiville painettujen kirjojen lukeminen varmasti on arvokkaampaa ja äänikirjojen kuunteleminen ainakin toistaiseksi jotain vieraampaa tai jopa vähempiarvoista. Painettua kirjaa suosineista vastaajista kolme piti kirjojen lukemista aktiivisempänä tai haastavampana ajattelun kannalta kuin äänikirjojen kuuntelemista. Vastaajista kaksi oli puolestaan havainnut, että kuuntelee äänikirjan muodossa viihteellisempää kirjallisuutta kuin lukee painettuina kirjoina. Yksi vastaaja kertoi lukevansa kehittääkseen itseään ja kolmessa maininnassa korostettiin painetun kirjan aitoutta äänikirjaan verrattuna. Yksi vastaaja toisaalta kertoi hyödyntävänsä äänikirjojen kuuntelua englannin kielen opiskelussa.

Äänikirjakyselyyn vastanneista kaiken kaikkiaan syntyi kuitenkin varsin avarakatseinen kuva. Painetun kirjojen lukemista suosivien vastauksista peräti 69:ssä pohdiskeltiin, että lukeminen saattaa olla äänikirjojen kuuntelemista mieluisampaa lähinnä siksi, että siihen on vuosien varrella tottunut. Paitsi tavaksi ja tottumukseksi, painettujen kirjojen lukemista kutsuttiin toisaalta joissakin vastauksissa myös perinteisemmäksi kuin äänikirjojen kuuntelemista. Siihen kenties

jo sisältyy suurempi arvolataus. Toisaalta 28 mainintaa oli sellaisia, joissa keuhuttiin sekä painettuja kirjoja että äänikirjoja mieluisiksi.

Painettujen kirjojen lukemista perusteltiin usein myös käytännöllisillä syillä. Vastaajista 69 kertoi, että heille painettuun kirjaan keskittyminen on helpompaa kuin kuuntelemaan keskittyminen. Myös painettujen kirjojen saatavuus ja valikoima ovat paremmat kuin äänikirjojen (49 mainintaa). Kirjaa luettaessa ei tarvita teknisiä apuvälineitä (42 mainintaa), kirjan voi ottaa mukaan minne vain (36 mainintaa) ja sitä lukiessaan voi helposti pysähtyä, palata takaisin tai nautiskella hyvistä ilmauksista (45 mainintaa). Tässä tulee tietysti mukaan käytännön näkökulmien rinnalle esteettisen elämyksen tärkeys. Sitä tukivat myös viittaukset siihen, että painettu kirja antaa enemmän vapautta omalle mielikuvitukselle (40 mainintaa) eivätkä vääränlainen lukija tai tekniset kömmähdykset (yhteensä 28 mainintaa) pääse häiritsemään lukukokemusta. Kirjoista nautittiin myös siksi, että niitä voi lukea omaan tahtiin (16 mainintaa), niiden parissa on hyvä rentoutua, usein hiljaisuudessa (25 mainintaa). Painettujen kirjojen lukemista kuvaili omaksi ajakseen seitsemän vastaajaa.

Painetun kirjallisuuden lukemista kuvailtiin usein syventymisen, uppoutumisen, eläytymisen ja jopa lumoutumisen ilmaisuin (yhteensä 16 mainintaa). Toisaalta yhteensä yhdeksän äänikirjojen kuuntelijaa kertoi pystyvän paremmin eläytymään kuunneltuihin äänikirjoihin kuin painettuihin kirjoihin ja 10 vastaajaa kertoi osaavansa keskittyä paremmin kuunteluun kuin sisältä lukemiseen. Varsin vähän käytettiin jaottelua visuaalisiin (kaksi mainintaa) ja auditiivisiin (yksi maininta ”en ole tarpeeksi auditiivinen”) henkilöihin, mutta varmasti mieltymyksissä on osaltaan kyse myös siitä, kumman aistin – näön vai kuulon – kautta kukin lukija tai kuuntelija hahmottaa kirjan sisältöä paremmin tai mieluummin.

Käytännöllisiä syitä äänikirjojen kuunteluun olivat pitkien – tai lyhyidenkin – automatkojen piristäminen (12 mainintaa) tai lapsiperheen hälyisä elämä, jossa painettuun kirjaan ei niin vain pääse keskittymään. Perheen kanssa äänikirjoja mainitsi kuuntelevansa yhteensä 19 vastaajaa. Yksi vastaajista kertoi kuuntelevansa äänikirjoja ”vain autossa”.

Nautinnolliseen ja rentouttavaan äänikirjan kuunteluun kotona kuului usein silmien sulkeminen (äänikirjojen rentouttavuudesta tuli yhteensä 16 mainintaa).

Kuuntelijoista neljä vertasi äänikirjaa kuunnelmaan, ei niinkään painettuun kirjaan. Heistä kaksi oli sitä mieltä, että kuunnelma vie voiton äänikirjasta. Toisaalta kaksi kuuntelijaa kertoi esimerkiksi autoa ajaessaan valitsevansa mieluummin äänikirjan kuin radion.

Muita mainintoja avoimeen kysymykseen oman suosikkiharrastuksen perusteluista olivat painetun kirjan eduksi: äänikirjaa kuunnellessaan voi nukahtaa eikä herättyään tiedä, mihin kohtaan on jäänyt, lapselle ei ole kuvia äänikirjassa, itse luetun tekstin muistaa paremmin kuin kuunnellun. Useissa vastauksissa todettiin myös se, että kummallakin kirjallisuuden muodolla on omat hyvät puolensa ja lukemisen tai kuuntelemisen valitseminen riippuu tilanteesta. Yksi lapsivastaaja kertoi lukevansa vielä hitaasti itse, joten hän kuuntelee äänikirjoja aamu- tai välipalaa syödessään tai piirrellessään.

Yhteensä 39 vastaajaa kuvaili painetun kirjan lukemista helpoksi, nopeaksi, mukavaksi tms., täsmentämättä tarkemmin, mihin nämä adjektiivit erityisesti liittyivät.

Äänikirjakyselyn tulokset olivat tältä osin pitkälti samansuuntaisia kuin *Kirja 2010* -teoksessa kuvatut perinteisen kirjan puolustajien argumentit. Niissä painetun kirjan olemus on teoksen mukaan usein ”turvallinen” tai ”intiimi”, paperille painettu teksti

on muuttumatonta ja luotettavaa. Myös kirjan fyysinen olemus on nähty tärkeäksi: verkkoteksti tai e-book eli sähköinen kirja ei voi korvata kirjan sympaattista tuoksua, tuntua tai jotain jonka kirjailija Amy Tan luonnehti ihastuttavaksi sensuaalisuudeksi (Kirja 2010, 2001, 49). ”Tavanomaista on, että muistetaan myös painottaa kirjan teknisiä ominaisuuksia: se ei tarvitse sähköä, se on kevyt ja kannettava.” (Emt., 50.)

Lukemis- ja toisaalta kuuntelutilanteen aktiivisuuden tai passiivisuuden (ks. esim. Lehtonen 2001) kannalta aineistoa on hieman hankala pohtia, mutta painetun kirjan lukemiseen tuntuu kuitenkin liittyvän tietynlaisia vapauden elementtejä: kirjan lukija voi itse päättää, missä, milloin ja miten pitkänä palasina hän kirjaa lukee. Hän voi pysähdellä, palata taaksepäin, tarkistaa asioita, nauttia kielestä tai pohtia sen merkityksiä helpommin kuin äänikirjaa kuunnellessaan. Toisaalta vapauden teemaa liitetään jossain määrin myös äänikirjojen kuunteluun: niitä voi esimerkiksi kuunnella silmät kiinni, tarvitsematta tehdä mitään muuta kuin kuunnella.

Äänikirjakyselyn avoimista vastauksista on poimittavissa hienoja kiteytyksiä, yhtä lailla painetun kirjan kuin äänikirjan puolesta. Painetun kirjan lukemista luonnehdittiin muun muassa näin: ”Lukeminen on niin lähellä taivasta kuin vain voi.” Toisaalta äänikirjaakin kuvailtiin innoittuneesti: ”Väsyneille silmilleni ja unettomiin öihin äänikirjat luovat aidosti lohtua.”

4. KUUNTELIJAT JA KUUNTELUTILANTEET

4.1. Tietoa ja oletuksia kuuntelijoista

Vuonna 1979 Näkövammaisten kirjastossa selvitettiin äänikirjalainaaajien taustoja ja todettiin, että miehiä oli lainaajista vähän enemmän kuin naisia. Lainaaajista 60 prosenttia oli yli 50-vuotiaita ja lähes 70 prosenttia oli käynyt vain kansakoulun tai ei sitäkään. Suomalaisista keskimäärin 44 prosenttia luki tuolloin yli kuusi kirjaa vuodessa, mutta Sokeain kirjaston lainaajista joka neljäs luki yhtä paljon kuukauden aikana. Yli puolelle äänikirjalainaaajista äänikirjat olivat ainoa tapa lukea kirjoitusta, ja monet pistekirjoitustaitoisetkin kuuntelivat mieluummin äänikirjoja. Aktiivisten lainaajien toivomukset kirjavalikoiman suhteen vaihtelivat kovasti. Jännityskirjat ja muu viihdekirjallisuus olivat hyvin suosittuja, mutta toisaalta muun muassa opiskelijat kaipasivat klassista kirjallisuutta. (Keravuori 1990, 135.)

Noin vuosikymmen myöhemmin, vuonna 1988 Näkövammaisten kirjaston 8000 lainaajasta valtaosa, noin 7000, lainasi suomenkielisiä äänikirjoja. Lainaaajakunta oli varsin iäkästä, sillä näön heikkeneminen liittyy usein vanhenemiseen. Joukossa oli kuitenkin myös lapsia ja nuoria. Yli kaksi kolmasosaa lainatuista äänikirjoista oli kaunokirjallisuutta. Vanha kotimainen kaunokirjallisuus ja vanhat ulkomaiset klassikot olivat suosittuja, samoin maaseutukertomukset ja kirjailijasuosikit, kuten Kalle Päätalo ja Laila Hietamies (nyk. Hirvisaari, kirj.huom.). Myös viihdekirjoja, kuten romanttista rakkautta ja kartanoromantiikkaa tai jännitystä ja seikkailua, kysyttiin paljon. Tietokirjoista kiinnostivat erityisesti matkakertomukset sekä poliittinen historia, eläinkirjat ja vaihtoehtoiseen terveydenhoitoon liittyvät teokset. (Keravuori 1990, 155.)

Kaupallisesti tuotettujen äänikirjojen kuuntelijakunnasta ei ole saatavilla yhtä tarkkoja selvityksiä. Kokemustietoa on kuitenkin kertynyt jonkin verran niin äänikirjojen kustantajille kuin välittäjille (kenelle, jne.), ja lisäksi kuuntelijoista on tehty mielikuviin perustuvia oletuksia esimerkiksi lehtikirjoituksissa. Tässä sitaatti lehtikirjoituksesta, joka ilmestyi sanomalehti Kalevan viikkoliitteessä vuonna 2004:

Äänikirjat lienevät perheen pienimpien lisäksi kuin nakutettuja myös laiskoille lukijoille, jotka jaksavat ehkä mieluummin kuunnella lomalukemisensa cd:n muodossa kuin lukea tarinan perinteisenä kirjana. (Nurmesniemi 2004).

Samassa lehtiartikkelissa todetaan, että uusien cd-äänikirjojen valikoimassa on otettu huomioon vanhemmat lukijat, ”sillä levyille on luettu myös muistelmia ja elämäkertoja” (Nurmesniemi 2004).

Aiempi, sekä näkövammaisille että kaupalliseen levitykseen tuotetuista äänikirjoista kertova artikkelikokonaisuus sanomalehti Kalevassa alkaa maalailulla kuuntelijoista, mutta siinä yhteydessä ei kerrota, mihin esimerkit perustuvat:

Äänikirjan tarvitsijaksi saattaa moni joutua esimerkiksi pitkän sairaalareissun aikana, vaikka näkö olisikin tallella. Monen perheen automatka voi taittua sopuisammissa merkeissä, jos kaiuttimista kuuluu Nalle Puhia tai Peppi Pitkätossua.

Rekkakuski pistää soittimeensa Lapin erätarinoita tai Paasilinnan satiireja. Ikääntynyt henkilö haluaa ehkä välttää silmien rasitusta kuuntelemalla uusimman mielikirjansa kasetilta. Ja näkövammaisille äänikirja pistekirjan ohella on ainoita mahdollisuuksia kirjallisuuden vastaanottamiseen. (Karppanen 2001.)

Vuonna 2003 Otavan verkkosivuilla kysyttiin, minkä kirjan ihmiset haluaisivat kuulla seuraavaksi. Tuolloinkin kyselyyn (äänestykseen) tuli noin 890 vastausta (Taponen 2007), saman verran kuin omaan äänikirjakyselyyni. Vastaajista ei kuitenkaan tuolloin kerätty taustatietoja (Taponen 2008), joten en pysty vertaamaan, onko äänikirjojen kuuntelijakunta näiden kyselyjen perusteella jotenkin muuttunut viidessä vuodessa.

4.2. Kyselyyn vastanneiden taustat

Otavan verkkosivuilla helmikuussa 2008 toteuttamaani äänikirjakyselyyn vastasi kaikkiaan 895 henkeä. Heistä valtaosa eli noin 80 prosenttia oli naispuolisia. Sukupuolta ei kysytty erikseen, ja muutaman vastaajan sukupuoli jäi etunimen perusteella tai muista syistä epäselväksi.

Vastaajia oli kaikissa ikäryhmissä. He ilmoittivat ikänsä vuoden tarkkuudella (joskin noin kahdeksan prosentin ikä ei ollut tuloksia analysoidessani tiedossa). Tuloksia analysoidessani jaottelin vastaajat ikäryhmiin seuraavasti: a) alle 18-vuotiaat, b) 18–25-vuotiaat, c) 26–35-vuotiaat, d) 36–45-vuotiaat, e) 46–55-vuotiaat, f) 56–65-vuotiaat ja g) yli 65-vuotiaat. Vastaajista vanhin oli 85-vuotias ja nuorin 3-vuotias, mutta vanhimmalla vastaajalla oli näön heikentymisen vuoksi ollut vastausten kirjaajana avustaja, ja nuorimman tapauksessa todennäköisesti hänen äitinsä tai isänsä oli täyttänyt lomakkeet koko perheen puolesta. Alle 18-vuotiaita vastaajia oli kaikkiaan kuitenkin noin viisi prosenttia ja yli 65-vuotiaita lähes kaksi prosenttia.

Suurin ryhmä koostui 26–35-vuotiaista vastaajista, joita oli lähes 25 prosenttia eli neljäsosa. Melkein yhtä paljon, hieman yli 24 prosenttia oli 36–45-vuotiaita. 18–25-vuotiaiden ryhmään kuului noin 15 prosenttia vastaajista, 46–55-vuotiaisiin noin 12 prosenttia ja 56–65-vuotiaisiin noin kahdeksan prosenttia. Nuorten vastaajien suuri

osuus saattaa selittyä sillä, että kysely toteutettiin Internetissä. Aktiivisia lukijoita ja myös äänikirjojen kuuntelijoita oli kaikissa ikäryhmissä.

Kyselyn tulosten perusteella ei syntynyt kovin luotettavaa kuvaa siitä, missä aloilla ja ammateissa siihen vastanneet äänikirjojen kuuntelijat toimivat. Vielä vaikeampi saatujen tietojen perusteella on tehdä pitkälle meneviä yleistyksiä kuuntelijakunnan ammattijakaumasta yleensä. Ilahduttavaa oli kuitenkin se, että vastaajien toimialat ja ammatit edustivat varsin laaja-alaisesti suomalaista yhteiskuntaa. Jos käytetään samaa luokitusta, jota työministeriö käyttää avoimista työpaikoista ilmoittaessaan (www.mol.fi), jokaisesta luokasta oli mukana useampi kuin yksi vastaaja.

Yllämainitut luokat ovat seuraavanlaiset:

Tieteellinen, tekninen, taiteellinen ja humanistinen työ

Terveystieteet ja sosiaalityö

Hallinto-, toimisto-, matkailu ja IT-alan työ

Kaupallinen työ

Maa- ja metsätaloustyö ja kalastusala

Kuljetus ja liikenne

Rakennus- ja kaivosala

Teollisuus: vaatetus, kone, puu, sähkö ja maalaus

Muu teollisuus, varastoala

Palvelutyö

Toimialojen ja ammattien tarkempi kartoitus on kyselyn perusteella hankalaa siksikin, että valmiita vastausvaihtoehtoja ei ollut eivätkä vastaukset siten olleet täysin verrattavissa. Vastaajat saattoivat ilmoittaa ammattiasemansa – toimihenkilö, työntekijä – tai toisaalta tarkemman kuvauksen työn sisällöstä – esimerkiksi kielten opettaja. Karkeasti luokiteltuina vastaajien ammatit jakautuivat kuitenkin seuraavasti:

Suurin yksittäinen ryhmä (runsas viidesosa eli vähän yli 20 prosenttia) koostui niistä, jotka eivät vastanneet lainkaan ammattia koskevaan kysymykseen. Lähes yhtä suuri ryhmä (jokseenkin tasan 20 prosenttia) vastaajista työskenteli tieteellisellä, teknisellä, humanistisella tai taiteellisella alalla. Näistä opetusala oli parhaiten edustettuna (noin

12 prosenttia kaikista vastaajista), mutta mukana oli useita vastauksia esimerkiksi tekniikan alalla tai kirjastoalalla toimivilta.

Muista aloista parhaiten edustettuina olivat hallinto-, toimisto-, matkailu- ja IT-alan työ (noin seitsemän prosenttia), terveys- ja sosiaaliala (noin kuusi prosenttia), kaupallinen ala (noin viisi prosenttia), palvelutyö (noin neljä prosenttia) ja teollisuus (vajaat kaksi prosenttia).

Opiskelijaksi tai koululaiseksi ilmoittautui noin 16 prosenttia vastaajista. Eläkeläisiä oli noin neljä prosenttia, kotiäitejä tai -isiä noin kaksi prosenttia, yrittäjiä vähän yli yksi prosentti ja työttömiksi itsensä nimeäviä saman verran. On kuitenkin muistettava, että nämä prosenttiluvut on saatu osittain karkean ja tulkinnanvaraisen luokittelun perusteella. Lisäksi kyselyn julkaisutapa – Otavan verkkosivuilla, missään erikseen mainostamatta – varmasti vaikutti siihen, millaisia vastaajia onnistuttiin tavoittamaan.

Maantieteellisesti vastaajien asuinpaikat sijoittuivat varsin tasaisesti ympäri Suomea, pääkaupunkiseudulta Lappiin ja Suomen itäosista länsiosiin. Suurin yksittäinen määrä kuuntelijoita ilmoitti asuvansa pääkaupunkiseudun kaupungeissa Helsingissä, Espoossa tai Vantaalla – heitä oli vajaa viidesosa eli lähes 20 prosenttia vastaajista. Muualta Uudeltamaalta sekä Tampereen seudulta oli kummaltakin alueelta noin kahdeksan prosenttia vastaajista. Muuten asuinpaikat sijoittuivat monipuolisesti sekä suurimpiin että pienempiin kaupunkeihin ja niiden ympäristöön että haja-asutusalueille. Rovaniemellä ja sen pohjoispuolella asui noin kolme prosenttia vastaajista, ja ulkomailtakin tuli yhteensä kolme vastausta (Malesiasta, Tartosta ja tarkemmin määrittelemättömästä paikasta).

Kuuntelijoiden joukossa oli myös joitakin näkövammaisia, lukihäiriöisiä tai muuten erityisesti terveydellisistä syistä äänikirjojen kuuntelua harrastavia, mutta painettujen kirjojen ja äänikirjojen valintaperusteista olen kertonut tarkemmin luvussa 3.3.

Näkövammaisia äänikirjojen kuuntelijoita ei luonnollisesti ollut helppo tavoittaa Internetissä toteutetun kyselyn avulla, mutta heitäkin oli vastaajien joukossa oman kertomansa mukaan kaksi.

4.3. Missä ja miten äänikirjoja kuunnellaan?

Tuottaja Jaana Taposelta on kuuntelutilanteisiin liittyen hieman paheksuen kysytty, yritetäänkö lapsille suunnattujen äänikirjojen lukemisella korvata perinteinen, läheisen aikuisen itse ääneen lukema iltasatu. Hän muistuttaa, että äänikirjaa voidaan kuunnella yhdessä, vaikka sängyllä köllötellen, jolloin tilanteessa varmasti on mukana läheisyyttä. Lisäksi on myös vanhempia, jotka syystä tai toisesta eivät pysty lukemaan kirjaa lapselle itse. Esimerkiksi Mauri Kunnaksen kirjoja voi lukea niin, että katsellaan kuvia kirjasta samalla, kun kuunnellaan äänikirjaa. (Taponen 2007.)

Äänikirjan äänitystilanteessa kuuntelijalle on tarkoitus luoda intiimi tilanne, jossa ei ole tilaa ja kaikua ympärillä. Vaikutelman halutaan olevan sama kuin jos ihminen lukisi kirjaa vieressä, eikä sellainen kuin puhujan ääni tulisi suuren salin toisesta päästä tai kellarista. (Taponen 2007.)

Toisaalta jo sokeille suunnattujen äänikirjojen alkuaikoina havaittiin yhdeksi äänikirjan monista eduista se, että sitä kuunnellessa kädet olivat vapaina muuhun työhön. Esimerkiksi sokeat harjatyöntekijät ja korinpunoajat saattoivat kuunnella kirjoja työskennellessään. Yksi Sokeain kirjaston lainaajista kuvasi näin lukuhetkiään:

Ne illat, jolloin äänikirja on (saapunut) ovat niin mukavia, mieheni ja minä olemme keittiössä, siinä saan parsia sukkia, silitellä pyykkiä ja mikä milloinkin on kiireisimpänä työnä, välillä ryyppäämme kahvia jne. Olisipa siellä mahdollisuus

kirjastonhoitajalla joskus piipahdella katsomaan mitenkä niistä äänikirjoista nautitaan. (Keravuori 1990, 117.)

Äänikirjojen kuuntelusta innostunut Pirjo Salovaara kertoi sanomalehti Keski-suomalaisessa keväällä 2006 kuuntelevansa äänikirjoja korvanapeista aina jonkin hyödyllisen tekemisen ohessa, joko kotitöiden tai liikkumisen. Kävelyllä hän kertoi lähtevänsä vain, jos mukana oli hyvä ystävä tai äänikirja. (Keskinen 2006c.)

Kirja on jopa syy lähteä kävelyllä. – Parhaimmillaan kävelen joka ilta, jos on joku hyvä kirja menossa. Joskus kävelylenkki pitenee aiotusta: – Se on semmoista, että kun mä oon lähestymässä kotia ja on joku hyvä kohta, niin mä teen ylimääräisen lenkin. Ei voi palata, kun se ei voi jäädä kesken. (Keskinen 2006c.)

Kotitöitä tehdessään tämä kuuntelija liikkuu ympäri taloa walkmanit korvillaan. Perhe on joskus kommentoinut, että hän laput korvillaan irrottautuu todellisuudesta ja perheestään. Mutta toisaalta pyykkivuorikin hoituu tehokkaammin, jos menossa on hyvä kirja, jota ei malta jättää kesken. (Keskinen 2006c.)

Äänikirjakyselyyn osallistuneista 869 vastasi kysymykseen: Missä olet kuunnellut äänikirjoja? Heistä yli kaksi kolmasosaa eli noin 69 prosenttia vastasi kuunnelleensa äänikirjoja kotona. Autossa niitä oli kuunnellut runsaasti yli kolmannes eli noin 42 prosenttia vastaajista – osa heistä oli luonnollisesti kuunnellut äänikirjoja sekä kotona että autossa. Muut annetut vaihtoehdot olivat harvinaisempia: lomamatkoilla äänikirjoja oli kuunnellut noin yhdeksän prosenttia, jossain muussa kulkuneuvossa kuin autossa noin kahdeksan prosenttia, kuntoillessa noin kuusi prosenttia ja työpaikalla lähes kuusi prosenttia. Vaihtoehdon ”jossain muualla, missä” valitsi noin kahdeksan prosenttia.

Täsmentäviä vastauksia oli runsaasti ja monenlaisia: äänikirjoja oli kuunneltu sairaalassa (kymmenen mainintaa), sairaana sängyssä, pään magneettikuvauksessa, koulussa (viisi mainintaa), mökillä (neljä mainintaa), kirjastossa (kolme mainintaa), kaverin luona tai kylässä (yhteensä neljä mainintaa), kirjakaupoissa, remonttia tehdessä (kaksi mainintaa), päiväkerhossa, vanhusten luona, mummolassa, nukkumaan mennessä (vastaus toki kertoo paremminkin tilanteesta kuin paikasta),

sängyssä unta odotellen, keittiössä ruokaa tehdessä, siivotessa, kaupassa, kaupungilla, koiria ulkoiluttaessa, korukurssilla ja ”joskus lapsena”.

Kulkuneuvoista mainittiin seuraavia annetun auto-vaihtoehdon lisäksi: juna- ja bussimatkoilla, junassa ja lentäessä. Työpaikoilla kuuntelua oli harrastettu ainakin koulussa oppitunnilla sekä vanhusten kotona työskenneltäessä.

Millaisessa tilanteessa olet kuunnellut äänikirjoja? -kysymykseen vastasi 859 henkeä. Heistä lähes kaksi kolmasosaa eli noin 63 prosenttia kertoi kuunnelleensa äänikirjoja yksin ja runsas kolmasosa eli noin 35 prosenttia perheen kanssa. Ystävien kanssa äänikirjoja oli kuunnellut noin kuusi prosenttia vastaajista.

Tässä kohdassa kysyttiin myös sitä, oliko äänikirjoja kuunneltu muun tekemisen (esim. kotityöt, käsityöt) ohessa tai pelkkään kuunteluun keskittyen. Luonnollisesti vastaajan oli mahdollista valita tarvittaessa kumpikin vaihtoehto. Muun tekemisen ohessa kuunteleminen oli kyselyn perusteella hieman suositumpaa, sillä sen vaihtoehdon valitsi runsas neljäsosa eli noin 29 prosenttia vastaajista ja ”pelkkään kuunteluun keskittyen” -vaihtoehdon vajaa neljäsosa eli noin 24 prosenttia. Vastaajien kannalta oli mahdollisesti hieman hankalaa se, että samassa kysymyksessä annettiin vaihtoehtoja, jotka lähestyivät kuuntelutilannetta eri näkökulmista: toisaalta kysyttiin yksin tai seurassa kuuntelemisesta, toisaalta kuuntelutilanteeseen liittyvästä muusta tekemisestä.

”Jotenkin muuten, miten” -vaihtoehdon valitsi seitsemän prosenttia vastaajista. Selittävät tekstit menivät tosin osittain ristiin ”Jossain muualla, missä” -kysymykseen annettujen vastausten kanssa. Esimerkiksi koululuokassa tai vastaavassa tilanteessa äänikirjoja oli kuunnellut yhteensä 13 vastaajaa, nukkumaan mennessä 10 vastaajaa, sairaana ollessa viisi, vanhusten kotona työskennellessä tai muuten työpaikalla yhteensä neljä vastaajaa, joista yhdellä oli sokea avustettava. Kuntoillessaan tai kävelylenkillä kuuntelijoita oli näissä maininnoissa yhteensä viisi ja kotitöitä tehdessään tai vauvaa hoitaessaan

kuuntelevia kolme. Sairaana äidin seurana tai muuten seuralaisena äänikirjoja oli kuunnellut ainakin neljä vastaajaa. Työmatkalla tai kotimatalla kuuntelijoita oli näissä vastauksissa kaksi. Perheen kanssa esimerkiksi automatkalla kertoi äänikirjoja kuunnelleensa kaksi vastaajaa ja junassa yksin yksi vastaaja. Muita tilanteita olivat kuuntelu aurinkoa ottaessa, ostosten lomassa, tietokoneella surffatessa, pihan kiipeilypuussa istuen tai kirjaa kuuntelun ohessa lukien.

Kuuntelemisen tapoja oli siis ainakin kolmenlaisia: ensinnäkin yksin rauhassa keskittyen, toiseksi muun tekemisen ohessa ja kolmanneksi yhdessä muiden kanssa joko työn vuoksi tai täysin vapaaehtoisesti. Tyypillisimmin äänikirja vaikutti olevan vapaaehtoisesti valittuna seurana nukkumaan mennessä. Nämä tulokset olivat hypoteeseihini nähden hieman yllättäviä, sillä oletin äänikirjojen kuuntelun tyypillisimmäksi tilanteeksi perheen kanssa autossa tai esimerkiksi kotitöiden ohessa kuuntelemisen.

Kirjailija Merete Mazzarella kirjoittaa teoksessaan *Silloin en koskaan ole yksin – Lukemisen taidosta* painettujen kirjojen lukemisesta näin:

Olin kerran mukana tekemässä tutkimusta ala-asteikäisten, niin sanottujen ahmimisikäisten, lukutottumuksista. Olimme laatineet kyselykaavakkeen, jota pidimme mukana matkoilla ja annoimme oppilaiden täyttää koulussa. Kysyimme, mitä he lukevat ja kuinka paljon ja millainen hyvän kirjan pitäisi heidän mielestään olla, ja sitten jätimme tyhjää tilaa lisäkommenteille. Eräs tyttö kirjoitti: ”Teidän olisi pitänyt kysyä *missä* me luemme ja *miten*” ja lisäsi, ettei hän itse koskaan alikunnolla lukea ennen kuin on sekoittanut mukiin kaakaojauhetta ja sokeria ja voita ja heittäytynyt mukavasti paksulle matolle muki vieressään. (Mazzarella 1999, 236.)

Mazzarellan teksti jatkuu:

Irmelin Sandman-Lilius on kertonut halunneensa lapsena välttämättä lukea perheen purjehdusretkillä. Hän oli löytänyt äitinsä vanhempien rovastintalon vintiltä satukirjan, joka oli pieni ja paksu kuin virsikirja, ja sitä hän kuljetti aina mukanaan – myös purjeveneessä: ”Minulle sanottiin melko ankarasti, että ´lukea voit kotonakin´, mutta kiehtovinta siinä olikin juuri mahdollisuus viettää

kaksoiselämää – suoraan noiden vanhojen, juhlallisten, moraalisten ja julmien satujen läpi elää mukana koko veneen narinassa ja suhinassa ja aaltojen liikkeessä allani ja sisälläni. (Mazzarella 1999, 236.)

Kirjailija pohtii vielä sängyssä lukemista:

Jokin aika sitten mieleeni juolahti, että jonkun pitäisi kirjoittaa essee sängyssä lukemisesta. Sitten sain tietää, että sellainen on jo kirjoitettu. Eräällä englantilaisella aristokraatilla on tapana sanoa: ”Luen aina muutaman sivun P.G. Woodhousea ennen kuin nukahdan, sillä jos kuolen nukkuessani, haluan kuolla hymyillen.” Äitini valitti, että aivan liian monet kirjat ovat liian painavia sängyssä luettaviksi. Kun hän luki makuulla, hänellä oli muuten aina vieressään iso mukillinen kahvia. Hän vakuutti että kahvi auttoi häntä nukahtamaan. (Mazzarella 1999, 236–237.)

Ympäristöllä ja tilanteella on siis merkitystä myös painettujen kirjojen lukemisessa, mutta ehkä vasta äänikirjojen uusi tuleminen on tehnyt näkyväksi sen, miten tärkeää omien mieltymysten noudattaminen voi olla lukemisen/kuuntelemisen aikaa, paikkaa ja tapaa valittaessa.

5. LUKIJAN MERKITYS KUUNTELIJOILLE

5.1. Hyvän lukijan kriteerit

Äänikirjan lukijalle Nils Trowald ei *Från text till tal* -raportissaan anna yksityiskohtaisia ohjeita esimerkiksi äänenkäytöstä. Hän toteaa kuitenkin, että lukutapa riippuu suureksi osaksi siitä, onko kyseessä oppikirja, ammattikirjallisuus kirjastoa varten vai kaunokirjallisuus. Lisäksi jokainen lukuprosessi sisältää omat ongelmansa, joihin ei voi soveltaa mitään yleispäteviä ohjeita. Lukijan on vain luotettava mielikuvitukseen ja terveeseen järkeen ja kysyttävä hankalammissa kohdissa neuvoa esimerkiksi kirjan toimittajalta, kirjoittajalta tai tilaajalta. (Trowald 1978, 62.)

Otavan äänikirjojen tuottajan Jaana Taposen mukaan oikean lukijan löytäminen kullekin äänikirjalle on todella haastavaa, sillä väärällä lukijalla voi pilata loistavan kirjan. On mietittävä äänten sopivuutta – Taposesta tuntuu siltä, että ihmiset mielellään kuuntelevat miesten ääntä. (Taponen 2007.)

Otavan kotimaisen kaunokirjallisuuden kustannuspäällikkö Jaana Koistinen (Koistinen 13.11. 2007) nostaa esimerkiksi onnistuneesta äänikirjasta Kjell Westön *Missä kuljimme kerran* (Otava), jossa Eero Saarinen lukijana on

loistava lukija, ihanan rauhoittava, ja vaikka kirja on tuttu, ääneen lukeminen tuo siihen uusia sävyjä. Suomenkielisen version rytmistä pääsee nauttimaan, ja Katriina Savolaisen hienon suomennoksen rytmi nousee kuunneltuna erityisen hyvin esiin. Kaikki eivät osaa ajatella kuuntelevansa kirjoja, mutta monet ovat yllättyneet myönteisesti. (Koistinen 2007.)

Westön lähes 600-sivuinen kirja oli poikkeuksellinen siinä mielessä, että yleensä niin paksuista romaaneista ei kannata tehdä äänikirjoja. Joidenkin Otavan kotimaisten kirjailijoiden teoksista tehdään yleensä kaikista myös äänikirjaversio. Lukija yritetään löytää kunkin kirjan mukaan, ja välillä sopivaa lukijaa pitää

kovastikin etsiä. Pitkää romaania kuunnellessa eläytyvä lukeminen alkaa helposti ärsyttää, mutta esimerkiksi lastenkirjoihin tai runokirjoihin se sopii (Koistinen 2007; vrt. Taponen 2007).

Näkövammaisten äänikirjojen lukijoiden valinnasta kerrotaan Kirsi Keravuoren historiikissa, että äänikirjojen lukijoiksi on ollut paljon tarjokkaita. Lukijoilta vaaditaan ennen kaikkea selkeää ja sujuvaa puhetapaa, ja siksi jokaisen lukijaksi haluavan on ensin osallistuttava koelukuun eli luettava nauhalle kolme tekstiä, joista yksi on tietokirjallisuutta, toinen kaunokirjallisuutta ja kolmas runoutta. Tieto- ja oppikirjojen lukijoiksi on löydettävä henkilöitä, jotka tuntevat hyvin käsiteltävän alan tai kirjassa käytetyn vieraan kielen. (Keravuori 1990, 150.)

Nauhalle lukemisessa on omat koulukuntansa. Kalle Pääatalon kirjojen lukijana lainaajille tutuksi tullut Kaukovalta Yläne kertoi lehtihaastattelussa omasta lukutavastaan:

Lukiessani minä näyttelen: olen vaikka pieni lapsi tai vapiseva vanhus – en harrasta monotonista ulkolukua. (...) Jotkut lukijat käyttävät ns. hienovaraista tulkintaa eli jättävät jotain lukijan mielikuvituksen varaan. (Keravuori 1990, 150.)

Äänikirjojen lukijoista on tehty laajojakin lehtihaastatteluja. Vuonna 1988 näyttelijä Veikko Honkanen luonnehtii ettei äänikirjan lukija saa paljoakaan näytellä eikä tuoda mukaan omaa tulkintaansa, mutta repliikit on puhuttava niin, että kuulija erottaa kenestä on kysymys. Ääneen lukiessa korostuvat sekä kirjan parhaat kohdat että heikkoudet. Honkanen oli lukenut ääneen myös Uuden Testamentin uuden käännöksen. (Järstä 1988.)

Vuonna 2005, cd-äänikirjojen aikaan, haastateltiin sitten Suomen Kuvalehdessä näyttelijä Eero Saarista suuren urakkansa keskellä, kun hän luki äänikirjaksi Vanhaa testamenttia. Hänen mukaansa sisältöä ei väritetä, vaan tavoitteena on tasarytmisyys ja helppokuuloisuus. Tärkeä yhteistyökumppani oli Dictum-studion tuottaja ja äänittäjä Hannu Kivinen, joka luokitteli työn hifi-tekemiseksi. Kun volyymien kanssa ei tarvitse kilpailla, sävyt säilyvät. (Lindstedt 2005.)

Saarisen mukaan esimerkiksi Vanhan testamentin alun pitkät sukuluettelot muuttuvat ääneen luettuina kauniiksi, vaikka ne voivat painetusta kirjasta hiljaa luettuina tuntua puuduttavilta. Hän yrittää ääneen lukiessaan ”saada mikrofonin ymmärtämään”, kertoa tekstin yhdelle kuulijalle. Lisäksi on tärkeää uskoa siihen, mitä lukee. Vanhan testamentin nimistöä sovittiin jo työtä aloitettaessa, että ne äännetään samalla tavalla kuin kirjoitetaan, esimerkiksi Jaakob on Jaakob ja farao on farao. (Lindstedt 2005.)

Elina Karjalaisen Uppo-Nalle-kirjoja ja Tove Janssonin muumitarinoita äänikirjoiksi luenut Tytti Paavolainen on tunnettu myös valtakunnallisena radioäänenä. Haastattelussa vuodelta 2003 hän kertoo, että WSOY:ssä sallitaan persoonallinen kirjan mukainen tulkinta, mutta sokeiden kirjoja on luettava neutraalimmin, niin että kuulijan mielikuville jää liikkumavaraa. Hän sanoo, ettei tahtoisikaan lukea ääneen sellaista kirjaa, jonka kokee itse huonoksi. (Eronen 2003.)

Radion Yle Ykkösessä oli keväällä 2000 keskusteltu äänikirjoista, ja Matti Ripatti kirjoitti siitä Helsingin Sanomien Kanavalla-kolumnissaan.

Ei liikaa paisuttelua tai muutakaan eläytymistä, oli kaikkien ohjelmassa esiintyneiden vaatimus äänikirjan lukijalle. Kirjoituksen ja sitä välittävän äänen tulisi sulautua yhdeksi. Kriittiseksi kuuntelijaksi esitelty Eila Kario sanoikin, että aluksi vaikeinta oli hyväksyä se, että tekstin ja kuulijan välissä on toinen tulkitsija. Jos lukija heittäytyy kovin maalailevaksi, kuuntelijan omien mielikuvien synnylle ei jää tilaa. Hyväkin tähtinäyttelijä lukijana on myös ongelma, sillä tuttu ääni muistuttaa hänen muista rooleistaan. (Ripatti 2000.)

Toisaalta Veikko Sinisalo tuntuisi sopivan Pohjantähti-trilogian lukijaksi osittain juuri tunnistettavuutensa takia, sillä mielikuvat kyseisestä näyttelijästä ja teoksen maailmasta ovat niin lähellä toisiaan. (Ripatti 2000.)

Jaana Taposen mukaan kirjan ääneen lukemiseen ei saa liittyä näyttelemistä tai maalailua, mutta repliikeistä pitäisi löytyä nyansseja. Lukija ei saa huutaa, mutta hänen on pystyttävä tarvittaessa luomaan huudon illuusio. Siksi äänikirjojen lukijoina käytetään näyttelijöitä. Lastenkirjojen lukijat saavat kyllä irrotella enemmän, vaikka heillekin aluksi annettiin ohje, että kirjat on luettava ääneen neutraalisti. Esimerkiksi

äänitehosteita ei käytetä, koska dramatisoitua äänitettä ei saa tehdä. Tämä rajoitus liittyy toisaalta kirjailijoiden kanssa tehtäviin sopimuksiin ja toisaalta siihen, että dramatisoidusta äänitteestä olisi maksettava korvaukset muun muassa näyttelijöiden ja ohjaajan työstä. (Taponen 2007 ja 2008.)

Kari Salminen on Aamulehdessä rinnastanut kotimaisin voimin toteutetut ja brittiläiset, kuunnelman tapaan toteutetut äänikirjat, jälkimmäisen eduksi. Hän muistuttaa, ettei kielitaito enää ole kulttuurista kiinnostuneille suomalaisille, joten nämä erilaiset tuotteet ovat kuluttajan kannalta samalla viivalla, kun niitä molempia myydään cd-kiekkoina äänikirjan otsikon alla. (Salminen 2007.)

Vuoteen 2007 mennessä näyttelijä Veikko Honkanen oli lukenut pitkälti yli sata äänikirjaa, ja hänestä oli tullut yksi Suomen käytetyimmistä äänikirjan lukijoista Lars Svedbergin ohella. Aamulehden haastattelussa hän toistaa yhä sen, että hyvä äänikirjan lukija ei saa tulkita liikaa. Samassa yhteydessä on haastateltu WSOY:n kustannuspäällikköä Jorma Malista, jonka mukaan uusia lukijoita kaivattaisiin, koska käytetyimmät näyttelijät alkavat olla eläkeiässä. Esimerkiksi Ilkka Remeksen romaania oli käynyt koelukemassa monta nuorta, nimekästä näyttelijää, mutta kirjailijan mielestä kokelaat olivat kuulostaneet siltä kuin lukisivat Nalle Puhin tarinoita. (Laurila 2007.)

Kuningaskuluttaja-tv-ohjelman koekuuntelijat syksyllä 2003 (katso tarkemmin luku 3.1.) kiinnittivät huomiota myös lukijan ominaisuuksiin. Lukijoiden huonoiksi puoliksi koettiin ainakin tauotuksen puute ja monotonisuus. Hyvien puolien listalla ei Ylen verkkosivuilla ole lukijaan liittyviä kommentteja. Kenties onnistunutta lukijaa pidettiin sääntönä ja epäonnistunutta poikkeuksena. (Yle 2003.)

Tieteellisempää pohjaa ääneen lukemisen arvioinnille voi hakea ensinnäkin fonetiikasta. Yksilöpiirteitä voi puheessa paikantaa (1) *äänteisiin*, (2) *prosodiaan* ja (3) *äänienlaatuun*. Puhujalla voi tämän luokituksen mukaisesti olla esimerkiksi (1) muista puhujista erottuva r-äänne, (2) erityisen korkealle sijoittuva keskimääräinen puheen korkeus tai (3) hieman käheyttä äänessä. (Iivonen ym. 2005, 130.)

Puhujan ominaisuuksia voidaan verrata kirjoittajan käsialaan, ja tiettyjä analogioita voidaan havaita: esimerkiksi (1) jokin kirjainmerkki voi olla jollakulla kirjoittajalla säännöllisesti yksilöllinen, (2) kirjoitusmerkkien suuri koko voi olla tyypillistä ja (3)

käsiala voi olla yleisvaikutelmaltaan epäselvä. Käsialatutkimuksella ja puheentutkimuksella on yhtymäkohtia, mutta monissa suhteissa puhe ja kirjoitus ovat kuitenkin yhteismitattomia. (Iivonen ym. 2005, 130.)

Arkipäivän kielenkäytön perusteella on melko helppo ymmärtää joitakin kuulovaikutelmaa kuvaavia foneettisia käsitteitä, kuten äänteet, äänenkorkeus, sävelkulku ja painotus, puhehengitys tai artikulaatio. Puheen ominaisuuksista ja syntymekanismeista ei kuitenkaan yleisesti tiedetä kovin paljon. (Iivonen ym. 2005, 130–131.)

Puheviestinnän tutkimuksen puolella Maarit Valo on tutkinut myös maallikoiden eli tavallisten radiokuuntelijoiden arvioita radiopuheen äänellisistä ominaisuuksista. Hänen mukaansa käsitykset ja vaikutelmat äänestä ilmentävät äänellisiä asenteita sekä intersubjektillisella tasolla että puhekulttuurissa. (Valo 1994, 13.)

Puheviestinnän tutkimuksessa yleistyi 1980-luvulla funktionaalinen näkökulma, jonka piirissä on tutkittu, kuinka jotkin verbaaliset ja non-verbaaliset piirteet yhdessä toteuttavat sellaisia viestinnällisiä funktioita kuin tunteen osoittaminen, suostuttelu, kontrolli, oman henkilökuvan luominen tai dominanssi.

Äänellisen viestinnän avulla ilmaistaan usein sellaisia pyrkimyksiä, joita ei ole tapana, joita ei pidetä sopivana tai joita ei osata, voida tai haluta ilmaista kielellisesti siinä tilanteessa (dominanssi, empatia, välittömyys, attraktio, emotiot, valta tms.). (Valo 1994, 25.)

Valo muistuttaa, että alan termit eivät ole ongelmattomia. Sanat toteutuvat puheessa 'äänien' avulla, mutta toiseksi ääni on laajamerkityksinen sen kokonaisuuden nimityksenä, johon kuuluvat sekä äänentuotto-prosessissa määräytyvät piirteet (sävelkorkeuspiirteet, voimakkuus, laatupiirteet), puheen temporaaliset piirteet (tauotus, tempo) että ääntämisen yleisominaisuudet (esim. selvyys). Esimerkiksi tauot eivät ole ääntä. ”Toisaalta kyseiset ilmiöt ovat väistämättä 'äänellisiä' siinä mielessä, että niillä ei ole muuta olomuotoa – kielen järjestelmähän sen sijaan realisoituu myös visuaalisesti, kirjoituksessa.” (Valo 1994, 26.)

Kielitieteellisessä tutkimuksessa puheen sisältö, sanoma, viesti, se mitä sanotaan, syntyy kielikeskeisen näkemyksen mukaan kielen merkeistä ja äänellisiä ominaisuuksia pidetään ”oheisviestintänä”, joka tukee, vahvistaa, lieventää tai muuntaa kielellistä sisältöä. Puheviestintätieteessä pitäisi kuitenkin olla lähtökohtana, että kuuntelijan tulkitsema sisältö voi syntyä kaikesta tai mistä tahansa saatavilla olevasta informaatiosta. On vaikea ennustaa, mikä ’kanava’ milloinkin on ’päälähteenä’. (Valo 1994, 29.)

Valo selvittää tutkimuksensa taustoissa myös stereotyypin ja prototyypin käsitteitä. Stereotyyppit ovat kulttuurissa yleisiä oletuksia johonkin ryhmään kuuluvien ihmisten ominaisuuksista. Prototyypillä taas tarkoitetaan tyypillistä esimerkkiä jostakin. Esimerkiksi maskuliiniseksi ja feminiiniseksi mielletyt puhumisen piirteet saattavat hänen mukaansa olla yhtenä tiedostamattomana lähtökohtana radiopuhumisenkin arvioinnille. (Valo 1994, 42–43.)

Prototyyppi voi sisältää oletuksia ihmisen viestinnästä jossakin roolissa, tilanteessa tai kontekstissa, mutta prototyyppijä tarkastelevaa puheviestinnän tutkimusta oli ainakin ennen Valon tutkimuksen ajankohtaa, 1990-luvun alkupuoliskoa, tehty vielä varsin vähän.

On mahdollista, että tämän tutkimuksen kuuntelija-arvioijilla on mielessään jonkinlainen radiopuhujan ja hänelle kuuluvan äänenkäytön prototyyppi, johon he suhteuttavat kuuntelutilanteissa heille esitettävät ääninäytteet. (Valo 1994, 43–44.)

Jos puhujasta on jo kertynyt runsaasti tietoa kokemuksen perusteella, tällaiset yksinkertaiset kategoriat eivät kuitenkaan enää toimi häntä havainnoitaessa, vaan henkilökuva on jo rakentunut. (Valo 1994, 44.)

Kuuntelijalle ääni ei ole sävelkorkeuden vaihtelua, tempo, taukojen määrää, keskimääräistä voimakkuutta eikä muutakaan tutkimuksen erittelemiä muuttujia, vaan äänen muuttujat ovat toisiinsa niin sidoksissa, ettei niitä ole edes mahdollista yksittäin havaita. Kuuntelijan vaikutelma puheen äänellisistä ominaisuuksista perustuu kaikkeen siihen mitä hän kuulee, mutta vaikutelman syntymistä voi yhtä lailla hallita jokin yksittäinenkin, erikoiselta kuulostava piirre. (Valo 1994, 59.)

Valo on siis tutkinut radioäänen herättämiä vaikutelmia. Radioviestinnässä ja sen luonnollisissa vastaanottotilanteissa on toki monia eroavuuksia äänikirjoihin ja niiden kuuntelutilanteisiin verrattuna. Valokin mainitsee, että radioviestintä on viime vuosikymmeninä pyrkinyt pois yksisuuntaisen tiedonvälittäjän roolista vuorovaikutusta korostavaan suuntaan. Radio on arkipäiväistynyt ja asiakeskeisyydestä on siirrytty paljolti yleisökeskeisyyteen, persoonalliseen viestintätyyliin ja keskustelempaan puheeseen. (Valo 1994, 79.) Äänikirjaa ei oikein voi pitää keskustelevana välineenä, ellei alkuteksti ole luonteeltaan erityisen keskustelevaa.

Valo referoi myös käytännön oppaita, joissa annetaan ohjeita radiossa esiintyville. Ohjeissa tähdätään usein siihen, että radiopuhujan ja -kuuntelijan tulisi voida tuntea olevansa lähikommunikoinnissa. Eniten huomiota kiinnitetään näköyhteyden puutteeseen ja kehoitetaan radioesiintyjää puhumaan siten kuin katsekontakti olisi olemassa. Lisäksi puhe tulisi ohjeiden mukaan suunnata ikään kuin kuuntelijana olisi vain yksi ihminen. (Valo 1994, 83.) Samoja ajatuksia tulee esiin myös äänikirjan tuotantoon osallistuvien ihmisten, esimerkiksi äänikirjan lukijoiden haastatteluissa.

Valon tutkimuksessa radioääniä arvioi maallikoiden lisäksi 23 puheviestinnän asiantuntijaa erityisesti siltä kannalta, sopiiko ääni valtakunnanradion asiaohjelmaan. Asiantuntijat olivat ääninäytteiden arvioinnissa keskenään hyvin yksimielisiä. Radioäänestä todettiin, että se saa ”tulla lähelle” ja puhua henkilökohtaisesti juuri kyseiselle kuuntelijalle. Kuulijoiden kosiskelua tai alentuvaa puhetapaa karsastettiin. (Valo 1994, 94–95.)

Tällaisia tuloksia Valon tutkimus antoi kokonaisuudessaan:

Hyvä ääni on laadultaan selkeä ja selvä, ja sen tulee olla myös vaihteleva ja säveltasoltaan suhteellisen matala. Puheen pitäisi olla riittävän hidasta mutta sujuvaa sekä virheetöntä ja äännöltään huolellista. Äänen täytyy olla sopivassa suhteessa esitettävään asiaan ja puhetilanteeseen: asiaansa tulee eläytyä. Ääneltä odotetaan myös sopivankuuloista persoonallisuutta; ääni ei saisi olla liian tavanomainen muttei liian poikkeavakaan. Äänen tulee lisäksi olla voimakas ja luonteva. Käsitys huonosta

äänestä on likipitäen hyvän vastakohta: laadultaan epäselvä, vaihtelematon tai liian korkea tai kimakka. Puhe on liian nopeaa tai epäsujuvaa, virheellistä (useimmiten r- tai s-vika) tai äännöltään epäselvää. Huono ääni on itse asiasta välinpitämätön. Se voi olla myös persoonaton, liian hiljainen tai teennäinen. Valo 1994, 121–122.)

Äänikirjakyselyssä lukijoiden ääntä ei ollut tarpeen analysoida yhtä perusteellisesti kuin Valon tutkimuksessa. Osittain tulokset olivat kuitenkin samansuuntaisia. Selkeyttä ja huolellista ääntämystä arvostettiin kyselyn vastauksissa, samoin eläytymistä tietyin rajoituksin. Kenties kirjan lukemiseen ei kuuntelijoiden mielestä pidäkään eläytyä yhtä voimakkaasti kuin radiopuheeseen, jotta ”valmis” taideteos ei häiriintyisi. Tosin Valon tutkimuksessa pohdittiin radion asiaohjelmiin sopivaa ääntä, joten tuskin liiallinen eläytyminen niissäkään on hyväksi.

Oman tutkimuksensa tuloksia analysoidessaan Maarit Valo muistuttaa:

Puhekäyttäytymisen arvioimisessa on yhteinen perusta, mutta eri-ikäisillä, eritaustaisilla tai esimerkiksi eri ammateissa toimivilla ihmisillä on erilaisia käsityksiä ja arvioita hyväksyttävästä ja sopivasta puhekäyttäytymisestä. Lisäksi arviointiin vaikuttavat myös kunkin arvioijan ominaispiirteet. [A]rvioijaan itseensä liittyvien yksilöllisten tekijöiden merkitystä prosessissa on tutkittu sangen vähän. (Valo 1994, 210.)

Valon mukaan tutkimuksen tuloksissa on puheviestinnän teorianmuodostuksen kannalta olennaista tietoa: asennoituminen toisen ihmisen puhe- ja viestintäkäyttäytymisen piirteisiin voi olla ristiriitaista siten, että ilman asennekohdetta ilmaistut käsitykset eivät välttämättä vastaa käytännön arviointia. Kyselyn avulla saadusta aineistosta tai kyselyillä tehtyjen tutkimusten tuloksista ei siten voida päätellä sitä, kuinka ihmiset todellisessa viestinnässä toimivat. (Valo 1994, 212.)

5.2. Kuuntelijoiden kokemuksia

5.2.1. Kyselyyn vastanneiden mielipiteet

Äänikirjakyselyssä hyvän lukijan merkitys nousi selvästi esiin. Kun kysyttiin, mitkä ominaisuudet tekevät äänikirjasta onnistuneen, kiinnostava sisältö nousi toki ensimmäiselle sijalle. Vaihtoehdolle antoi painoarvon 5 (asteikolla 1–5) kaikkiaan 876 vastaajasta lähes kolme neljäsosaa eli runsaat 74 prosenttia ja painoarvon 4 valitsi runsas viidennes eli lähes 22 prosenttia. Erittäin tärkeänä tai tärkeänä kiinnostavaa sisältöä piti siis lähes 96 prosenttia vastaajista.

Hyvän lukijan merkitystä piti erittäin tärkeänä tai tärkeänä melkein yhtä moni. Painoarvon 5 sille antoi runsaat kaksi kolmasosaa eli noin 68 prosenttia vastaajista ja painoarvon 4 valitsi runsas neljäsosa eli noin 27 prosenttia. Yhteensä näiden vastausten osuus on lähes 95 prosenttia. Painoarvon 2 tai 1 valitsi kummassakin kohdassa yhteensä alle yksi prosentti vastaajista ja painoarvon 3 antoi kiinnostavalle sisällölle vajaat neljä prosenttia ja hyvälle lukijalle runsaat neljä prosenttia.

Avoimissa vastauksissa lukijan ominaisuuksia kommentoi 13 vastaajaa. Selkeää tai eläytyvää (ei tasapaksua) ääntä tai selkeää ääntämystä pidettiin ykkösasiana (kuusi mainintaa), tunnettua lukijaa hyvänä ratkaisuna ja lukijan merkitystä ratkaisevana kuuntelijan mukaan tempaamisessa. Useita erinomaisia lukijoita mainittiin nimeltä. Kahdessa vastauksessa todettiin epämieluisan lukijan vaikuttavan paljon koko lukukokemukseen ja kahdessa vastauksessa sanottiin, että lukija ei saa olla esimerkiksi tunnettu näyttelijä. Huono lukija voi siis pilata hyvän kirjan. Toisaalta kahdessa vastauksessa tuotiin esiin ajatus, että huonompikin kirja voi kuulostaa lähes hyvältä, jos lukija on onnistunut tehtävässään.

Yhdessä avoimessa kommentissa todettiin, että äänen tai kertojan on sovittava rooliin tai kirjaan: jos kyseessä on vanha nainen, pitää äänen olla joko aidosti vanhan naisen ääni tai näytelty sellainen. Toinen kuuntelija totesi, että pienemmille lapsille myös lasten äänet ovat mielenkiintoisia. Useampaa kuin yhtä lukijaa

samassa kirjassa kannatti kaksi vastaajista. Yksittäisiä mainintoja tuli myös hyvästä hengitystekniikasta, riittävän nopeasta temposta, (”ovat yleensä olleet ylen hitaasti luettuja”), luonnollisesta lukutavasta ja rytmistä sekä nuotitta lukemisesta. Vetelää lukutapaa moitittiin ja murrekirjojen lukijoiden haluttiin osaavan kyseistä murretta. Kirjailijan itse lukemista kirjoista yleensä pidettiin (kolme mainintaa), mutta yksi vastaaja kertoi niiden tuottaneen hänelle pettymyksiä. Tässäkin yhteydessä mainittiin se, että huono lukija voi pilata kirjan tai hyvä lukija pelastaa sen (yhteensä kolme mainintaa).

Hyvän lukijan jälkeen seuraavaksi eniten kyselyssä painottuivat äänityksen virheettömyys ja laatu, jolle painoarvon 5 antoi runsaat 40 prosenttia vastaajista ja painoarvon 4 täsmälleen yhtä suuri määrä. Käsittelyn helppous sai suurimmalta osalta painoarvon 4 tai 3, samoin helppo saatavuus. Houkutteleva ulkoasu jäi listan viimeiseksi. Sille tyypillisin painoarvo oli 3 ja toiseksi yleisin 2. Kahdessa avoimessa kommentissa todettiin vielä, että ulkoasulla ei ole merkitystä, vaan äänikirjan sisältö ratkaisee.

Seuraavassa lukijaa koskevassa kysymyksessä tiedusteltiin, mitkä ominaisuudet tekevät äänikirjan lukijasta hyvän. Valmiista vaihtoehdoista suosituin oli miellyttävä puheääni, jolle kolme neljäsosaa eli 75 prosenttia 875 vastaajasta antoi painoarvon 5 ja runsas viidennes eli lähes 22 prosenttia painoarvon 4.

Rauhallinen lukunopeus miellytti hieman yli 47:ää prosenttia vastaajista painoarvon 5 verran ja lähes 42:ta prosenttia painoarvon 4 verran. Sujuva ja virheetön lukeminen koettiin vielä tärkeämmäksi. Sille painoarvon 5 antoi noin lähes kaksi kolmasosaa eli noin 62 prosenttia ja painoarvon 4 valitsi noin kolmasosa eli lähes 33 prosenttia.

Omista ennakko-odotuksistani poiketen mahdollisimman eläytyvä lukutapa sai vastaajilta enemmän kannatusta kuin mahdollisimman neutraali lukutapa. Eläytymiselle antoi painoarvon 5 vastaajista noin 38 prosenttia ja painoarvon 4 valitsi 33 prosenttia. Neutraali lukutapa sai tyypillisimmin painoarvon 3 tai 2, mutta

toisaalta vastaukset jakautuivat tasaisemmin kuin muissa kysymyksissä. Painoarvon 3 antoi 38 prosenttia, painoarvon 2 taas lähes 22 prosenttia, painoarvon 4 valitsi lähes yhtä moni eli 19 prosenttia, painoarvon 1 antoi noin 12 prosenttia ja painoarvon 5 valitsi noin 9 prosenttia.

Avoimista kommenteista suurin ryhmä oli sellaisia, joissa painotettiin eläytymisen sopivan määrän riippuvan kulloisestakin teoksesta (13 mainintaa). Esimerkiksi lapsille voi näiden kommenttien mukaan lukea eläytyvämmiin kuin aikuisille (kaksi mainintaa). Suurempi osa niistä, jotka ottivat sanallisesti kantaa eläytymisen tai neutraalin lukutavan puolesta, varoitti liiallisesta eläytymisestä (kuusi mainintaa), esimerkiksi opettavaisesta sävystä. Eläytymisen tärkeyttä korostettiin kahdessa maininnassa.

Tässä vaikutti varmasti myös se, miten kukin vastaajista käsittää neutraalin tai eläytyvän lukutavan. Sähköisessä kyselyssä ei ole mahdollisuutta käsitteiden täsmentämiseen (ks. Tiittula ym., 2005.) Yksi vastaaja täsmensi itse tarkoittavansa eläytymisellä sitä, että lukija on tekstistä kiinnostunut, mutta hän ei kuitenkaan saa vesittää kuuntelijan oman eläytymisen ja kokemisen iloa ”pureskelemalla” tulkinnan omanlaisekseen. Äänenvoimakkuuden tasaisuutta piti vielä eläytymisen astetta tärkeämpänä kaksi vastaajista.

Kirjaan sopivan tunnelman luominen olikin sitten mieluisaa suurimmalle osalle vastaajista. Painoarvon 5 sille antoi noin 43 prosenttia, painoarvon 4 valitsi noin 39 prosenttia ja painoarvon 3 kannalla oli lähes 15 prosenttia.

Vuonna 1998 näkövammaisten äänikirjaraati valitsi ensimmäistä kertaa vuoden äänikirjan. Raati palkitsi Laila Kanonin kirjan *Stadin friidu ja metsien mies*, jonka olivat lukeneet ääninauhalle Emilia Pokkinen ja Mika Sairanen. Perusteluissa todettiin, että lukijat ovat onnistuneet kertomaan kirjan tarinan kiinnostavasti ja niukkaeleisesti. Kahden lukijan käyttämistä samassa äänikirjassa pidettiin uutena ja virkistävänä, koska se tekee kirjasta elävän ja kuuntelutapahtumasta nautittavan. (Kirjastolehti 5/1998.)

5.2.2. Tutkija-kuuntelijan kokemukset

Tätä opinnäytetyötä laatiessani kuuntelin alusta loppuun asti kaksi äänikirjaa eli Eino Leinon runojen kokoelman *Yksi on laulu ylitse muiden* (Otava, lukijana Esko Salminen) ja Reijo Mäen dekkarin *Uhkapelimerkki* (Otava, lukijana Ville Tiihonen). Lisäksi kuuntelin yhdessä viisivuotiaan tyttäreni kanssa katkelman Mauri Kunnaksen *Viikingit tulevat* -lastenkirjasta (Otava, lukijana Lars Svedberg) sekä itsekseni katkelman Kjell Westön romaanista *Missä kuljimme kerran* (Otava, lukijana Eero Saarinen). Kuuntelin Suomen Kuvalehden artikkelin (Heikkinen 2007) yhteydessä mainitut ääninäytteet Internetistä – itse asiassa aloitin aikuisiän äänikirjaharrastukseni niistä. Lapsena minulla oli yksi kirjallinen LP-levy, joka sisälsi satuja. Siitä muistan pitäneeni kovasti, mutta sittemmin olin muuttunut hieman ennakkoluuloiseksi äänikirjoja kohtaan. Ensimmäkin ajattelin ”ylimääräisen” lukijan häiritsevän omaa kokemustani kirjasta, toiseksi mielsin äänikirjat sellaisille kiireisille nykyihmisille suunnatuiksi, jotka haluavat käyttää tehokkaasti jokaisen elämänsä sekunnin ja tehdä mahdollisimman monta asiaa yhtä aikaa. Käytännön kuuntelukokemukset onneksi saivat ennakkoluuloni hälvenemään.

Eero Saarisen ääni *Missä kuljimme kerran* -romaanista tehdyssä äänikirjassa kuulosti mielestäni rentouttavalta ja miellyttävän pehmeältä mutta ”kiinteältä”. Jo aiemmin kirjasta lukemani ensimmäiset luvut tuntuivat kuunneltuina heräävän eloon ja monen näkökulman tarina tuntui avautuvan paremmin, soljuvan miellyttävästi sivuja kääntelemättä. Ajattelin, että paksu kirja saattaa joskus jopa pelottaa, ja kuuntelijana on helpompi olla hetkessä.

Tyttäreni huomasi itse kotiimme ilmaantuneen *Viikingit tulevat* -cd:n ja kiinnostui siitä kansikuvan perusteella. Olimme lukeneet kyseistä kirjaa aiemmin painetun kirjan muodossa. Seuraavana päivänä aloimme kuunnella äänikirjaa. ”Kiva, että voi tehdä muutakin, kun ei ole kuvia”, viisivuotias innostui, mutta pian muu tekeminen vei hänen mielenkiintonsa kokonaan. Aluksi sovimme, että äänikirjan kuunteleminen saisi korvata iltasadun, mutta yhden tarinan jälkeen tytär toivoi kuitenkin perinteistä iltasatua. Hän ei tuntunut muistavan, että tätä samaa kirjaa oli luettu painetusta kirjasta kuvien kera. Alussa hän naurahti, kun mieslukija puhui

korostetusti naisen äänellä. Omasta mielestäni lukija tuntui olevan jotenkin liikaa läsnä, ”eläytyvän liikaa”.

Reijo Mäen *Uhkapelimerkkiä* en ollut aiemmin lukenut, mutta vuosia sitten olin kyllä lukenut muita Mäen dekkareita. Tämän äänikirjan lukijasta minulla ei ollut aiempaa käsitystä. Aluksi pidin ääntä mukavan neutraalina, ja siitä huolimatta kuvallinen ja kuvaileva teksti tuntui avautuvan hienosti luettuna. Ajattelin, että väsyneenä jaksaa paremmin kuunnella äänikirjaa kuin lukea painettua kirjaa, kuunteleminen on jotenkin passiivisempaa. Välillä ajatus karkasi muualle, mutta en kuitenkaan pudonnut juonesta. Äänenmuutokset toimivat minusta enimmäkseen hyvin, vaikka dialogeissa on mukana myös naisääniä.

Äänikirjaa kuunnellessani minun teki mieli ottaa keskeneräinen neuletyöni esiin, ja käsitöiden tekeminen tuntuikin sopivan mainiosti kuuntelutilanteeseen. Tiskaaminen ei kuitenkaan onnistunut samalla, koska jouduin sitä varten siirtymään olohuoneesta keittiöön, ja tärkeä kohta oli jäädä kuulematta. Vieraskieliset nimet tahtoivat livahtaa kuunnellessa ohi, mutta kirjan taitavasti sommiteltu rakenne tuntui pääsevän oikeuksiinsa äänikirjan muodossa. Luvun tai kokonaisen cd-levyn päättyessä jäin myönteisen odottavaan olotilaan. Pohdin, että äänikirja sopii hyvin väsyneeseen, passiiviseen ja hieman yksinäiseenkin oloon.

Toisellakin kuuntelukerralla olin väsynyt, mutta tällä kertaa ei otteen saaminen kuuntelusta oikein tahtonut onnistua. Jokin ärsytti, mutta se saattoi olla itse tekstin sisältö: nokkela kapakkakeskustelu. Tällä kertaa tuntui, että tempo onkin minulle hieman liian nopea, joskin toisaalta teksti saisi kulkea soljuvammin. Lukija tuntuu lukevan oudosti virkkeen kerrallaan. Toisaalta myös tekstissä itsessään on paljon päälauseita peräkkäin.

Kolmannella kuuntelukerralla parin viikon tauon jälkeen oli ensin vaikea keskittyä kuunteluun ja lukutapa tuntui vielä töksähtelevämmältä kuin viimeksi. Vähitellen kuuntelu alkoi kuitenkin sujua paremmin, ja kirjan loppuun asti olin joka kuuntelukerralla tyytyväinen kuuntelukokemukseeni.

Eino Leinon runoista olen nuorempana pitänyt kovasti, samoin Esko Salmisesta näyttelijänä, mutta yllättäen alkui tuntui minusta liian mahtipontiselta. Kuvittelin ensin, että se johtuu Salmisesta, mutta otin saman runon esiin painetusta kirjasta, ja vaikutelma säilyi. Lukija noudatteli taitavasti kirjan tunnelmia, ja huomaan pitäväni joistakin runoista ja tulkinnoista enemmän kuin toisista – niinhän se luonnollisesti on myös painettua kirjaa lukiessa tai elävää runoesitystä kuunnellessa.

Lyhyistä ääninäytteistä kirjoitin itselleni muistiin seuraavanlaisia havaintoja: engitysäännet voivat olla häiritseviä, myös liian pitkät tauot ja ”lausujan ote” voivat häiritä romaania kuunnellessa, samoin liian nopea tempo ja liialliset painotukset tai toisaalta liian hidas tempo. Vierasperäisten nimien ääntämyksen perusteella jäin kaipaamaan tietoa siitä, miten nimi kirjoitetaan. Lisäksi aina ei ollut onnistunut ratkaisu se, että kirjailija lukee omaa tekstiään. Tulos saattoi esimerkiksi rakkausrunoja luettaessa olla liian imelä.

5.2.3. Julkiset arviot lukijoista

Äänikirjoista on kirjoitettu melko vähän arvosteluja lehtiin tai edes Internetiin. Kun niitä löytyy, ne koskevat yleensä lastenkirjoja. Onnimanni-lehdessä vuonna 2006 Maria Laakson kritiikki *Tammen suuren satukirjan* äänikirjaversiosta on ilmestynyt muiden kirja-arvostelujen joukossa.

Näyttelijä Eila Roinetta Laakso kuvaa oivalliseksi lukijavalinnaksi. Roineen luenta on ”ilmeikästä ja eläytyvää” ja ”kotoisa ääni ja teksteille antautuminen luovat kuuntelutilanteeseen turvallisen ja intiimin tunnelman.”

Lukiessaan Roine korostaa taitavasti tekstin merkityksiä puheen keinoilla. Esimerkiksi lukiessaan ”prinsessan pakenevan huohottaen” muuttuu kertojankin ääni nopeaksi ja hengästyneeksi. (Laakso 2006.)

Tässä näkyy sama ajatus kuin tekemissäni haastatteluissa ja jossain määrin myös äänikirjakyselyssä, että erityisesti lastenkirjojen lukijoilta toivotaan tekstiin eläytyvää lukutapaa.

Laakso toteaa Roineen olevan parhaimmillaan, kun tämä innostuu näyttelemään dialogeja. Lisäksi hänen luentansa korostaa Laakson mielestä tekstin herkullista parodista otetta, kun luettavana on Anni Swanin satu ”Jouluaatto metsässä”.

Samana vuonna samassa lehdessä Mervi Heikkilä arvostelee Tuula Korolaisen *Kuono kohti tähteä* -kirjan (Lasten Keskus) äänikirjaversioon, jossa lukijoina ovat Eija Ahvo, Jarmo Heikkinen ja Tuula Korolainen. Kirja on syksyllä 2006 voittanut Finlandia Junior -palkinnon, ja Heikkilä arvelee, että kyseessä on ensimmäinen laajaan jakeluun päässyt lastenrunoista tehty cd-äänikirja Suomessa.

[T]eos osoittaa kiistatta, että lastenrunokokoelma taipuu äänikirjaksi aivan loistavasti. Mottorunon tulkitsee itse kirjailija Tuula Korolainen, mutta pääosan runoista lukevat näyttelijä Eija Ahvo ja lausuntataiteilija Jarmo Heikkinen.

Mielestäni kahden eri lukijan käyttäminen on onnistunut valinta. Mies- ja naisäänen vaihtelu rytmittää kokonaisuutta mainiosti. Välillä Ahvo ja Heikkinen lukevat runon tai osan siitä yhdessä, mutta kummallakin on myös aivan yksin luettuja runoja. Kumpikin lukija tulkitsee runoja osuvasti ja yllätyksellisestikin. Takuuvarmasti kuuntelija saa äänikirjasta aivan uusia elämyksiä, vaikka runot oman lukemisen kautta olisivatkin tuttuja.

Eija Ahvo on myös säveltänyt Hiirten vanhoja lauluja -osuuden. Äänikirjassa hän laulaa ne rummun säestyksellä. Vaikutelma on mystinen, jopa salaperäinen. Laulut ovat kuin loitsuja, jotka jäävät kuulijan mieleen kaikumaan pitkäksi aikaa.
(Heikkilä 2006.)

Heikkilä suosittelee äänikirjaa myös varttuneemmille kuuntelijoille, mutta kirjaa muistiin toisaalta viisivuotiaan tyttärensä ihastuneen kommentin viidennen kuuntelukerran jälkeen: ”Kuono kohti tähteä -äänikirja on tosi hyvä ja siinä on ihania laulujakin!” (Heikkilä 2006.)

Ylen TV 1:n Kuningaskuluttaja-ohjelmassa Heikki Kähkönen keräsi kuuntelijakokemuksia syksyllä 2003, pian sen jälkeen, kun cd-muotoiset äänikirjat olivat alkukesällä tulleet markkinoille Otavan, Tammen ja WSOY:n yhteisen kampanjan saattelemina. Cd-äänikirjoja testaamalla haluttiin saada selville, mitä mieltä äänikirjoista oltiin ja onko niistä kirjan haastajaksi. (Yle 2003.)

Koekuuntelijoina oli sekä lapsia että aikuisia. Mauri Kunnaksen *Seitsemän koiraveljestä* (Otava) Antti Pääkkösen lukemana kiinnosti kumpaakin lapsikuuntelijaa, joista Juhon Sallinen kertoi, ettei hän muuten harrastanut kirjojen lukemista, vaan Aku Ankkojen. (Yle 2003.)

Kuningaskuluttaja-ohjelman testiryhmään kuului myös rekkakuski Hannu Heikkala, joka kuunteli Matti Yrjänä Joensuun *Harjunpää ja rakkauden nälkä* -kirjaa (Otava, lukijana Jarmo Mäkinen) työmatkallaan Venäjälle (Yle 2003). Hän kommentoi äänikirjaa näin:

Se oli ihan mielenkiintoinen, ei olisi vaan malttanut heittää pois välillä. Jos kuuntelun kuitenkin välillä keskeytti, vanhan kohdan löytäminen oli hankalaa. – Aion kuunnella jatkossakin, aikaa kyllä riittää.

Anni Sallinen kuunteli Eoin Colferin kirjaa *Artemis Fowl ja tehtävä pohjoisessa* (WSOY, lukijana Jarmo Heikkinen). Sallinen oli aiemmin lukenut saman teoksen painetussa muodossa, ja hänestä paperiversio oli parempi, sillä itse lukiessa pystyy keskittymään paremmin. ”Kuunnellessa tuntuu et joku muu lukee ja se on vähän kiusallista”, hän kommentoi. (Yle 2003.)

Ilta-Sanomissa on vuonna 2005 testattu äänikirjoja (vrt. Kuningaskuluttaja-ohjelman testi, josta kerron tarkemmin luvuissa 3 ja 5.) Katri Utulan lähtökohtana on ollut kysymys: Jaksako tuntikausia kestäviä äänikirjoja kuunnella keskittyneesti? (Utula 2005.)

Hän on kuunnellut ensinnäkin Ilkka Remeksen kirjan *Hiroshiman portti* (WSOY, lukijana Lars Svedberg) puoliväliin asti ja jatkanut sitten tarinan loppuun painetusta kirjasta. Svedbergin vieraskielisten nimien ääntämys saa kiitosta, mutta ”monotoninen ääni” on tuottanut pettymyksen, ja tarinan jännitys on säilynyt lukiessa selvästi paremmin kuin kuunnellessa. (Utula 2005.) Lieneekö vaikutusta

kuuntelu/lukukokemuksen eroihin ollut myös sillä, että jännityskirjoissa tunnelma usein tiivistyy loppua kohti?

Reijo Mäen *Black Jackissa* (Otava) lukijana on näyttelijä Eero Saarinen, joka Utulan mukaan imitoi miellyttävällä tavalla kirjan henkilöiden ääniä.

Saarinen on kehittänyt jokaiselle kirjan nais- ja mieshenkilölle oman äänensävynsä, ja myös erilaiset tunnetilat välittyvät hyvin hänen puheestaan. Eläytyminen ei ole ylikorostettua, vaan se auttaa myös kuuntelijaa eläytymään paremmin kirjaan. Kuuntelemista ei malttaisi lopettaa lainkaan! (Utula 2005.)

Koekuuntelija on kuunnellut myös toisen Reijo Mäen Vares-dekkarin (*Huhtikuun tytöt*, Otava, lukijana Juha Veijonen). Koska Veijonen mielletään Vares-elokuvan vuoksi helposti kirjan päähenkilöksi, myös kuunnellessa Jussi Vares saa Veijosen kasvot. Utulan mukaan hänen matala äänensä on kuitenkin hyvin miellyttävä ja sopii hyvin varsinkin päähenkilölle. Eero Saariseen verrattuna Veijosen ote on kuitenkin ”selvästi hätäisempi”, joten kaivattuja taukoja ja ”maiskuttelun varaa” ei ole riittävästi. Eläytyminen jää Utulan mielestä hieman vaisuksi. (Utula 2005.)

Leena Lehtolaisen *Tappavan säteen* (Tammi, lukijana Erja Manto) kuuntelukokemus on myönteinen, sillä lukijan ääni vastaa hyvin kirjan päähenkilön luonne- ja ulkonäkökuvausta, Manton ääni on miellyttävä ja rauhallinen ja riittävästä tauoista huolimatta tarina etenee sopivan rivakasti. (Utula 2005.)

Tv-toimittaja ja kirjailija Keijo Leppänen on itse lukenut äänikirjaksi aiemmin toimittamansa muistelmateoksen *Mika Häkkinen – Mestarin paluu* (Otava). Utulan mielestä Leppänen eläytyy hyvin kirjassa käytyihin keskusteluihin. Äänessä kuuluva pieni ironinen sävy ei häiritse kovin paljon siksi, että se on tuttu jo hänen esiintymisistään tv-uutisissa. ”Utistenlukijalle ominaisesti Leppänen on kuitenkin varsin vakuuttava puheessaan.” (Utula 2005.)

J.K. Rowlingin *Harry Potter ja Azkabanin vanki* (Tammi, lukijana Vesa Vierikko) on sekini Utulan mielestä vakuuttavaa kuultavaa, mutta ehkä hieman liiankin asiallista. Vieraskielisten nimien lausuminen onnistuu sujuvasti, mutta äänensävyt

ja tunnetilat eivät vaihtelee riittävästi. Utula pohtii, onko näyttelijä Vesa Vierikon ääni liian vahva kyseiseen kirjaan, etenkin silloin, kun hän lukee lasten repliikkejä. ”Matala ääni on kuitenkin mieluista kuunneltavaa, ja puheessa on sopivasti taukoja.” (Utula 2005.)

Veikko Huovisen kirjan *Konsta Pylkkänen etsii kortteeria* (WSOY, lukijana Kari Paju) tarina tuntuu Utulasta etenevän lupsakkaasti, ja näyttelijä Kari Pajun tasainen ja rauhallinen ääni sopii Konstan jaaritteluihin oivallisesti. Välillä lukemisen tempo on tosin liiankin leppoisa, ja kuulijaa alkaa ramaista. (Utula 2005.)

Sinikka Nopolan *Se on myähästä ny* (WSOY, lukijoina Seela Sella, Eero Roine ja Kirsi-Kaisa Sinisalo) ratkaisu on siitä poikkeuksellinen, että Eilan, Rampen ja likan äänet tulkitsee eri näyttelijä. Utula kehuu äänikirjaa rempseäksi, hauskaksi ja humoristiseksi, mutta kehuva arvio puuttuu enemmän kirjan sisältöön ja lausunto ”äänikirjojen helmi” jää vaille tarkempaa luonnehdintaa siitä, mikä on lukijoiden panos äänikirjan onnistumiseen. (Utula 2005.)

Tomi Ervamaa kommentoi Helsingin Sanomissa kesällä 2003 tuoreita äänikirjoja:

[Y]leensä ...kirjoja levyille lukeneet näyttelijät ovat juuri sellaisia kuin pitää: huomaamattomia. Kustantajat eivät ole lähteneet dramatisoimaan romaaneita. Äänikirjat eivät ole kuunnelmia, ja ammattilukijat ymmärtävät myötäillä tekstiä pidättyvästi. Silti tästä ei pääse mihinkään: kun lukija avaa suunsa, hän tulkitsee. Kirjan kertojan ja varsinaisen lukijan väliin tunkee äänikirjassa aina joku. Kirja on sitä paitsi esine eikä esitys. Sitä selaa, siinä liikkuu edestakaisin, sen solmukohtiin pitää voida jäädä junnaamaan. (Ervamaa 2003b.)

Teksti jatkuu yhtä analysoiden ja kriittisesti:

Kun Jarmo Mäkinen lukee Matti Yrjänä Joensuun *Harjunpätä ja rakkauden nälkää*, oikein hyvin välittyy Joensuun kerronnan keskeinen piirre: melkein patologinen totisuus. Poliisi- ja rosvoressujen rämpiessä arjessaan angstia ei riko mikään. Ranya ElRamlyn *Auringon asemaa* kuunnellessa tulee mieleen, olisiko Vuokko Hovatta liian heleä-ääninen lukija tälle perustaideproosalle. No, äänenävyyn tottuu.

Hankalampi tapaus on Kari Hotakaisen *Juoksuhaudantie* Veikko Honkasen lukemana. Ei Honkasen suorituksessa ole mitään vikaa, mutta romaani rakentuu useille eri kertojille, ja ne ovat kaikki samaisen Honkasen kontolla.

Oli kertoja sitten päähenkilö – myötätuntoa herättävä inhottava nilkki – ahdistunut kiinteistövälittäjä, neuroottinen naapuri, naispoliisi tai pelästynyt sotaveteraani, aina hänet tuo lukijalle Honkasen syvä ja lämmin ääni.

Ei Hotakaisen satiiri teräänsä menetä, mutta miten paljon cd:llä on kadonnut romaanin yhtä aikaa herkullisesta ja epämukavasta ilkeydestä?

Ainakin äänikirjat muistuttavat, että romaanin kertojanääni ei ole sama asia kuin kertojan ääni. (Ervamaa 2003b.)

Äänikirjojen kuuntelukokemuksissa on luonnollisesti kysymys myös kuuntelijoiden mieltymyksistä ja makuasioista, mutta huomionarvoista on, että kaikki kirjat eivät sovellu kuunneltavaan muotoon yhtä ongelmattomasti.

6. ÄÄNIKIRJAN TULEVAISUUS SUOMESSA

6.1. Kuuntelijoiden toiveita

Äänikirjakyselyyn vastanneiden tulevaisuuden toiveet suuntautuivat ainakin kahtaalle: toisaalta tekniseen puoleen, äänikirjojen saatavuuteen ja hintaan, toisaalta taas sisällöllisiin kysymyksiin, kuten valikoiman laatuun ja lukijoiden valintakriteereihin.

Äänikirjakyselyn avoimessa kysymyksessä tiedusteltiin, mitä äänikirjoihin liittyviä toiveita tai parannusehdotuksia kyselyyn vastaajilla oli. Kysymykseen tuli yhteensä 272 vastausta, joissa usein oli esitetty enemmän kuin yksi toive. Eniten toiveita tuli valikoiman laajentamisesta yleensä (46 mainintaa). Toiseksi yleisin toive oli hinnan aleneminen (36 mainintaa) ja kolmanneksi yleisin mahdollisuus ladata kirjoja mp3-muodossa (24 mainintaa).

Useita mainintoja oli myös näistä teemoista: lisää vieraskielistä valikoimaa (yhdeksän mainintaa), lisää klassikkoja ja muuta vanhempaa kirjallisuutta (yhteensä kahdeksan mainintaa), uutuuksien julkaisu nopeammin (seitsemän mainintaa), lisää kuunnelmia tai äänikirjan kehittämistä kuunnelman suuntaan (yhteensä kahdeksan mainintaa). Yhdessä vastauksessa toivottiin lisää äänikirjoja marketteihin. Eri kirjallisuuden lajeista tuli hajamainintoja: lastenkirjat mainittiin viisi kertaa, fantasiakirjat kolme kertaa, runot, jännityskirjat ja oppikirjat kukin kaksi kertaa, nuortenkirjat, selkokielliset kirjat ja maahanmuuttajien kielen opiskeluun tarkoitettut kirjat kukin kerran. Lisäksi toivottiin ”kehittäviä äänikirjoja”, enemmän pienkustantajien kirjoja sekä ”rohkeampia valintoja TOP 10 -kirjallisuuden ulkopuolelta”. Lasten ja nuortenkirjoista nostettiin esiin pienille lapsille sopivat kirjat, laadukkaat lastenkirjat (”ei vain Miinaa ja Manua”) sekä paketit, joissa olisi useita kirjoja samassa.

Tulevaisuuden toiveita tiedustelevassa avoimessa kysymyksessä otti esimerkiksi tehosteisiin kantaa kaksi vastaajaa, joista toisen mielestä ne voivat olla hyviä mutta myös häiritseviä ja toisen mielestä pelkästään häiritseviä. Avoimissa kommentteissa toivottiin myös tekstiä pakkaukseen (esim. sisällysluettelo tai taustatiedot kirjasta ja kirjailijasta), rajoituksia cd-levyjen määrään (2–3 cd:tä mukavin määrä) tai yhdellä levyllä olevan sisällön kestoon (max puoli tuntia per levy). Lisäksi toivottiin mp3-muotoisia äänikirjoja ja Internetistä ladattavia äänikirjoja, hyviä hakumerkkejä erityisesti lastenkirjoihin, äänityksen hyvää laatua (kaksi mainintaa) ja levyjen kestävyyttä.

Muut avoimet kommentit koskivat lähinnä kirjojen sisältöä, saatavuutta ja valikoimaa. Yksi vastaaja kiteytti, että hyvässä äänikirjassa on hinta/laatusuhde kohdallaan. Hengellistä tai kristillistä kirjallisuutta kertoi suosivansa kaksi vastaajaa. Yksi vastaaja totesi, että valikoima on liian suppea: jännityskirjoja on tarjolla liikaa ja klassikoita liian vähän. Toivottiin myös uutuuksien ilmestymistä samaan aikaan painetun kirjan kanssa, parempaa valikoimaa kirjastoihin (kaksi mainintaa) ja tiedotusta vanhuksille. Yksi vastaaja kertoi kuuntelevansa mieluiten sellaista tekstiä, jonka on jo aiemmin lukenut painetusta kirjasta.

Kyselyssä tiedusteltiin myös näkemyksiä äänikirjojen toivotusta sisällöstä eli sitä, millaisia äänikirjoja kuunnellaan mieluiten. Tähän kysymykseen otti kantaa 859 vastaajaa. Heistä yli puolet eli 59 prosenttia kuunteli mielellään aikuisten romaaneja. Annetuista vaihtoehdoista oli mahdollista valita vaikka kaikki, joten hyviä kannatuslukuja saivat muutkin kirjallisuuden lajit. Jännityskirjojen kuuntelusta kertoi pitävänsä runsas kolmasosa eli 38 prosenttia, huumorista vajaa kolmasosa eli 28 prosenttia, lastenkirjoista neljäsosa eli 25 prosenttia, fantasiasta 15 prosenttia, rakkaustarinoista 14 prosenttia, runoista 12 prosenttia, nuortenkirjoista 11 prosenttia ja tietokirjoista 10 prosenttia.

Kirjallisuudenlajien suosiossa oli nähtävissä hienoista hajontaa sen mukaan, minkä ikäisiä vastaajat olivat, mutta ikähaitari oli kyllä varsin laaja kaikissa tapauksissa: lastenkirjat olivat suosittuja 3–61-vuotiaiden kuuntelijoiden keskuudessa, nuortenkirjat 9–64-vuotiaiden, aikuisten romaanit 14–85-vuotiaiden, jännityskirjat 12–85-vuotiaiden, huumori samoin 12–85-vuotiaiden, runot 16–72-vuotiaiden, rakkaustarinat 14–80-vuotiaiden, tietokirjat 16–65-vuotiaiden ja fantasia 12–57-vuotiaiden.

Osittain vastaukset varmaankin heijastelivat sitä, millaisia äänikirjoja on eniten tarjolla. Avoimissa vastauksissa toivottiin yleisesti lisää valikoimaa, mutta täsmällisemmät kommentit valikoiman laadusta vaihtelivat lähes laidasta laitaan, sillä toisaalta toivottiin esimerkiksi enemmän uutuuksia, toisaalta taas klassikkoja ja muita vanhempia teoksia. Myös runoja toivottiin lisää yhdessä vastauksessa, sekä klassikkoja että nykyrunoutta.

Äänikirjojen sisältöön liittyviä toiveita esitti myös Maria Laakso Onnimannilehden arvostelussaan *Tammen suuresta satukirjasta*. Hän kritisoi sitä, ettei äänikirjassa ole juuri eritelty teoksen toimitusperiaatteita ja sitä, ettei satujen alkuperäisvuosilukuja kerrota

[S]atukirjan kirjaversiota täydentävä kuvitus tietenkin uupuu äänikirjasta. Tulevaisuudessa kustantajien toivoisikin harkitsevan jonkinlaisen kuvaliitteen liittämistä mukaan lapsille suunnattuihin äänikirjoihin. (Laakso 2006.)

Hankintapaikkaa ja siihen liittyviä toiveita kysyttiin erikseen. Valtaosa äänikirjojen hankintapaikkaa koskevaan kysymykseen vastanneista (yhteensä 853 henkeä) ilmoitti hankkivansa äänikirjat kirjastosta. Heitä oli vastaajista noin kolme neljäsosaa eli 76 prosenttia. Toisaalta osa heistä ilmeisesti myös osti kirjoja itse, sillä vaihtoehdon ”kirjakaupoista” valitsi 41 prosenttia vastaajista. Marketeista

äänikirjoja hankki 11 prosenttia vastaajista, verkkokaupasta hieman sitä useampi eli 12 prosenttia ja jostain muualta seitsemän prosenttia.

”Jostain muualta, mistä” -vaihtoehtoon tuli tällaisia vastauksia: lainaan tai saan ystäviltä, tuttavilta tai kavereilta (yhteensä 15 mainintaa), kirpputoreilta (kuusi mainintaa), kirjakerhosta (neljä mainintaa), antikvariaateista/divareista (kolme mainintaa), bookcrossingin kautta (kolme mainintaa), näkövammaisten kirjastosta Celiasta (kaksi mainintaa), Huuto.netistä ja [www.bookcrossing.comista](http://www.bookcrossing.com), iTunes Storesta ja Audible.comista, tapahtumista, joissa on kirjamyyntiä, ja ulkomaanmatkoilta. Ilmaisanäytteenä tai lahjaksi kertoi äänikirjoja saaneensa yhteensä kahdeksan vastaajaa.

Äänikirjakyselyssä Mistä muualta haluaisit hankkia äänikirjoja? -kysymyksen vaihtoehtoista mikään ei noussut selkeästi muita suosituimmaksi. Marketeista toivoi äänikirjoja löytävänsä runsas kolmasosa eli noin 37 prosenttia tähän kysymykseen kantaa ottaneista 717 vastaajasta. Verkkokaupasta äänikirjoja halusi hankkia runsas neljäsosa eli noin 28 prosenttia, kirjastosta neljäsosa eli noin 25 prosenttia, kirjakaupoista lähes 25 prosenttia, huoltoasemilta noin 17 prosenttia ja kioskeista myös noin 17 prosenttia. Muista vaihtoehtoista oli kiinnostunut noin neljä prosenttia vastaajista.

Muina vaihtoehtoina mainittiin Internetistä lataaminen (kahdeksan mainintaa), mp3-versiot, iTunes Store, kirjakerhot, bookcrossing, rautatieasema/juna, lentokenttä, elektroniikkaliikkeet, työpaikka (koulu), tuttavilta lainaaminen, vuokraamot/lainamot (hintasäästön vuoksi) ja postipalvelu. Yksi vastaaja totesi kuitenkin, että Celia riittää hänelle itselleen.

Erikseen kysyttiin myös sitä, millä välineellä äänikirjoja mieluiten kuunneltaisiin. Annetuista vaihtoehtoista suosituin oli cd-soitin. Sen valitsi 878 vastaajasta selvästi yli puolet eli 63 prosenttia. Mp3-soitinta kannatti yli neljäsosa eli 28 prosenttia,

kasettisoitinta neljä prosenttia, matkapuhelinta lähes kolme prosenttia ja jotain muuta vaihtoehtoa samoin lähes kolme prosenttia.

Muina vaihtoehtoina mainittiin tietokone (yhteensä neljä mainintaa), näkövammaisten DAISY-kuuntelulaite (kolme mainintaa) cd-soitin, dvd-soitin, iPod, Victor Reader ja LP-soitin. Yksi vastaajista toivoi, että jokainen äänikirja olisi itsessään oma mp3-soitin, jolloin kirjan käyttömahdollisuudet moninkertaistuisivat. Yksi vastaaja toivoi äänikirjoja muistitikulle.

Tekniikkaan ja pakkaukseen liittyviä kommentteja tuli niitäkin useita. Yhteensä seitsemän vastaajan mielestä pakkauksissa on cd-levyjä liian paljon – yksi rajasi sopivaksi määräksi yhden kiekon ja toinen kahdesta viiteen cd-levyä. Yksi kuuntelija toivoi, että jokaisen levyn alussa mainitaan, monesko levy on kyseessä. Laatikoita pidettiin hankalina yhdessä vastauksessa ja toisessa ehdotettiin muovikoteloita kestävyuden lisäämiseksi. Vastaajista neljä toivoi pakkaukseen yhteenvetovihkosta tai muuten enemmän tietoa ja yhtä moni halusi parannusta hakuun tai selailtavuuteen. Kirjojen siirtoa c-kasetilta cd-levyille toivoi kaksi vastaajaa, ja heistä toinen esitti, että kasettikirjoista voitaisiin tehdä myös uusia versioita. Ehdotettiin myös, että äänikirjan voisi ladata Internetistä esimerkiksi kahta kuuntelukertaa varten tai lainata nettikirjastosta esimerkiksi kuukaudeksi. Vastaajista yksi toivoi, että samassa pakkauksessa olisi äänikirja ja normaali kirja ja samoin yksi ehdotti, että tehtäisiin cd-romeja, joissa on mahdollista valita juonen kulkuun liittyvistä vaihtoehdoista. Esille tuli myös Linux-käyttöjärjestelmän käyttäjältä sellainen tieto, että hänen ei ole mahdollista ladata kopiosuojattuja tiedostoja.

Teknisestä laadusta tuli tällainen huomautus:

Hyvään tekniseen laatuun kannattaa panostaa – on epäkiitollista kuulijaa kohtaan, jos äänikirjaan on tallentunut uusintaottoja tai äänitarkkailijan kommentteja (tällaisiakin on tullut vastaan).

Mainontaa, markkinointia tai tiedotusta halusi lisää yhteensä seitsemän vastaajaa, joista kaksi erityisesti lasten- ja nuortenkirjoista. Vastaajista kolme toivoi, että

kirjoja olisi paremmin saatavilla vanhuksille. Yksi heistä ehdotti, että heille tarjottaisiin tutustumispakkauksia ja käyttökoulutusta. Yhdessä vastauksessa kaivattiin vanhuksille ja ulkosuomalaisille sopivia kertomuksia ja tarinoita. Yhdessä vastauksessa toivottiin, että äänikirjojen tekeminen ei lopu, vaikka kysyntä olisi heikkoa.

Äänikirjojen markkinointikeinosta kävisi tämäkin:

Olisi hienoa, jos Internetistä löytyisi tietokanta, josta voisi saada vinkkejä mieluisista äänikirjoista. Tietokanta voisi toimia siten, että käyttäjä syöttäisi kantaan 3–5 äänikirjaa, joista on erityisesti pitänyt. Näiden perusteella tietokannasta saisi suosituksia: ”Kuuntelijat jotka ovat pitäneet mainitsemistasi äänikirjoista ovat suosineet lisäksi seuraavia teoksia: xxx, yyy, jne...” Vaikka tämänkaltaisen tietokanta olisikin jo olemassa, en ole vain vielä sellaista löytänyt.

Äänikirjan lukijaan liittyviä toivomuksia tuli tässä yhteydessä 12 kappaletta. Vastaaajista kaksi toivoi eläytyvämpää lukemista ja yksi vähemmän eläytyvää. Laajempaa kirjoa, esimerkiksi näyttelijöitä, halusi yksi vastaaja ja lausunnan ammattilaisia samoin yksi. Nimeltä mainiten toivottiin yhdessä vastauksessa Samuli Edelmannia äänikirjojen lukijaksi. Kaikkiaan kolmessa vastauksessa esitettiin, että yhden äänikirjan lukijoina voisi toimia useampi ihminen. Yhdessä vastauksessa haluttiin ”lukijoita, jotka rakastavat kirjan sisältöä eivätkä omaa ääntään”. Kommenteista kaksi painotti vielä yleisesti ”hyvän lukijan” tärkeyttä. Yksi maininta tuli siitä, että englanninkieliset nimet tulisi lausua oikein, ei suomalaisittain.

Äänikirjakyselyyn vastaajat olivat varsin aktiivisia, sillä vielä viimeiseen avoimeen kysymykseen ”Kirjoita tähän mahdolliset muut kommentitisi” tuli 118 vastausta.

Niissä tuli esille osittain samoja toiveita kuin edellisessä avoimessa kysymyksessä, erityisesti hinnan alentaminen (seitsemän mainintaa) ja valikoiman kasvattaminen (viisi mainintaa). Parempaa saatavuutta toivottiin kolmessa vastauksessa ja äänikirjojen vuokrausmahdollisuutta kahdessa vastauksessa.

Yhteensä viidessä vastauksessa nostettiin esille äänikirjojen sopivuus lapsille tai kuuntelutilanteet erityisesti lasten kannalta. Näistä vastaajista kolme uskoi, että äänikirjojen avulla saadaan lapset innostumaan kirjallisuudesta – yksi vastaaja mainitsi vielä erikseen, että parempi olisi, jos lapsetkin harrastaisivat ”normaalia lukemista”. Myös yksi aikuislukija totesi, että äänikirjat ovat mukavia autossa, mutta hyvää (painettua) kirjaa ei voita mikään.

Mainittuja kuuntelutilanteita oli kahdenlaisia: toisaalta lapset rauhoittuivat illalla ennen nukkumaanmenoa äänikirjaa kuunnellen (kaksi mainintaa), toisaalta kuuntelivat äänikirjoja leikkiessään tai samalla kirjan hahmoja piirrellen. Toisessa yhteydessä toivottiin mahdollisuutta kuunnella äänikirjoja Finnairin pitkillä lennoilla – tämä ei siis liittynyt vain lasten lukutilanteisiin. Yksi aikuislukija kehui vielä sitä, kuinka mukavaa on kuunnella äänikirjaa vaikkapa neuloessaan.

Äänikirjan lukijoita kommentoitiin vielä kuudessa vastauksessa. Eppu Nuotiota omien kirjojensa lukijana kehui kolme vastaajista ja näistä yksi listasi useita hyviä lukijoita sekä lisäksi pari huonoa. Yksi vastaaja kehui, että kuuluisuuksien käyttäminen lukijoina on hyvä asia, toinen kysyi: ”onko pakko olla aina samat lukijat?” ja kolmas vetosi: ”ei ’dressman-miehiä’, please”.

Lisäksi toivottiin muun muassa uutuuksien nopeaa julkaisemista, vanhempaa kirjallisuutta, nuorille markkinointia, aikuisille erityisryhmille tai maahanmuuttajille sopivaa valikoimaa (selkeästi artikulointua yleiskieltä ja tekstinlukumahdollisuus), matkaoppaita, novelleja ja kirjallisuuspelejä. Yhden vastaajan mielestä äänikirjojen valikoima on jo nyt hyvä. Toivottiin myös näytteitä

ja arvosteluja äänikirjoista – sekä paremman nimityksen keksimistä, koska äänite ei voi olla kirja. Lisäksi varoitettiin sotkemasta äänikirjoja ja tv-kuvaa tai muuta kuvaa ja toisaalla ehdotettiin rauhallista musiikkia lukijan taustalla niihin teksteihin, joihin se sopii.

Yhdessä vastauksessa toivottiin, että äänikirjat innostaisivat lukemaan tottumattomia kirjallisuuden pariin. Toinen näkökulma äänikirjojen merkitykseen tuli tässä vastauksessa:

Paras idea näkövammaisille, mutta myös pitkäaikaissairaille, jotka eivät jaksakaan lukea kirjoja fyysisen kunnan heikkouden takia. Tilanteinen kirja, sen arvon ymmärtää vasta, kun lukemisvaikeudet tulevat itselle eteen.

Yksi vastaaja analysoi omia kuuntelutapojaan, jotka liittyivät erityisesti automatkoihin yksin tai lapsen kanssa. Hän oli huomannut valitsevansa äänikirjoiksi ”paljon kevyempää tarinaa” kuin tavallisesti, koska autoillessa kuunteluun ei voi keskittyä 100-prosenttisesti. Hänen elämässään äänikirjat eivät olleet lainkaan korvanneet lukemista, vaan täydentäneet sitä. Yksi kuuntelija arveli iän myötä innostuvansa äänikirjoista entistä enemmän, koska niiden kuunteleminen ei rasita silmiä.

Kolmas vastaaja kirjoitti äänikirjoista kiitollisena pitkästi ja tiedusteli, onko Matti Röngän kirjoja saatavissa äänikirjoina, vaikkapa tämän omalla äänellä luettuina. Tässä otteessa on kuuntelutilanteita koskevaa kuvailua:

Äänikirjoja kuuntelisin useammin, jos vain aikaa joskus riittäisi. Talvisin on mukava käpertyä huopaan ja nauttia höyryävän kuumasta teestä, siinä samalla kuunnellen hyvää ja sisältörikasta äänikirjaa. (Äänikirjakysely 2008)

6.2. Äänikirjat kirjastoissa

BTJ Kirjastopalvelu julkaisi vuonna 2006 hakuteoksen *Äänikirjat – kertomakirjallisuutta kuultuna*, johon on luetteloitu yleisistä kirjastoista Suomessa saatavilla olevia äänikirjoja. Luettelon pohjana on Oulun kaupunginkirjasto-maakuntakirjaston kertomakirjallisuuden äänitekokoelma, ja siinä on mukana teosten genret ja aihepiirit asiasanoina. (Äänikirjat 2006, 7.)

Kyseisen äänikirjaluettelon perusteella näyttää siltä, että valtaosa aineistosta olisi vielä c-kasettien muodossa, mutta siinä onkin mukana runsaasti myös vanhempia julkaisuja niiden äänitteiden lisäksi, joita julkaisuhetkellä oli saatavilla. (Äänikirjat 2006, 7.). Tuoretta tietoa äänikirjavalikoimasta kirjastoissa ja kirjastoväen tulevaisuuden toiveista sain kahden sähköpostihaastattelun kautta (Kivinen 2008 ja Pesonen 2008).

BTJ Finland Oy:n tuotepäällikkö Pirjo Kivinen on työssään tutustunut kirjastojen tarpeisiin aineiston välittäjän näkökulmasta. Hänen tietojensa mukaan suurin osa kirjastoissa olevista äänikirjoista on jo cd-versioita, ja valikoiman laajentamisen ongelmat ovat liittyneet enemmän nimikkeiden vähyyteen kuin esimerkiksi hintaan. Hän uskoo, että tulevaisuudessa mp3-muotoisten äänikirjojen merkitys kasvaa kirjastoissakin, mutta kirjastojen osuus tällaisen aineiston levittämisessä on vielä osittain selvittävänä. Ruotsissa on myynnissä cd-äänikirjoja, joiden mukana ostaja saa myös mp3-levyn. Tällaista kokeilua on suunniteltu myös suomalaisessa kustannusmaailmassa. (Kivinen 2008.)

Kirjastovirkailija Katja Pesonen Vantaan kaupunginkirjaston hankinta- ja luettelointiosastolta kertoo, että kyseiseen kirjastoon äänikirjat on kahden vuoden ajan hankittu pelkästään cd-muodossa. Kasettimuodossa onkin saatavilla enää vain muutamia WSOY:n nimekkeitä. Kirjaston valikoimaan on hankittu lähes kaikki saatavilla olevat cd-äänikirjanimekkeet, mutta kasettikirjoja on

valikoimassa vielä suhteellisesti paljon enemmän kuin cd-muotoisia äänikirjoja, koska kasettiäänikirjoja on hankittu niin pitkän aikaa. Vanhimpia niistä on poistettu käytöstä, ja niiden valikoimaa on supistettu varsinkin silloin, kun samaa nimekettä on ollut kasettikirjana useammassa kuin yhdessä Vantaan kirjastoista. Määrärahoja äänikirjoihin on käytetty entistä vähemmän sen jälkeen, kun lakattiin hankkimasta sekä kasetti- että cd-muotoisia äänikirjoja. (Pesonen 2008.)

Cd-äänikirjojen kysyntä on ollut suurta, ja hankintaosastoilta on jatkuvasti toivottu lisää äänikirjoja. Pesonen on käynyt kysymässä tietoa äänikirjojen lainaajista myös Tikkurilan kirjaston lehtiosastolta ja tietopalvelusta. Siellä oli sellainen tuntuma, että äänikirjoja lainaavat toisaalta vanhemmat ihmiset, joilla on vaikeuksia näön kanssa ja toisaalta nuoremmat ihmiset, jotka lainaavat äänikirjoja esimerkiksi automatkoille tai kuunneltavaksi siivotessa tai tiskatessa. Äänikirjojen suurkuluttajat eivät käytännön kokemuksen perusteella lainaakaan muuta aineistoa kuin äänikirjoja. Eniten toivotaan kotimaista kaunokirjallisuutta. Käännöskirjailijoista kiinnostavat vain harvat, esimerkiksi Dan Brown tai Khaled Hosseini. (Pesonen 2008.)

Kirjaston asiakkaiden ja henkilökunnan suurin toive kustantajille on se, että äänikirjojen valikoiman halutaan laajenevan. Asiakkaat ovat jossain määrin toivoneet myös tietokirjallisuutta cd-äänikirjamuodossa, mutta eniten toivotaan kuitenkin kaunokirjallisuutta – lähinnä sellaista, joka menestyy hyvin painettuina kirjoinakin. Äänikirjojen hinta voisi Pesosen mukaan olla vielä edullisempi, koska kirjastojen määrärahat ovat pienet. Tosin cd-äänikirjojen hinta on huomattavasti edullisempi kuin kasettiäänikirjojen, joten siinä mielessä asiat ovat hyvin. Hieman ongelmallista kirjastojen kannalta on se, että yhden cd-levyn rikkoutuessa tai kadotessa pakkauksesta, on tilalle hankittava kustantajalta kokonaan uusi pakkaus. (Pesonen 2008.)

Pesonen uskoo, että mp3-muotoisten äänikirjojen lisääntyminen helpottaisi myös kirjastojen toimintaa. Kun yhdelle levyille saadaan enemmän aineistoa, myös rikkoutumisen riski pienenee. Hänen kokemuksensa mukaan asiakkailta on jo paljon mp3-muotoisten äänikirjojen kuunteluun soveltuvia laitteita. (Pesonen 2008.)

6.3. Kustantajien ja kirjakaupan toiveet ja näkymät

Maailmalla ollaan edellä teknisessä kehityksessä, sillä yleisöt ja resurssitkin ovat toista luokkaa. Edellä on jo mainittu, että Ruotsissa mp3-muotoisia äänikirjoja ladataan Internetistä kymmeniä tuhansia vuodessa. Keväällä 2006 saksalainen Random House Audio oli lehtitietojen mukaan aikeissa avata lasten- ja nuortenkirjallisuuden keskittyvän äänikirjojen latauskaupan. Sieltä voi ladata äänikirjoja maksua vastaan kuunneltavaksi joko tietokoneelta, mp3-soittimesta tai halutessaan myös cd-soittimesta, jos kirjan ensin polttaa cd:lle. Äänikirjojen download-kaupasta oli tuolloin Saksassakin jo parin vuoden kokemus, mutta nyt kyseessä oli ensimmäinen lasten- ja nuortenkirjallisuuden erikoistuva äänikirjaportaali. Siellä oli tarkoitus myydä myös muiden kustantajien kirjoja. (Keskinen 2006a.)

Saksassa oli selvästi tullut mukaan uusia asiakasryhmiä, kuten nuoret. Pelkästään äänikirjojen tuotantoon keskittyvä Random House Audio oli 11 miljoonan liikevaihdollaan vuonna 2005 Saksan kolmanneksi suurin alan yritys. Saksassa osa äänikirjoista lyhennetään, sillä jotkut kuuntelijat haluavat viettää äänikirjan parissa vain muutaman tuntia. Lyhennetyt versiot olivat siellä käytössä etenkin viihdekirjallisuuden puolella. (Keskinen 2006a.)

Suomessa ääneen lausutut tulevaisuuden toiveet liittyvät nekin paljolti äänikirjojen tekniseen kehitykseen. Edellä luvussa 2.2., Äänikirjoja kaikille, olen kertonut ensimmäisistä askelista mp3-muotoisten äänikirjojen julkaisemisen tiellä. Tammikuussa 2007 Taloussanomissa (3.1.2007) mainittiin, että Nokia kaavailee äänikirjoja kännyköihin, ja maaliskuussa 2007 ainakin Kouvolan Sanomissa esiteltiin suunnittelija Antti Evävaaran Silence-tuoli, jota voi käyttää muun muassa äänikirjojen kuunteluun. (Kouvolan Sanomat 25.3.2007.)

Kustantajien toiveet liittyvät tietysti myös äänikirjojen suosion kasvuun. Suomen Kustannusyhdistyksen tilastojen mukaan äänikirjojen nettomyynti lähes kaksinkertaistui vuonna 2006 eli kasvoi 742 000 eurosta 1 357 000 euroon (Turun Sanomat 23.1.2007.) Vuoden 2007 tilastot eivät olleet vielä valmistuneet 12.5.2008 mennessä, mutta ne ovat myöhemmin löydettävissä Suomen Kustannusyhdistyksen verkkosivuilta (www.kustantajat.fi)

Suomalaisen Kirjakaupan ostojohtaja Kristiina Rantanen näkee ongelmaksi äänikirjojen valikoiman muodostamisessa sen, että tarjonta on hajanaista, joten myyntimäärätkin jäävät yleensä pieniksi. Äänikirja on jo kirjakaupankin kannalta merkittävä alue, mutta valikoiman hajaantuminen heikentää kustannustehokkuutta. Jo tuhannen kappaleen myynti on äänikirjalle hyvä saavutus, mutta parhaiten myyvien kirjojen kärki on pieni. (Rantanen 2008.)

Rantanen uskoo, että äänikirja on hyvä lahja-artikkeli, joka tukee myös kirjan lukemista yleisesti. Cd-levyn muodossa myytävät äänikirjat jäävät varmasti kuitenkin välivaiheeksi. Mp3-muotoisten äänikirjojen yleistyessä kirjakauppa-alalla on pohdittava, miten latausmahdollisuus voitaisiin toteuttaa myymälöissä. ”Äänikirja säilyy, mutta se muuttaa muotoaan.” (Rantanen 2008.)

Rantasen mukaan äänikirjoja pitäisi markkinoida entistä enemmän toisaalta näkövammaisille ja vanhoille ihmisille, toisaalta nuoremmille kuuntelijoille. Valikoimaa hän lisäisi erityisesti elämäkertoihin, joita iäkkäät ihmiset kuuntelevat mielellään. Hänestä vanhemmat ihmiset ovat nyt jääneet unohduksiin, vaikka äänikirja on toki varsin tärkeä myös lapsille. Itse hän on kuullut monien myyntiedustajien harrastavan äänikirjojen kuuntelua autolla ajaessaan. (Rantanen 2008.)

Adlibris-verkkokirjakaupan myymälävastaava Kristiina Ketola ennakoii lehtihaastattelussa mp3-kirjoille useita uusia kanavia, kuten latausasemia, streamingiä, muistitikkuja ja -kortteja sekä mp3-soittimia, joille kirja on ladattu valmiiksi. (Wallenius 2008.)

Otavan kustannusjohtajan Leena Majander-Reenpään mukaan äänikirjan kehitys niveltyy laajempaan kokonaisuuteen, johon kuuluvat myös sähköisen kirjan (e-bookin) erilaiset sovellusmahdollisuudet, kuten äskettäin markkinoille tulleet lukulaitteet, Amazonin Kindle ja Sony Reader. Ne ovat parhaillaan kova sana Yhdysvalloissa, jossa muutenkin keskustellaan saman sisällön pakkaamisesta erilaisiin muotoihin. ”Kuluttaja voi valita, missä tilanteessa käyttää mitäkin pakkausmuotoa. On siis erkaannuttu varsin kauas näkövammaisten lukuvaikeuksista.” (Majander-Reenpää 2008.)

Selvitykseni perusteella on hyvin todennäköistä, että äänikirjojen suosio kasvaa, kun valikoimaa tulee lisää ja mp3-muotoiset kirjat yleistyvät. Vielä kesän 2008 kynnyksellä äänikirjat ovat pitkälti painetun kirjallisuuden vaihtoehto lukemisen ystäville. Ne liittyvät tietynlaisiin tilanteisiin, mutta useimmiten valitaan kuitenkin painettu kirja, jos se on mahdollista. Käyttäjäkunnassa on kuitenkin havaittavissa myös lievää eriytymistä perinteisen kirjan lukijoihin ja äänikirjan kuuntelijoihin. On varsin mielenkiintoista seurata tulevaisuudessa, miten äänikirjojen asema Suomessa kehittyy.

7. LOPUKSI

Perehtyminen äänikirjojen ja niiden kuuntelijoiden maailmaan on ollut jopa yllättävän antoisa matka, jolta olen saanut paljon uutta ja kiinnostavaa tietoa – ja myös kuunteluelämyksiä itselleni. Uskon, että kirjallisuuskartoitukseni ja toteuttamani Internet-kyselyn avulla olen onnistunut kokoamaan yhteen hyödyllistä tietoa ennen tutkimattomasta aiheesta myös muille asiasta kiinnostuneille.

Kirja 2010 -teoksessa (2001) esitettiin tällainen toive lukemiskulttuurin tutkimisesta:

Tulevaisuuden sosiaaliset käytännöt (esimerkiksi elämänrytmi, vapaa-aika ja arvostukset) tulevat muovaamaan lukemiskulttuuria. Edellä tultiin johtopäätökseen, että lukemisen 'luonne' on jossain suhteessa lukemisen tilanteeseen, hetkeen, siihen käytettyyn aikaan. Millainen tämä suhde on, mikä sen on muovannut, miten se on yhteydessä muihin historiallisiin, yhteiskunnallisiin, taloudellisiin tekijöihin ja ennen kaikkea: miten se tulee muuttumaan tulevaisuudessa? Tätä tulisi tutkia monien tieteenalojen metodien ja käsitteistöjen avulla, poikkitieteellisesti. (*Kirja 2010*, 2001, 45.)

Allekirjoitan tämän toiveen, sillä olen aina halunnut nähdä kirjallisuuden paitsi kiehtovana taiteenlajina ja mainiona ajanvietteenä, myös ympäröivän yhteiskunnan kiinteänä osana ja sen ilmiöiden heijastajana ja muokkaajana. Tässä yhteydessä voi mielestäni painottaa sekä painetun kirjallisuuden lukemisen käytäntöjä että äänikirjojen kuuntelemiseen liittyviä seikkoja edelleen kiinnostavina tutkimuskohteina.

Poikkitieteellisyyden ideaa olen tässä lopputyössäni koettanut soveltaa paitsi idean kannatettavuuden vuoksi, myös ikään kuin olosuhteiden pakosta. Äänikirjojen ja

niiden kuuntelijoiden tutkimiseen suoraan sovellettavaa teoriaa ei ole tähän mennessä ollut, eikä äänikirjoja koskevaa tutkimustietoa ole nimeksikään tuotettu. Olen työssäni pyrkinyt hyödyntämään fonetiikan ja puheviestinnän tutkimuksessa sekä kulttuurintutkimuksessa esitettyjä ajatuksia ja teorioita.

Käytännön toteutuksessa minut yllätti erittäin positiivisesti äänikirjakyselyyn tulleiden vastausten määrä – ja vielä enemmän se, miten aktiivisesti ja monipuolisesti vastaajat ottivat kantaa avoimiin kysymyksiin äänikirjoista ja niiden kuuntelemisesta sekä niiden rinnalla painettujen kirjojen lukemisesta. Alun perin olin ajatellut käyttää kyselyä vain vaatimattomana taustatietona ja syventää tutkimusta erityyppisten kuuntelijoiden kanssa toteutetuin teemahaastatteluin. Tämä idea on kaikin mokomin jonkun toisen toteuttavissa, sillä uskon, että äänikirjat ovat tulleet jäädäkseen Suomen kirjallisille markkinoille, vaikka niiden tekninen ilmenemismuoto taas piankin muuttuisi. Taustahaastatteluja olisin mielelläni tehnyt enemmänkin, joskin myös lehtiartikkeleista sain paljon arvokasta tietoa, myös työnantajani Kustannusosakeyhtiö Otavan ulkopuolelta.

Kyselyn vastauksia lukiessani olin välillä lähes liikuttunut siitä, miten vilpittömiä kirjan ystäviä, avarakatseisia ja ennakkoluulottomia uusien välineiden ja tekniikan käyttäjiä ja monessakin mielessä rakentavan kriittisiä ihmisiä Suomesta löytyy. Hienoa oli myös havaita se, miten laaja-alaisesti eri-ikäiset ja -taustaiset ihmiset olivat edustettuina kyselyyn vastanneiden joukossa.

Ennako-odotuksistani toteutui se, että äänikirjan lukijalla on kuuntelijoiden mielestä varsin suuri merkitys. Väärin valittu lukija voi pilata hyvänkin kirjan. Toisaalta monet nauttivat siitä, että saavat vain sulkea silmänsä ja keskittyä kuuntelemaan lukijan ääntä. Yllättävä tulos oli se, että neutraalia lukutapaa ei korostettu kovin vahvasti edes aikuisten kirjoista puhuttaessa, vaan lukijalta toivottiin useammin eläytymistä kuin neutraalia lukemista. Tämä tosin tuli vielä selvemmin ilmi lastenkirjoista puhuttaessa, kuten odotinkin.

Toinen hieman yllättävä tulos liittyi lukemistilanteeseen, sillä kyselyn vastausten perusteella äänikirja oli useammille yksin koetun nautinnon lähde kuin yhdessä muiden kanssa esimerkiksi automatkoilla kuunneltua viihdykettä. Toki näitäkin kuuntelijoita oli paljon, samoin kuin niitä, jotka kuuntelivat äänikirjoja esimerkiksi käsi- tai kotitöitä tehdessään.

Kuuntelijoiden taustat ja luku- tai kuuntelutottumukset vaikuttivat kyselyn perusteella hyvin moninaisilta ja monipuolisilta. Jotkut olivat sekä kirjojen että äänikirjojen suurkuluttajia, mutta ylivoimaisesti suurin osa oli vielä enemmän kallellaan painettujen kirjojen lukemiseen. Jossain määrin oli myös havaittavissa yleisön jakautumista lukevaan ja kuuntelemaan ryhmään.

Uskon, että selvitykseni pohjalta olisi mahdollista tehdä monenlaista jatkotutkimusta aiheesta. Esimerkiksi kuuntelijoiden taustoja ja mieltymyksiä voisi tutkia tarkemmin jollekin tietylle ryhmälle kohdennetun kyselyn avulla. Näin tavoitettaisiin paremmin esimerkiksi kuorma-autonkuljettajat, sillä ”rekkakuskioletus” jäi yhä vaille laajaa todistusaineistoa. Kiinnostavia olisivat myös tarkemmat temahaastattelut kuuntelijakunnan keskuudessa. Niihin voisi liittää myös näytteitä äänikirjoista, toisin kuin omassa opinnäytetyössäni.

Lähteet ja kirjallisuus

1 Painetut lähteet

Kirjallisuus

IIVONEN, ANTTI - HARINEN, KIRSI - KEINÄNEN, LEENA - KIRJAVAINEN, JUSSI 2005 Minne puheen yksilöpiirteet paikantuvat? – *Puheen salaisuudet – Fonetikan uusia suuntia*. Toimittanut Antti Iivonen. Helsinki: Gaudeamus.

KERAVUORI, KIRSI 1990. *Siannahkataulusta digitaalitekniikkaan. Sata vuotta näkövammaisten kirjastotoimintaa 1890-1990*. Jyväskylä: Näkövammaisten kirjastoyhdistys ry.

KIRJA 2010: *KIRJA 2010. Kirja-alan kehitystrendit 2001*. Toimittaneet Lauri Saarinen, Juri Joensuu ja Raine Koskimaa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 70.

KOISTINEN, JAANA 2007 Kotimaisen kaunokirjallisuuden juhlavuodet. – *Kirjan matka tekijöiltä lukijoille. Puheenvuoroja kotimaisen kaunokirjallisuuden luomisen ja lukemisen ehdoista 2000-luvulla*. Toimittanut Tarja-Liisa Hypén. Tampere: Tampere University Press.

KOSKELA, LASSE – ROJOLA, LEA 1997 *Lukijan ABC-kirja. Johdatus kirjallisuuden nykyteorioihin ja kirjallisuudentutkimuksen suuntauksiin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KROHN, LEENA 2007 Kirjallisuuden uusjaosta. – *Kirjan matka tekijöiltä lukijoille. Puheenvuoroja kotimaisen kaunokirjallisuuden luomisen ja lukemisen ehdoista 2000-luvulla*. Toimittanut Tarja-Liisa Hypén. Tampere: Tampere University Press.

LEHTONEN, MIKKO 2001 *Post scriptum. Kirja medioitumisen aikakaudella*. Tampere: Vastapaino.

LEPPÄNEN, SIRPA 1996 Kysymys vastauksenantajana. – *Nainen, mies ja fileerausveitsi. Miten Rosa Lixsomia luetaan?* Toimittanut Katarina Eskola. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 49.

MAZZARELLA, MERETE 1999 *Silloin en koskaan ole yksin – Lukemisen taidosta*. Helsinki: Tammi.

NIEMI, JUHANI 2000 *Kirjallinen elämä. Kirjallisuuden yhteiskuntasuhteiden kartoitusta*. Tietolipas 168. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

TIITTULA, LIISA – RASTAS, LEENA – RUUSUVUORI, JOHANNA 2005 Kasvokkaisesta vuorovaikutuksesta tietokonevälitteiseen viestintään.

Virtuaalihaastattelun näkymiä. - *Haastattelu – tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Toimittaneet Johanna Ruusuvuori ja Liisa Tiittula. Tampere: Vastapaino.

TROWALD, NILS 1978 : *Från text till tal – Praktiska råd för framställning av talböcker, radioprogram m m*. Utbildningsforskning FoU rapport 33. Tukholma: Skolöverstyrelsen.

UUSITALO, LIISA 1999 Kulttuurin markkinat. – *Kulttuuriteollisuus*. Toimittaneet Hannele Koivunen ja Tanja Kotro. Helsinki.

VALO, MAARIT 1994 *Käsitykset ja vaikutelmat äänestä – Kuuntelijoiden arviointia radiopuheen äänellisistä ominaisuuksista*. Studia Philologica Jyväskyläensis 33. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

ÄÄNIKIRJAT 2006. *Äänikirjat. Kertomakirjallisuutta kultuna*. Toimittaneet Pirkko Cajanus ja Maria-Leena Tuominen. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy.

Lehtiartikkelit

ERONEN, EEVA Toimittaja puhui Upo-Nallena. – Helsingin Sanomat 10.7.2003.

ERVAMAA, TOMI a Kaiken kansan kirjat saavat äänen: kustantajat markkinoivat äänikirjoja suurelle suomalaisyleisölle. – Helsingin Sanomat 7.6.2003.

ERVAMAA, TOMI b Kertojan ääni ei ole kertojanääni. – Helsingin Sanomat 7.6. 2003.

HEIKKILÄ, MERVI Hiirirunot taipuivat äänikirjoiksi. - Onnimanni 4/2006.

HEIKKINEN, SUSAN Lue korvillasi. – Suomen Kuvalehti 50/2007.

JÄRSTÄ, LEENA Kirjallisuudesta voi nauttia vaikka ongella. – Kotiliesi 12/1988.

KARONEN, VESA Radio voi vietellä. – Helsingin Sanomat 11.4.2008.

KARPPANEN, ESKO Rekkakuskikin kuuntelee äänikirjaa. – Kaleva 17.11.2001.

KASEVA, TUOMAS Lastenromaanit ovat myydyimpiä äänikirjoja. Aikuisia pitää vielä houkutella kirjojen kuuntelijoiksi. – Helsingin Sanomat 26.8.2003

KESKINEN, RIKU 2006 a Lukutoukan taskuun mahtuu jo pieni kirjasto. Äänikirjojen siirto mp3-soittimiin käy yhtä helposti kuin musiikin lataaminen – Helsingin Sanomat 17.2.2006.

KESKINEN, RIKU 2006 b Reseptinä hyvä lukija ja taitava ohjaus. – Keski-suomalainen 20.3.2006.

KESKI NEN, RIKU 2006 c Äänikirja on hyvä syy lähteä lenkille. – Keski-suomalainen 20.3. 2006.

KIRJASTOLEHTI 5/1998 Vuoden äänikirja: Laila Kanonin Stadin friidu ja metsien mies.

KOTKAMAA, HILKKA Äänikirja vapauttaa lukijan silmät: näkövammaisille, lapsille, autoilijoille, sairaille. – Demari 15.9.2000.

LAAKSO, MARIA Eila-mummi eläytyy. – Onnimanni 3/2006.

LAURILA, ELINA Kirjailijan tulkki. Paras äänikirjan lukija malttaa olla näyttelemättä liikaa. – Aamulehti 23.1.2007.

LINDSTEDT, RISTO Vanhan liiton ääni. – Suomen Kuvalehti 22/2005.

NURMESNIEMI, LIISA Äänikirjat elävät ajassa – Kaleva 29.8.2004 (Viikko-Kaleva.)

RANTANEN, KIMMO a Lehtolaista lenkillä ja Tolkienia tiskatessa? – Suomen Kuvalehti 25—26/2003.

RANTANEN, KIMMO b Murre on syntyn ja kasvan ääneks. – Ilta-Sanomat 6.8.2003.

RIPATTI, MATTI Kirjoja ääneen. – Helsingin Sanomat 26.3.2000.

SALMINEN, KARI Maailmankirjallisuutta cd-levyillä. – Aamulehti 23.1.2007.

UTULA, KATRI Luetaan ääneen! IS testasi äänikirjat. Jaksako tuntikausia kestäviä äänikirjoja kuunnella keskittyneesti? – Ilta-Sanomat 22.3.2005.

WALLENIOUS, MIKI 2008 Sinuhe haastaa HIMin. – Markkinointi&Mainonta 8.5.2008.

2 Painamattomat lähteet

Internet

ANDERSSON, ANNICA ja HJERTSTRÖM, ANNIKA 2006, ”Det kanske är lite meningen att man ska vidga sina vyer”: en undersökning om yrkesförares inställning till läsning och användning av vägkrogsbibliotek. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan, 2006. Haettu 13.4.2008 osoitteesta www.uppsats.se/uppsats/62bbd94bca.

Suomen Kustannusyhdistyksen verkkosivut www.kustantajat.fi

Yle 2003 = **kuningaskuluttaja**.yle.fi/node/679 – tieto haettu 13.5.2008

www.lyssnarklubben.se

Haastattelut

KOISTINEN 2007 Kustannusosakeyhtiö Otavan kotimaisen kaunokirjallisuuden kustannuspäällikkö Jaana Koistinen 13.11. 2007.

KIVINEN 2008 BTJ Finland Oy:n tuotepäällikkö Pirjo Kivinen 8.5.2008 sähköpostitse.

LAIHO 2008 Suomen Kustannusyhdistyksen toimitusjohtaja Sakari Laiho 8.5.2008 puhelimitse ja sähköpostitse.

PESONEN 2008 Kirjastovirkailija Katja Pesonen Vantaan kaupunginkirjastosta 12.5.2008.

RANTANEN 2008 Suomalaisen Kirjakaupan ostojohtaja Kristiina Rantanen 29.4.2008.

SILTANEN 2007 Sanoma Magazines Finlandin kustannuspäällikkö 8.5.2008 sähköpostitse.

SUOMALAINEN 2008 Kustannusosakeyhtiö Tammen myynti- ja markkinointijohtaja Anne-Marie Suomalainen 6.5.2008 Hanasaaren kulttuurikeskuksessa ja 12.5.2008 sähköpostitse.

TAPONEN 2007 ja 2008 Kustannusosakeyhtiö Otavan äänikirjojen tuottaja Jaana Taponen 20.12.2007 suullisesti ja 25.4.2008 sähköpostitse.

Äänikirjat

Eino Leinon runojen kokoelma *Yksi on laulu ylitse muiden* (Otava, lukijana Esko Salminen)

Reijo Mäen dekkari *Uhkapelimerkki* (Otava, lukijana Ville Tiihonen).

Mauri Kunnaksen *Viikingit tulevat* -lastenkirja (Otava, lukijana Lars Svedberg)

Kjell Westön romaani *Missä kuljimme kerran* (Otava, lukijana Eero Saarinen)

LIITE 1

Äänikirjakysely Otavan verkkosivuilla (toteutettiin Webropol-ohjelmalla)

Tervetuloa Otavan äänikirjakyselyyn!

Vastausaika on 6.-29.2.2008. Vastanneiden kesken arvotaan vapaavalintaisia Otavan äänikirjoja: 1. palkinto 3 kpl, 2. palkinto 2 kpl ja 3. palkinto 1 kpl.

1. Missä olet kuunnellut äänikirjoja?

autossa
muussa kulkuneuvossa
kotona
työpaikalla
kuntoillessa
lomamatkoilla
jossain muualla, missä

2. Millaisessa tilanteessa olet kuunnellut äänikirjoja?

yksin
perheen kanssa
ystävien kanssa
pelkkään kuunteluun keskittyen
muun tekemisen (esim. kotityöt, käsityöt) ohessa
jotenkin muuten, miten

3. Kuinka usein harrastat äänikirjojen kuuntelua?

päivittäin tai lähes päivittäin
joka viikko
joka kuukausi
joitakin kertoja vuodessa
harvemmin tai en koskaan

4. Montako äänikirjaa kuuntelet vuoden aikana?

en yhtään
1-5
6-10
11-15
ainakin 16 äänikirjaa

5. Kuinka usein harrastat painettujen kirjojen lukemista?

päivittäin tai lähes päivittäin
joka viikko
joka kuukausi
joitakin kertoja vuodessa
harvemmin tai en koskaan

5. Montako kirjaa luet vuoden aikana?

en yhtään
1-5
6-10
11-15
ainakin 16 kirjaa

7. Kumpi harrastus on sinulle mieluisampi?

äänikirjojen kuuntelu
kirjojen lukeminen

Kirjoita tähän perustelut.

8. Millaisia äänikirjoja kuuntelet mieluiten?

lastenkirjoja
nuortenkirjoja
aikuisten romaaneja
runoja
tietokirjoja
jännityskirjoja
rakkaustarinoita
huumoria
fantasiaa

9. Mitkä ominaisuudet tekevät äänikirjasta onnistuneen? (Valitse joka kohdassa sopiva numero asteikolta 1-5, jossa 5 tarkoittaa erittäin tärkeää ominaisuutta ja 1 ei lainkaan tärkeää.)

kiinnostava sisältö
hyvä lukija
äänityksen virheettömyys ja laatu
käsittelyn helppous (esim. hakumerkkien määrä)
houkutteleva ulkoasu
helppo saatavuus

Kirjoita tähän, jos sinulla on lisättävää edelliseen.

10. Mitkä ominaisuudet tekevät äänikirjan lukijasta hyvän? (Valitse jokaisessa kohdassa numero asteikolta 1-5, jossa 5 tarkoittaa erittäin tärkeää ominaisuutta ja 1 ei lainkaan tärkeää.)

miellyttävä puheääni
rauhallinen lukunopeus
sujuva ja virheetön lukeminen
mahdollisimman eläytyvä lukutapa
mahdollisimman neutraali lukutapa
kirjaan sopivan tunnelman luominen

Kirjoita tähän, jos sinulla on lisättävää edelliseen.

11. Mistä hankit äänikirjoja?

kirjastosta
kirjakaupoista
marketeista
verkkokaupasta
jostain muualta, mistä

12. Mistä muualta haluaisit hankkia äänikirjoja?

kirjastosta
kirjakaupoista
marketeista
verkkokaupasta
huoltoasemilta
kioskeista
jostain muualta, mistä

13. Millä välineellä mieluiten kuuntelisit äänikirjoja?

kasettisoittimella
cd-soittimella
mp3-soittimella
matkapuhelimella
jollain muulla, millä

14. Mitä äänikirjoihin liittyviä toiveita tai parannusehdotuksia sinulla on?

15. Kirjoita tähän mahdolliset muut kommenttisi.

Yhteystietolomake

Etunimi
Sukunimi
GSM
Sähköposti
Ammatti
Ikä
Asuinkaupunki tai -kunta
Lasten määrä
Lasten iät

Saako Otava-Kuvalehdet Oy käyttää tietojasi markkinointitarkoituksiin?

Kyllä
Ei

Kyselyn tuloksia käytetään äänikirjojen kuuntelua käsittelevässä Suomen kirjallisuuden pro gradu –tutkielmassa, jonka laatija on Päivi Syrjänen (paivi.syrjanen@otava.fi).

KIITOS VASTAUKSISTASI!

MUISTA VAHVISTAA, ETTÄ HALUAT LÄHETTÄÄ VASTAUKSET JA PAINA LOPUKSI LÄHETÄ-PAINIKETTA.